KNJIGA XXI. LISTOPAD 1912. SV. 2.

NASTAVNI VJESNIK

(IZLAZI JEDAMPUT SVAKOGA MJESECA — OSIM SRPNJA I KOLOVOZA)

IZDAJE

DRUŠTVO HRVATSKIH SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA

S POTPOROM KR. HRV.-SLAV.-DALM. ZEM. VLADE.

ZAJEDNO GLASILO „DRUŠTVA SLOVENSKIH PROFESORJEV“
I „DRUŠTVA SREDNJOŠKOLSKIH PROFESORA U DALMACIJI“.

KRSTO PAVLETIĆ
GLAVNI UREDNIK.

DR. STJEPAN SRKULJ
SUUREDNIK.

DR. MARIJE KISELJAK
SUUREDNIK.

CIJENA NA GODINU K 12.

U ZAGREBU
TISAK KR. ZEMALJSKE TISKARE
1912.

Napomena uredništva.

1. Molimo gospodu pisce: a) da pišu našim školskim pravopisom; b) da rukopisi budu pisani samo na jednoj strani, na okrajcima stranâ da ostane nešto prazna prostora, vrste da ne budu zbijene; c) crteži da budu izrađeni lijepo i čisto, a uvijek na odjelitu papiru; d) da šaljući svoje radnje uredništvu uvijek naročito (u priloženom pismu ili na zgodan način u radnji samoj) istaknu, u koji odjeljak našega časopisa (»Rasprave i predavanja«, i t. d.) pripada po njihovu mnijenju radnja njihova; uz to da napomenu i to, da li je njihov članak originalan ili je kompilacija iz drugih radnja (i to: kojih?) ili izvadak iz njih (i to kojih?) i t. d. — uopće: da jasno označe literarnu kvalitetu članka ili članćića svoga.

2. Članci će se davati u štampu onim redom, kojim prispiju, ali dakako s obzirom na naučne struke, na odjele časopisa i na aktualne potrebe uredništva.

3. Glavnu građu za svaki svezak završuje uredništvo jedan mjesec prije onoga dana, kada ima svezak izaći; rukopisi, koji prispiju kasnije, redovno ne će moći ulaziti u taj svezak.

Predavanja i rasprave.

Ovidije Trist. III. 3.

Dr. Julije Golik. Zagreb.

Spomenuti list dvojako je znamenit: u jednu ruku jasno nam otkriva duševno raspoloženje pjesnikovo u prognanstvu, a u drugu podaje vrijednu građu za poznavanje narodnih običaja rimskih, koji su se vršili kod čovjeka na umoru i kad bi umr'o. Kako stručne knjige, koje sustavno govore o privatnim starinama, ne prikazuju tih običaja potpuno, nego samo neke znatnije momente, pa i te ponajviše ne tumače, nadalje, kako je dobrih komentara Ovidijevih Tristia malo, a ponajviše su nepristupačni, jer su iz starijega vremena (a novije vrijeme kao da je Ovidijeva djela zanemarilo), to ću pokušati, da saberem sve, što bi moglo poslužiti, da valjano shvatimo tu poslanicu i razaberemo njezinu znatnost.

Ali prije nego stanem govoriti o samoj poslanici, rad sam reći nekoliko riječi o običajima uopće, da pokažem, kako poznavanje običaja i našega naroda i drugih donosi filologu veliku korist kod tumačenja pisaca i podaje mu dublje razumijevanje građe, što je samo deskriptivno prikazuju priručnici o privatnim starinama (Isp. moju obznanu Blümnerovih privatnih starina u Nast. Vj. knj. XX. str. 65.).

Poznato je, da se narodni običaji žilavo drže na životu, pa ih samo jaki i trajni utjecaj veće kulture može kadšto i sasvijem uništiti, no ponajviše im promijeni samo motive, dok oni sami i dalje traju. Poznato je svakomu i to, da nijesu svi narodni običaji jednako žilavi; tako su na pr. nošnja, građenje kuća i t. d. slabije otporne snage protiv utjecaja kulture. Ima običaja, koji traju od pamtivijeka, pa ih nikakav vanjski utjecaj nije mogao uništiti. Samo se po sebi nameće pitanje, odakle to, da su neki narodni običaji tako dugovijeki, te prkose i kulturi. Uzrok toj pojavi mora da je svakako znatan, mora da potječe iz same duševne konstitucije ljudske. Da budem kratak: samo se oni narodni običaji svom snagom opiru propasti, kojima je izvor u religiji. Pod religijom ne mislim ni samo kršćansku ni samo službenu pogansku rimsku, jer su one mlađe od mnogih i mnogih

narodnih običaja, nego prirodnu religiju, što ju je čovjek imao na primitivnom stupnju kulturnom. Ta je religija vijekovima bila jedan od najznatnijih socijalno-psiholoških faktora, koji je snažno utjecao na čovječanstvo i njegovu kulturu.

Što dalje idemo u prošlost i k primitivnijim kulturnim stupnjevima, to nalazimo užu vezu između religije i kulture, pa nas povijest uči, da su pod utjecajem religije nastali običaji, pravo, obrti, umjetnost, znanost, što više, religija je upravljala i svakidašnjim životom, a njezinom se utjecaju nije moglo oteti ni jelo ni piće. Sve nas mitologije uče, da su narodi prešli iz nomadskoga stanja u agrikulturno po nalogu i pod zaštitom božanstva, da i ne govorimo o političkoj vlasti, koja crpe svoju pravu snagu tek iz religioznih nazora. Ukratko: vjera je onaj kvasac, koji je probio i proniknuo svaku i najneznatniju manifestaciju ljudskoga duha, pa kao što je ona imanentna čovjeku, tako su i plodovi njezini tako puni životne snage, te ih i danas gledamo, ako im postanje i seže u pradavna vremena, a mi ih često i često ne razumijemo.

Pravoga razumijevanja za narodne običaje nije bilo dugo. S vremenom se naime u narodu pod utjecajem naprednije kulture izgubila svijest o pravim motivima i svrsi pojedinih običaja, pa im je podmetao nove motive i drugu svrhu prema novom kulturnom stanju. Kad se pak raširilo kršćanstvo, nije ni ono moglo da istisne tisućljetnih običaja, pa je nastojalo, da formi, koje su se narodi čvrsto držali, dade bar drugi sadržaj, pa je u tom nastojanju ponajviše i uspjelo. Sve je to izblijedjelo ili zatrlo isprvične motive, i zato nije bilo, kako rekoh, dugo pravoga razumijevanja narodnih običaja, dok se nije poređivanjem običaja različnih kulturnih i nekulturnih naroda otkrila njihova identičnost u formi, pa se onda prirodno zaključilo, da im moraju biti isti i motivi postanju.

Prije negoli progovorimo o narodnim običajima, potrebno je s nekoliko riječi istaći vjerovanje primitivnih ljudi, koliko zasijeca u naš posao. Primitivni narodi vjeruju u sad jača, sad slabija, sad prijazna, sad neprijazna bića, u duhove, demone. Kako je čovjek na niskom stupnju kulture sav prožet težnjom, da mu ćutilno bude dobro, to nastoji, da te jake demone, koje drži začetnicima prirodnih pojava, za sebe pridobije i tako ih učini neškodljivima. Karakteristika je svih prirodnih religija dualizam; primitivan čovjek vjeruje u bića dobra i zla. Zato im žrtvuje, da stekne njihovu naklonost, ali kako se osobito zlih još više boji, to nastoji, da ih nekim sredstvima od sebe odvrati, odbije (apotropejska sredstva).

Nadalje vjeruju svi, i najsuroviji narodi u dušu. Za primitivna čovjeka život i smrt nijesu organički procesi, koji su podvrgnuti stalnim zakonima, nego su učinak, djelo nadnaravnih bića

Princip života — duša — živi po njegovu mišljenju i dalje kao zli demon ili dobri duh zaštitnik. Duša, koju pomišlja kao dah ili krv i t. d., može da naškodi.

Zato je čovjek u strahu pred tim bićima osjećao potrebu, da ih nekim svojim činima — kultom — umilostivi. Tko to ne učini, ili ako učini, ali ne uspije, njega će stići različne bolesti i nevolje. Demoni uzrokuju prirodne pojave, kao što i utječu na ljudske čine, a osobito plaše ljude. U tom strahu valja tražiti zametak žrtvama i obredima, koji imaju svrhu, da ili duhove umilostive ili od čovjeka otjeraju. Zato vidimo u primitivnih naroda od poroda do smrti neprekidan niz obreda, koje treba da čovjek zdušno vrši, ako ne će da postrada.

Kako dakle i duša pokojnika može da preživjelima naškodi, to su joj nastojali ugoditi žrtvama, da im bude u pomoći, ili je drugim sredstvima otjerati od sebe. U mnogih primitivnih naroda čvrsta je vjera, da su im u pobjedama i u drugim uspjesima pomogle duše njihovih pokojnika. Onda na pr. razumijemo, zašto se Kinezi tako žestoko opiru građenju željeznica, jer drže, da se tim buni mir njihovih predâ, koji mogu poradi toga svaliti na njih svu svoju ljutinu.

Primitivan čovjek pomišlja sva ta viša bića materijalnima, pa je onda sasvijem prirodno, da bira i materijalna sredstva, kojima ih za sebe pridobiva ili ih od sebe odbija. Ta bića prate čovjeka na svakom koraku, a osobito vrebaju na nj u znatnijim momentima njegova života, kao što su na pr. porod, ženidba i smrt.[1])

Kako je ostatak toga vjerovanja i u našega naroda duboko uvriježen, pokazat će kasnije razmatranje stihova Ovidijevih, sad ću spomenuti samo to, da i naš narod vjeruje, da su duhovi začetnici prirodnih pojava. Tako drže u Poljicama (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena X. 229), da je „šijun" nečisti duh, koji uzmuti more sve do dubine, pa da se zli duhovi skitaju u noći po svijetu, pa se valja noći čuvati (Zbornik X. 224). Što dijete plače, tomu su po pučkom vjerovanju uzrok vile (Zbornik VII. 138), a kojekakva druga bića uzrok su svakojakim bolestima. To vjerovanje o postanju tih zlih duhova protkalo je kršćanstvo, jer kažu, da su zli duhovi postali od anđela, koji se odmetnuli od Boga. Kad su otjerani u jaz pakleni, razletjeli su se po zraku. Nato zatrubi arkanđel Mihovil. Oni, koji su već bili u paklu, ostali su tamo; koji se našli na zemlji, oni napastuju ljude u njihovu životu, a koji se našli u zraku, smućuju zrak *neverama* (olujama, Zbornik X. 254). Kako je to vjerovanje duboko proniknulo dušu naroda, vidi se otud, što ga ni kršćanstvo ni visoka kultura nijesu mogli da sasvijem unište. Tako su Parižlije ja-

[1]) Rohde: Psyche 216[4] i d.

*

mačno kulturni, pa ipak i oni na dušni dan nose na grobove slatko i kolače, kako to čine i slavonske žene, kad im dijete umre, a to je očito ostatak starodrevnoga vjerovanja, da treba dušu pokojnika umilostiviti žrtvama.

Folkloristi su pokušali i kušaju da tumače narodne običaje, ali pri tom često počinjaju znatnu metodičku pogrješku, da neki običaj promatraju sam za sebe, u jednom dijelu života ili samo kod pojedinoga naroda, pa onda naravno dolaze do krivih zaključaka. Zato treba svaki običaj ispitati u svim njegovim pojavama i kod što više naroda, jer ćemo samo poređivanjem moći otkriti pravo značenje i postanje pojedinih običaja. Razjasnit ću to konkretnim primjerom. Običaj je držati svijeću, kad tko umire, ili mu je dati u ruku, a svijeće gore i oko mrtvaca. Za taj običaj navode se različni motivi, na pr. da je to znak, da je kršćanin. Ali taj motiv ne vrijedi, jer po natgrobnom spomeniku Haterija (vidi sliku kod Blümnera str. 486.), koji prikazuje odar, znamo, da su taj običaj imali i stari Rimljani, a imaju ga i drugi surovi poganski narodi. Drugi opet kažu, da je tomu motiv, da duša ne ide po tmini na drugi svijet, pa joj svijeća osvjetljava put. Ali ni taj motiv ne može biti isprvičan, jer se svijeća ne upotrebljava samo kod smrti, nego i kod poroda i ženidbe, a i u drugim prilikama, za koje taj motiv ne može nikako vrijediti. U novije je doba ustvrdio Negelein (Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde 1901. p. 18, kod Samtera u Neue Jahrbücher f. d. klass. Altertum 1905. p. 35), da je svijeća simbol svijetla života, koji se sam ugasnuo. Ni taj motiv ne može biti valjan već zato, što je za primitivna čovjeka očito preapstraktan. Zato treba porabu svijeće promatrati u svih naroda, u svim slučajevima i običajima pa za sve pojave naći jedan isti motiv.

Često se dešava, da neki običaj kod jednoga naroda postoji, ali mu se značenje ili sasvijem zamelo ili se podmetnuo drugi motiv. U tom slučaju pomaže nam poređenje s drugim narodima, kod kojih je običaj još nenatrunjen kasnijim racionalističkim umovanjem ili dodavanjem. To ćemo najbolje vidjeti, kad stanemo govoriti o nekim običajima, koje spominje Ovidije, pa će se odatle ujedno svatko uvjeriti, od kolike nam koristi može biti folkloristika za razumijevanje pojedinih, često upravo nerazumljivih mjesta u starih pisaca, pa kako često možemo sadržaj mnogoga mjesta učenicima i po vremenu približiti, tako reći u njih prenijeti, ako ga osvijetlimo običajima vlastitoga naroda. Odatle nužno izlazi, da bi svaki učitelj klasičkih jezika morao u tančine poznavati i običaje svoga naroda.

Razloživši ovako potrebu komparativnoga poznavanja običaja prijeđimo na samu poslanicu!

Pjesnik je u Tomima teško bolestan, pa ne može ni da sam piše ženi. U početku poslanice upotrebljava pjesnik vremena,

kakva su bila obična u rimskim listovima, da ne bira vrijeme sa svoga stajališta, kad piše, nego sa stajališta adresata, kad čita, ali na kraju su vremena udešena sa stajališta njegova, kako to i mi činimo u listovima.

Čudit ćeš se, kaže, da je list pisala tuđa ruka; bolestan sam u dalekom, tuđem svijetu, pa možeš pomisliti, kako mi je pri duši. Ne prija mu podneblje, nije se mogao priučiti na vodu, a i sama zemlja mu se ne mili. Nema udobna stana, nema hrane, kakva je bolesniku potrebna, nema liječnika, koji bi mu ublažio bolove. Nema uza nj prijatelja, koji bi ga tješili i razgovorom mu kratili vrijeme, koje mu i onako sporo odmiče. Slab leži kod udaljena naroda i sada mu tek u bolesti dolazi na um, čega sve nema. Sve mu dolazi na pamet, ali nada sve ona, koja zaprema više nego polovicu njegova srca. Ma da si, kaže, daleko, s tobom razgovaram, jedino tebe zove moj glas; ne prođe ni dan ni noć, da se tebe ne spomenem. I kad sam u vrućici ležao, kažu, da su moja usta izgovarala tvoje ime. Kad bih već bio na umoru i klonuo, opet bih došao k sebi, kad bi mi tko javio, da si ti došla, i digao bih se. Ja očajavam za život, a ti sama možda ugodno živiš ne znajući za moje stanje. Ne živiš, znam, tebi, mila moja, može biti život bez mene samo žalostan. Ako mi je umrijeti, nije li mi, o veliki bogovi, trebalo oprostiti, da budem bar pokopan u očinskoj zemlji. Ali ovako ću umrijeti kao prognanik daleko u nepoznatoj zemlji i smrt će moja biti još žalosnija zbog samoga mjesta. Onda nastavlja (str. 39.—52.):

Nec mea consueto languescent corpora lecto,
  Depositum nec me qui fleat, ullus erit;
Nec dominae lacrimis in nostra cadentibus ora
  Accedent animae tempora parva meae;
Nec mandata dabo, nec cum clamore supremo
  Labentes oculos condet amica manus;
Sed sine funeribus caput hoc, sine honore sepulcri
  Indeploratum barbara terra teget.
Ecquid, ubi audieris, tota turbabere mente,
  Et feries pavida pectora fida manu?
Ecquid, in has frustra tendens tua brachia partes,
  Clamabis miseri nomen inane viri?
Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos:
  Non tibi nunc primum, lux mea, captus ero.

Ta umr'o sam, kad sam morao iz domovine, i ono mi je bila prva i teža smrt. Ako možeš — ali ne možeš, dobra ženo — veseli se, da je smrt učinila kraj tolikim nevoljama mojim. Ali to možeš: podnosi nevolje jaka srca i tako ih umanji, ta već si im otprije navikla. Ah kad bi duša naša poginula zajedno s tijelom, te ne bi ni jedan trun našega žića umakao lakomoj lomači! Jer ako naš duh ne umire, nego leti visoko po praznu zraku i ako su istinite riječi Pitagorine (t. j. da se duša seli iz jednoga tijela u drugo), rimska će se duša vrsti među sarmatskima i bit

će uvijek tuđinska među surovim dušama njihovim. Pobrini se ipak, da se moje kosti skupe u malenu žaru, tako ne ću bar mrtav biti prognanik. To ti nitko ne brani, i sestra je Tebanka (Antigona) pokopala brata protiv kraljeve zabrane. Kosti spremljene pomiješaj s lišćem i praškom amoma[1]) pa ih sahrani izvan grada. Na nadgrobnom mramoru ureži velikim slovima stihove, da ih putnik brzo pročita:

> Hic ego qui iaceo tenerorum lusor amorum
> Ingenio perii Naso poeta meo.
> At tibi qui transis ne sit grave quisquis amasti
> Dicere Nasonis molliter ossa cubent.

To će biti na spomeniku dosta, jer će mi pjesme same biti znatniji i trajniji spomenik. Ma da su mi naškodile, uzdam se, da će dati ime i dug život svome piscu. Ti ipak daj uvijek pokojniku mrtvačke žrtve i vijence vlažne od tvojih suza. Vatra pretvori tijelo u pepeo, ali će ipak jadan prah znati milu dužnost. Htio bih više pisati, ali mi glas izmučen govorom i suhi jezik ne daju snage za kazivanje. Primi moju riječ, koja je možda posljednja, i koje ja sam, koji ti je šaljem, nemam: *Vale.*[2])

Kako dakle vidimo, Ovidije, boreći se između života i smrti, duboko osjeća svoje jadno stanje. Ako je i prije, dok je bio zdrav, silno težio za Rimom, za njegovim razbibrigama, zabavama i užicima, sada je njegova žudnja dosegla vrhunac. Živo čezne za rođenom zemljom, za klimom, vodom, kućom, hranom, prijateljima, no ponajviše za ženom, jer mu je strašno u duši, kad pomisli, da će umrijeti daleko od nje, a to je po starinskom shvaćanju strašna smrt. Glavni dakle povod tome strahu jest uvjerenje, da ne će kod njegove smrti biti nikoga, koji bi vršio obrede i običaje, što ih je određivala religiozna praksa njegova naroda. Doduše u stih. 59.—60.:

> Atque utinam pereant animae cum corpore nostrae
> Effugiatque avidos pars mihi nulla rogos

pokazuju konjunktivi prezenta, da Ovidije baš nema jasna i čvrsta uvjerenja o besmrtnosti duše i da ga velika pjesma Lukrecijeva nije predobila, ali pjesniku ipak dolaze pred dušu svi oni narodni običaji kod smrti, što ih je već od djetinjstva usvojio i vršio, ma da im je svima temelj besmrtnost duše.

Razgledajmo, koje običaje kod smrti spominje Ovidije i kako se imadu razumijevati.

U stihu 40. kaže: *depositum nec me qui fleat, ullus erit.*

---

[1]) Amom je bio nekaki grm, od čijega se ploda pravila skupocjena miomirisna mast, a i lišće se njegovo ili prah davali mrtvacima u lijes ili u žaru. Isp. Wagler u PWRE I. 1873.

[2]) *Vale* uzeto je ovdje supstantivski te je objekt od *accipe.* S obzirom na ženu znači: zbogom!, s obzirom na pjesnika *valetudo secunda* zdravlje.

Tu treba da smo prije svega na čistu, u kojem značenju upotrebljava Ovidije riječ *depositum.* Ako pogledamo u komentare, naći ćemo, da je različno shvaćaju. Starija izdanja, kao venecijansko 1731., londonsko 1821., leipcisko 1728. bilježe pod depositum: *rogo impositum* ili *in rogum ut cremer.* Peštansko izdanje (1809.) s komentarom Jakova Pontana bilježi po Serviju (k Verg. Aen. XII. 395): olim ii, de quorum vita desperabatur, in domus vestibulo deponebantur, ut vel a transeuntibus forte curari possent, vel extremum spiritum redderent terrae, ali ne kaže, što zapravo znači. Od novijih izdavača tumači Cocchia (1900.) kao: desperatum, *sul punto di morte,* Vivona (1901.): *presso a morire,* a dr. P. Brandt (Ovidii Nasonis Fasti, Tristia, Epistulae ex Ponto für den Schulgebrauch ausgewählt und mit knappen Erläuterungen versehen, Leipzig, Dieterich 1908.): *im Sterben liegend, aufgegeben.* Vivona dodaje još i onu alternativu Servijevu, da je bio običaj dignuti s kreveta one, koji su bili na umoru i položiti ih pred kućna vrata, ne bi li im možda koji prolaznik mogao reći kakav lijek. Vidimo dakle, da komentari imaju dva značenja, starije, da znači metnuti na lomaču, mlađe, da znači blizu smrti, na umoru.

Da je sasvijem pogrješno tumačenje, po kojem bi *depositum* bilo isto što i *rogo impositum,* uvjerit ćemo se, ako spomenute stihove Ovidijeve pomnjivo pročitamo. Ovidije kazuje više običaja kod smrti i to upravo nekim stalnim redom, dok mu ne zaklope oči. Kako je *depositio* spomenuta prije nego mu zaklope oči, a i ostali se čini, spomenuti prije negoli biva *condere oculos,* mogu ticati samo čovjeka još živa (lacrimae cadentes in ora accedent animae tempora parva meae, mandata dabo), to je očito, da se pod *depositio* ne može pomišljati mrtav čovjek, dakle ni polaganje mrtvaca na lomaču. Indirektno utvrđuje se to još i tim, što se čini, spomenuti poslije *condere oculos,* svi tiču doista mrtva čovjeka (sine funeribus, sine honore sepulcri indeploratum, feries pavida pectora manu, clamabis nomen inane, parce lacerare genas nec scinde capillos). Zato ima krivo i Becker-Göll Gallus III. p. 487., kad misli, da se ta *depositio* ticala mrtva tijela. *Depositio* se vršila, kako smo rekli, dok je čovjek još bio na životu, ali je bio blizu smrti. To je prvi opazio *Mau* u članku Bestattung u Pauly-Wissowinoj: Realencyclopädie d. klass. Altertumswissenschaft III. 1. st. 349., ali ni on nije razumio samoga običaja. „Auf welche alte Sitte, kaže, der Ausdruck *depositus* (Cic. Verr. I. 5., Caecil. und Lucil. bei Non. IV. 279, Verg. Aen. XII. 395., Ovid tr. III. 3. 40, ex P. II. 2. 47) für einen *aufgegebenen Kranken* zurückgeht, bleibt *dunkel.* Servius zu Verg. a. o. sagt, man habe *die Sterbenden* vor die Thür gelegt, vel ut extremum spiritum redderent terrae, vel ut possent a transeuntibus forte curari, si aliquando simili laboraverant morbo, ersteres *viel-*

leicht richtig, nur dass deshalb der Sterbende nicht gerade vor die Thür gelegt zu werden brauchte".[1])

Noviji komentari nijesu dalje došli od *Maua*. Potpuno razumijevanje toga mjesta dalo je Samteru[2]) poredbeno promatranje narodnih običaja kod smrti. U Irskoj, Indiji, Pekingu i dr. postoji običaj, *da bolesnika na umoru meću na zemlju*. Takav običaj živi i u različnim krajevima Njemačke (Dieterich: Mutter Erde p. 26.). Iz svih se tih običaja razabira, da im je svrha, *da bolesnik dođe u doticaj sa zemljom* te mu duša može brže i lakše prijeći u carstvo pokojnika. U nekim krajevima i ne meću bolesnika na zemlju, nego mu nešto zemlje metnu na prsa.[3]) Taj običaj postoji i u nekim krajevima našega naroda (Zbornik V. 296). Prema tome nema sumnje, da se Ovidijeva riječ *depositus* tiče toga običaja.

Prije toga kaže Ovidije (st. 37. i d.), da će morati umrijeti daleko u tuđoj zemlji i smrt će njegova zbog samoga mjesta biti još žalosnija. Zašto? I to je u svezi sa starinskim narodnim vjerovanjem, da duše, kad se rastanu s tijelom, idu u zemlju, ali se iz nje opet rađanjem vraćaju u druge ljude (Dieterich o. c. p. 32 i d.). Zato se mrtvaci moraju sahraniti, da zemlja dobije, što je ide, pa da duša, koju bi zemlja imala donijeti na nov život, ne propane (Dieterich o. c. p. 50.). Bar u Grčkoj postojalo je uvjerenje, da čovjeku, koji ne umre u rođenoj zemlji, majka

[1]) Što je razmaknuto štampano, kod Maua je štampano jednako kao i ostalo.

[2]) Antike und moderne Totengebräuche u Neue Jahrbücher XV. (1905.), p. 36. i d.

[3]) Kao što duša, kad se rastane s tijelom, odlazi pod zemlju, tako opet kod poroda dolazi u čovjeka iz zemlje. Zato, da porod bude lakši, rodilje često rađaju na zemlji, kako to potvrđuju običaji mnogih naroda (Dieterich: Mutter Erde p. 6. i d. i Samter: Geburt, Hochzeit, Tod p. 1 i d.), pa i našega (Zbornik II. 415). Prema tome treba razumijevati i rimski običaj, da novorođeno dijete metnu na zemlju i da ga otac digne sa zemlje (tollere, suscipere infantem de terra). Slični običaji kod drugih naroda pokazuju, da se tim dijete doduše predavalo u zaštitu kućnih bogova (Samter: Familienfeste der Griechen und Römer p. 62 i d.), ali je dobro opazio Dieterich o. c. p. 8 i d., da je kod toga običaja znatno baš to, što se dijete meće na zemlju, da bude krepko i jako, da se posveti majci zemlji, iz koje potječe i duša njegova, a da mu nije prva svrha, da ga otac prizna za svoje, kako su kasnije Rimljani tvrdili, kad nijesu više toga običajä razumijevali. Da je to bila religijozna dužnost, vidi se i otuda, što je po sv. Augustinu (de civ. Dei IV. 11) zaštitnica toga dizanja boginja Levana, za koju se kaže: *levat de terra*. Odatle će nam biti jasne i riječi Ovidijeve Trist. IV. 3. 46:

> Et cinis in tumulo positus iacuisset avita
> *Tactaque nascenti corpus haberet humus*

kao i ono žalovanje (tr. III. 3. 37. i d.), da će umrijeti u nepoznatoj zemlji. Isp. i Sveton Nero 6: Nero natus est exoriente sole, ut radiis prius quam *terra contingeretur*.

zemlja ne daje nov život (Dieterich o. c. p. 52.), a da je takvo uvjerenje postojalo i kod Rimljana, svjedoči to, da bi i onda, kad bi tko u tuđini umr'o ili se utopio ili se ne bi za nj znalo, vršili obred *terra iniectio* i postavili cenotaphium (isp. Blümner Die röm. Privataltertümer p. 488.). Taj običaj opisan je i u našem Zborniku I. 69 (iz Crnegore): Kad tko umre izvan svoje domovine, rođaci ili plemenici, koji su se tamo desili, jave svojti, kući pokojnikovoj pismom u crnoj kuverti dan, u koji je umr'o. Kad pismo stigne, bratstvenici pokojnikovi odrede dan, u koji će biti žalovanje; pošalju poklisare jednako (kao kad kod kuće umre) po plemenima, da jave svojti i prijateljima. Ujutru zorom ispred kuće pokojnikove oglase lelekom kao obično, a pred kuću postave stol (ako je kiša, u kući); na stol polože prsluk, gunj, ječermu, kapu, nož, revolver (sve to može biti iz kuće ili pozajmljeno za taj dan) i pismo s kuvertom. Tu se leleče, nariče, tuži i dolaze pokajnice preko cijeloga dana; i sve se to zbiva nad haljinama, kao da je tu mrtvac položen. Ako je pokojnik imao ordena, objese ih o prsluk; a ako je bio vojnički ili građanski činovnik, polože još na stol znakove vojničkog ili građanskog čina, kao: sablju, grb i t. d. U ostalih 7 plemena crmničkih nose stol s istim haljinama pred crkvu, pa mjesto što bi pred kućom lelekali, leleču pred crkvom, kamo pokajnice dolaze. To su upravo religiozni obredi, kako ćemo kasnije vidjeti.

Ali na žalost Ovidijevu, što će umrijeti u tuđoj zemlji, mogao je utjecati i drugi motiv: što bi u tuđoj zemlji, daleko od svojte, bio na smrtnoj postelji sam, a po narodnom je vjerovanju opasno ostaviti čovjeka, kad umire, sama, jer je izvrgnut pogibli od demona. Zato mora svagda biti netko uz njega. Što više ne daju mu ni da zaspe, jer u snu je duša izvan tijela, pa bi je mogli pograbiti demoni, koji se naokolo vrzu (Samter Geburt, Hochzeit, Tod p. 134.). Taj običaj živi i u našega naroda, na pr. u Motniku (Zbornik VII. 390.), u Poljicama (Zbornik X. 88), u Prigorju (Zbornik XIII. 66), a i razlog nam se kazuje u Zborniku VII. 390: Kad umire, nastoje, da nije sam, mole se, krope vodom oko bolesnika, da *protjeraju zle duhove od bolesnikove postelje*. U tuđoj zemlji, misli pjesnik, ne će imati ljudi, koji znaju običaje njegova naroda nit će u njih biti srca, da čine, što je potrebno za njegovu sretnu smrt. U stihovima 41.—42.:

> Nec dominae lacrimis in nostra cadentibus ora
> Accedent animae tempora parva meae

izriče, da ne će (kako ga smrt čeka u tuđem svijetu) suze njegove žene, padajući na njegovo lice, malo produljiti njegov život.

Kako pjesnik i pred tim i za tim kazuje faktične običaje svojega naroda, mora da je i to bio nekaki običaj rimski, koji ima i svoj razlog. Komentari ili o tom ništa ne govore ili pak

samo parafraziraju pjesnikove riječi, na pr. frankfurtsko 1730.: nec lacrumae uxoris protrahent aliquantum vitam meam, a venecijansko 1731. i dr.: quasi coniugis lacrimae atque amor discedentem animam tantillum morari valeant. a priručnici za privatne starine, kao Marquardt-Mau-ov i Blümnerov to uopće i ne spominju. Na pitanje, je li plač kod smrti kakav ostatak staroga vjerovanja, ne bih sad znao odgovoriti, i mimo sve traženje nijesam mogao naći sasvijem sličan običaj (t. j. sa spomenutom svrhom) ni u našega naroda[1]) ni u drugih. Možda je pjesnik među druge zbiljske običaje umetnuo jednu općenu ljudsku crtu, da će se duša, kad vidi suze mile žene, teže rastati s tijelom, premda mi se to ne čini vjerojatno, ali ne zato, što bi, kako bi tko mogao reći, bilo nečovječno oteščavati bolesniku smrt, jer ima u nekih naroda običaja, koji gotovo očito pokazuju svrhu, da se duša u bolesniku što dulje zadrži.

Moguće je i to, da je pjesnik te riječi napisao imajući na umu Lukrecijeve riječi (De rerum natura III. 467. i d.):

. . . . ad vitam qui revocantes
circum stant lacrimis rorantes ora genasque,

gdje se radi o letargiji, u kojoj duša i ne čuje riječi i ne vidi lica ljudi, ad vitam qui . . . i t. d., gdje bi čovjek na umoru bio sličan čovjeku u letargiji. Promišljavajući, kako bi se te riječi pjesnikove dale dovesti u sklad s primitivnim narodnim vjerovanjem, došao sam na misao, da bi se možda na njih dalo primijeniti ono mišljenje, po kojem se vrućim suzama pripisuje magična snaga te mogu i mrtva čovjeka povratiti, dakle bi suze mogle malo i zadržati dušu (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 1910. p. 353), ili ono, po kojem je sijelo duši oko,[2]) a duša može doticajem prijeći i na stvari, koje dobivaju magičnu, demonsku snagu (Wundt Völkerpsychologie IV, 1. p. 110.). Tako bi je i suze u očima mogle dobiti i nešto od snage ženine duše prenijeti na dušu njegovu (Sličan je motiv i postanju poljupca, Wundt o. c. 99., 135 i d. 142.). Jedino onda bismo mogli to mjesto neprisiljeno protumačiti primitivnim vjerovanjem, kad bi ovdje plač bio upotrijebljen u značenju naricanja, jecanja, jauka, premda moram priznati, da riječi pjesnikove, koje, čini se, više ističu padanje suza na lice bolesnikovo (dakle tekućinu), ne govore baš u prilog tomu mišljenju. Onda bi glasno naricanje i

[1]) U Dragi (Hrv. Primorje) zabranjuju plakati kod čovjeka na umoru, jer vele, da se duša teže dijeli od tijela ili da se uopće ne može rastati od tijela. Stoga kod teškoga umiranja mole za to određene molitve. *Ur.*

[2]) Samo tako možemo shvatiti, zašto mnogi narodi, pa i naš meću na *oči* mrtvacu novac (Zbornik I. 207, gdje se doduše kaže, da mu ga meću, kad je oko otvoreno, jer ne znadu više svrhe). Novac je žrtva duši pokojnikovoj, da poštedi sve ukućane.

suze bili sredstvo, da se demoni, koji vrebaju na bolesnikovu dušu, otjeraju. Da naricanje ima tu svrhu, uvjeravaju nas običaji mnogih naroda, po kojima ljudi, kad tko umire, dignu viku u kući a i izvan kuće, da otjeraju demone (Samter; Geburt, Hochzeit, Tod p. 61). Potvrde za to ima i u našega naroda, na pr. u Prigorju (Zbornik XIII. p. 66), gdje žene, kad bolesniku dolazi posljednja ura, plaču i jauču kod kreveta, a kad umre (neke i prije nego umre), plaču i jauču po dvorištu i vani. I voda ima istu apotropejsku svrhu. Zato i škrope oko bolesnika vodom (Zbornik X. 89). Ali mi nije poznato, da li i same suze kao tekućina imaju istu snagu kao i voda.

I riječi *cum clamore supremo* ne shvaćaju se uvijek pravo. Tako Marquardt-Mau (Privatleben der Römer p. 346. bilj. 5.) kaže: „Die conclamatio bestand vielmehr darin, dass der Todte wiederholt beim Namen gerufen wurde, um den vielleicht nur scheintodten zu wecken. Es scheint, das Donat Ter. Eun. 2. 3. 56. und Apul. met. 1. 6. die conclamatio von der Todtenklage unterscheiden“. Ovo shvaćanje Marquardt-Mau-ovo potječe iz Servija k Aen. VI. 218.: Plinius in naturali historia dicit hanc esse causam, ut mortui et calida abluantur et per intervalla conclamentur, quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari et homines fallere. To shvaćanje poprimio je i Cocchia u komentaru Ovidijevih Tristia: Clamore supremo, di chi chiama a nome il moribondo, come per assicurarsi che sia spirato e dar principio al compianto. Nešto bolje (ali ne sasvijem ispravno) tumači Vivona: alla morte di una persona gli astanti intonavano un lamento e tra le lagrime mandavano al defunto l' ultimo addio, chiamandolo per nome ad alta voce. Tu je svakako krivo, kad misli, da su ljudi s tom *conclamatio* izricali pokojniku posljednji zbogom, jer *novissima verba* (Verg. Aen. VI. 229 i d.) izricala se, kad bi mrtvac već bio spaljen ili pokopan. Što zapravo znače riječi *clamore supremo* najbolje će nas poučiti narodni običaji. Već smo malo prije spomenuli običaj u našega naroda (Zbornik XIII. 66), da žene jauču kod kreveta bolesnika, koji umire, a neke i po dvorištu i vani i to još prije nego umre, ali pravo naricanje i lelek nastane tek onda, kad je bolesnik umr'o. Kad na pr. u Crnoj Gori bolesnik umre, domaći oglase lelekom: izađu pred kuću i lelek traje do 10 časaka (Zbornik I. 68). Kad to čuju seljani, dolaze u gomilama i kad dođu otprilike na 100 metara, skinu kape i svi zaleleču, a ukućani izađu i odazovu se. Kad uđu u kuću, nad mrtvacem se biju pestima u glavu (Zbornik I. 69). Kad je u kući mrtvac, mora biti i jaukanja i bila bi sramota, da ga nije (Zbornik XIII. 68). Vika ima tu snagu, da tjera svakojake duhove i oduzima im snagu, da ne mogu škoditi ljudima Takav je duh i pokojnikova duša, koja može ljudima nauditi i čiju dušu sa sobom odvesti. Ali često se u istoj pojavi

sastalo više motiva, pa tako je vjerojatno, da vika čuva i dušu pokojnikovu, koju mogu drugi zlobni duhovi smetati na putu u drugi svijet. Da ma kakva vika ima tu snagu, navest ću za dokaz samo neke naše narodne običaje. Kad se pojavi oluja, koju po vjerovanju naroda uzrokuju vještice, dobro je zvoniti u zvona, pucati u oblake puškama ili mužarima, a pucati valja ravno u oblak, gdje je oluja najgušća, „da se razbije snaga vještica" (Zbornik X. 233). U Vrhgorcu u vrijeme tuče ljudi pucaju iz pušaka u nakani, da ubiju vještice, jer misle, da nema njih, da ne bi bilo ni tuče (Zbornik I. 232). Na Krku opet zvone na oluju, jer kako vještice začuju zvono, gube svoju moć (Zbornik I. 233). U Vrhgorcu na Jurjev dan pastiri cijeli dan pište, da protjeraju vještice od marve (Zbornik I. 246). Kad goveda crkavaju, dotjeraju ih u polje, okruže brazdom (kao i brazda kod osnivanja Palatina), a onda svi čobani pucaju preko goveda (Zbornik I. 77). Tako pucaju u Poljicama, da se ne bi kuga provukla u selo (Zbornik X. 268). I velika buka kod svatova ima istu svrhu, da naime od mladenaca odvrati svaku štetu od duhova. Prije je i vila bilo, a sada ih nema, pa narod kaže, da su se *poplašile* od rogova, u koje svinjari na paši neprekidno trube (Zbornik I. 144). Otkako kočijaši i pastiri pucaju bičem, ostaviše nas vile, jer ne podnose onoga pucketanja (Zbornik I. 231). Da su pak i Rimljani vjerovali, da može vika i buka ukloniti demone, koji su začetnici svake nevolje za čovjeka, razabiramo na pr. iz vijesti, što nam je bilježi Livije XXVI. 5. 9., da se za opsade Kapue bučalo i vikalo kao za *pomrčine mjeseca.* A da je vika i buka sredstvo protiv pomrčine, svjedoči i Tacit ann. I. 28. Isp. Samter Geburt, Hochzeit, Tod. p. 58. i d.

Prema tome je očito, da je *clamor* nastao odmah, kad je bolesnik umr'o, a imao je svrhu apotropejsku i s obzirom na dušu pokojnikovu i s obzirom na ukućane. Marquardt-Mau l. c. drži, da su mrtvaca zazivali po imenu, dok Mau (Pauly-Wissowa: Realencyclopädie der klass. Altertumswissenschaft III. 1. 347) kaže: Da bi se mrtvac po imenu zvao, vjerojatno je, ali nije zabilježeno, a meni se čini, da se Marquardtova tvrdnja dade i iz te poslanice Ovidijeve izvesti, kako ćemo skoro vidjeti.

Dalje kaže Ovidije, da mu ne će mila ruka zaklopiti oči, a to je običaj kod svih naroda, da najbliži u rodu (muž ženi, žena mužu i t. d.) pokojniku zatvori oči. Običaj potječe iz najdavnijih vremena, a motiv mu je, da se duh pokojnikov ne pokaže. Ako je duši zatvoren put kroz oko, to se primitivan čovjek nadao, da mu se ne će ni kasnije kao sjena pokazati (Wundt o. c. p. 271.).

Ovidije ne spominje redom sve običaje, na pr. da bi mrtvacu metali u usta novac, kako je to običaj i kod drugih naroda, pa i našega (Zbornik XIII. 67, na oko Zbornik I. 206.).

Svrha je tomu običaju, da novac bude sredstvo (žrtva), kojim se može umilostiviti duša pokojnikova, da ukućanima ne naškodi.

Ostale običaje ne navodi pojedince, nego ih je sve zbio u dvije riječi *funus* i *honor sepulcri.* Ne će imati funus, koji svakoga pokojnika ide i koji je religiozna dužnost, ni sepulcrum, pokopa, kojim se duša tek može smiriti. Bez svega će toga pjesnik umrijeti, a glas o njegovoj smrti doći će i do žene. Nato će se zbiti, što kaže u ovim stihovima:

Ecquid, ubi audieris, tota turbabere mente,
Et feries pavida pectora fida manu?
Ecquid, in has frustra tendens tua brachia partes,
Clamabis miseri nomen inane viri?
Parce tamen lacerare genas, nec scinde capillos . . .

Meni se sve čini, da to nijesu samo onako izrečene riječi, koje pokazuju, kako će žena očitovati tugu za mužem, nego da je i to običaj, koji se vršio, kad je tko umr'o u tuđini, pa je glas o njegovoj smrti došao do njegove svojte, kako sam prije spomenuo, a za razjašnjenje dodao i običaj iz Crne gore. Kaošto se u Crnoj gori biju pestima u glavu, tako će se ona po prsima. Zanimljive su riječi: *clamabis nomen inane viri.* Odatle izvodim, da su Rimljani kod *conclamatio* doista spominjali pokojnika po imenu; ovdje je *nomen inane,* jer nema mrtva tijela. Što su se Rimljani kod pogreba i do krvi bili i čupali kosu, znak je žrtve, kako je to znak i kod mnogih drugih naroda. Žene bi na sprovodu i raspustile kosu, a to čine gdjegdje i žene u našega naroda, na pr. kod smrti u Kotarima (Zbornik I. 204.), gdje kažu, da raspuštaju pletenice u znak žaljenja, a osmog dana iza smrti pokojnikove ukućanke vazda još raspletenih kosa polaze na grob (o. c. 205), kao i u Rimljana *(novemdial).* O rašpuštanju kose isp. Samter Geburt, Hochzeit, Tod p. 114 i d. i 124.

Najposlije u stihu 81. pjesnik kaže ženi: tu tamen exstincto feralia munera semper deque tuis lacrimis umida serta dato. Pod tim se očito razumijevaju one dužnosti, koje je svatko dužan izvršiti dušama pokojnika, osobito na godove mrtvih, ali bi nas predaleko odvelo, kad bismo išli ta *munera* i te običaje navoditi, premda bismo i za njih našli u našega naroda potpunih paralela.

Različni članci.

O modernim zahtjevima u prirodopisnoj obuci.

(Moderni zahtjevi u Austriji, Njemačkoj i Franceskoj. Uporedba tih zahtjeva sa stanjem prirodopisne obuke u našim srednjim školama).

Ivan Krmpotić. Zagreb.

(Nastavak.)

U nacrtu naučne osnove, što ga je izradilo „Društvo hrv. srednjoškolskih profesora" i predlagalo vladi na odobrenje, nalazio

se zahtjev, da se još u 1. razredu uzgredno, (t. j. pri proučavanju sisavaca) uzme i „najvažnije o građi i radnji glavnijih organa čovječjega tijela, pa i o njezi tih organa". Onom istom vladinom naredbom, kojom je uvedena biologijska obučna metoda, brisan je taj zahtjev. U onom zahtjevu nacrta hrvatske naučne osnove sadržano je *upravo ono, što se zahtijeva po izloženoj naučnoj osnovi od god. 1902. za prvi razred franceskih srednjih škola.* Franceska osnova određuje doduše za ovu obuku samo nekoliko sati, ali u spomenutom Belzungovu udžbeniku zaprema građa o čovjeku 60 stranica (u šesnaestini sa većim brojem dobrih slika). Kod nas se, koliko nam je poznato, i u javnosti preko ovog zahtjeva prešlo. Jedino se još na nj osvrnuo jedan od sastavljača spomenutog nacrta naučne osnove, prof. *M. Medić* (Nast. Vj. XVII. str. 460.) u ocjeni *Kraepelinova* udžbenika sa natpisom: „Leitfaden für den zoologischen Unterricht in den *unteren* und *mittleren* Klassen der höheren Schulen. *Fünfte* Auflage 1907. . . .". Iz *Kraepelinova* predgovora uz ovo (peto) izdanje vadi prof. Medić citat, koji glasi: „Društvo njemačkih prirodnjaka i liječnika sastavilo je nastavno povjerenstvo. Po naučnim osnovama, koje je to povjerenstvo načinilo, pa i s obzirom na veliki broj učenika, koji već ostavljaju školu svršivši II. B. razred („Untersekunda"), ušao je u ovo novo izdanje odsjek o organima čovječjega tijela kao učivo *za taj razred* (po našem brojenju to je 6. razred)..." i razlaže malo dalje ovako: „Dr. Karlo Kraepelin donekle je potvrdio dodavanjem ovoga odsjeka, da nije trebalo jesenašnjom vladinom naredbom somatologiju čovjeka izbaciti iz pomenute naučne osnove za 1. *razred* srednjih škola. Ne marim tražiti, da li se još gdje izrijekom zahtijeva, neka se u *nižim* ili u *srednjim* razredima srednjih škola upoznaje mladež s građom svoga tijela i njegom pojedinih organa, jer znam, da se i roditelji i niža pučka škola i savjetom i djelom brinu oko čovječjega zdravlja".

Spomenuta Kraepelinova obavijest, da po zahtjevima meranske naučne osnove, koju je u god. 1905. napravilo nastavno povjerenstvo, dodaje petom izdanju svojega udžbenika od god. 1907. i građu o čovjeku za II. B. razred, koji odgovara našem *šestom razredu*, ne može, mislimo, potvrditi nimalo, da se slična građa imade uvesti i u *1. razred* srednjih škola. Da se mladež srednjih škola *i u nižim i u srednjim razredima* srednjih škola ima upoznavati *s građom svoga tijela i s njegom pojedinih organa, traži izrijekom izložena osnova za franceske srednje škole pa i udžbenici koji su po njoj sastavljeni*, pa nam je čudo, da se prof. M. Medić nigdje ne pozivlje i na ovu osnovu. Slažemo se potpuno s prof. M. Medićem, kada on dalje u ocjeni Kraepelinova udžbenika razlaže, da obuka higijene u 8. razredu naših srednjih škola dolazi u mnogom pogledu prekasno, ali ćemo istaći, da bi i od one u 1. razredu jedva bilo veće koristi, ako se ne ponovi i ne upotpuni, recimo, u četvrtom razredu. Razumije se, da i onu u osmom razredu treba uzdržati. Mi ćemo se i u drugoj prilici osvrnuti jošte jednom na ovo prevažno pitanje, za koje bi trebalo zainteresirati sve mjerodavne faktore kod nas.

Kada je spomenutom vladinom naredbom uvedena u naše srednje škole biologijska obučna metoda, istaknuli smo u više navrata u ovom časopisu (knj. XVII. str. 383. i str. 774. i t. d.), da bi sada bila prva briga, da se naši udžbenici zoologije i botanike dovedu (koliko već nisu) u sklad s modernom obučnom metodom. Za deskriptivnu zoologiju, koja se upotrebljava još i sada u višim razredima naših srednjih škola, predložismo, da se preradi po Schmeilovoj zoologiji, a za naše deskriptivne udžbenike botanike, da se prerade također po biologijskim udžbenicima Schmeilovim ili da se zamijene ovima. Tome se opiru neki naši uvaženi nastavnici bez ikakva opravdana razloga.

Prof. M. Medić je doduše žalio i prije našeg prijedloga, što nije sastavljajući zoologiju za više razrede unio u nju „od svakoga razreda dajbudi po jednu vrstu" *opisanu na Schmeilov način*, a iza toga pisao u XVII. knj. Nast. Vj. (Sv. 3. str. 220.), da nije „protiv toga, da *„hrvatski prijevod"* ovoga djela Schmeilova bude udžbenik i u našim srednjim školama". To je svoje mišljenje, čini se, najednom promijenio u XVII. knj. Nast. Vj. na 459. strani, gdje nastoji da prikaže, kako Schmeilov udžbenik zoologije nije savremen niti stoji u skladu s pruskom naučnom osnovom i zanosi se za peto izdanje Kraepelinova udžbenika, o kojemu je sprijeda govor.

Razloge, s kojih se prof. M. Medić odbija od Schmeilovih udžbenika, iznosi sam ocjenjujući Kraepelinov udžbenik ovako: *„A kad sam dobio taj udžbenik i stao ga prevrtati, učinilo mi se, kao da mi je u rukama original naše „Zoologije za više razrede"*. Čitajući ondje opise pojedinih vrsta, porodica, razreda i t. d. nijesam se mogao načuditi *golemoj razlici između njega i 23. izdanja Schmeilova „Lehrbucha der Zoologie" (od godine 1908.)* pa je ipak takovo *peto* izdanje — kao sasvim *nanovo* izrađeno — dobar udžbenik u Njemačkoj. — *Sistematika* i *morfologija prevlađuje i u njemu;* . . . . . . Prof. dr. *I. Norrenberg preradio je Schmeilovu zoologiju i botaniku* „prema novoj *pruskoj* naučnoj osnovi", i u jednom prikazu dolaze ove riječi: *„Morphologie* und *Systematik* treten keineswegs in den Hintergrund. Die hier gebotenen Einzelbeschreibungen enthalten vielmehr *ebensoviele* oder auch *mehr morphologische Details, als irgend ein anderes Lehrbuch bietet"*.

I ako se ne kaže izrijekom, ipak bi slijedilo otuda, da Schmeilova zoologija, koju mi zagovaramo, nije u skladu s novom pruskom naučnom osnovom kao što su s njome u skladu Kraepelinov i Norrenbergov udžbenik. A kada se za Kraepelinov udžbenik izrijekom veli, da „sistematika i morfologija prevlađuje i u njemu", a za onaj Norrenbergov, da sistematika i morfologija

ne stoje u pozadini i da ima „više morfologijskih pojedinosti nego ikoji drugi udžbenik“, onda dobivamo dojam, kao da i ta pruska nova naučna osnova traži, da u obuci u srednjim školama ima da prevlađuje *sistematika i morfologija.* Ali tome po našem znanju nije tako. Niti se po pruskoj naučnoj osnovi zahtijeva, da kod obuke zoologije i botanike imade prevlađivati sistematika i morfologija, niti se prof. Karlo Kraepelin i prof. dr. I. Norrenberg smiju prikazivati borcima za prevlast sistematike i morfologije *bilo u obuci bilo u udžbenicima,* a da im se ne učini krivo.

Da je ovo, što velimo o pruskoj naučnoj osnovi ispravno, posvjedočit će nam (pored *Heeringa)* i prof *H. Lanner.* Ispoređujući prusku naučnu osnovu sa stanjem biologijske obuke u Austriji piše taj odlični nastavnik o pruskoj osnovi ovako:

In dem Werke: Lexis „*Reform des höheren Schulwesens in Preussen*“, das als Kommentar zu dem kaiserlichen Erlass vom 24. November 1900 anzusehen ist, heist es unter anderem: . . . „Nicht Denken und Überlegen, sondern *Beschreiben* und *Vergleichen waren früher* die Hilfsmittel der Geistesgymnastik. *In der Systemkunde erblickte man den Gipfel der Erkenntnis. Heute ist wohl im Unterrichte mit System und Schablone, mit Leunis und Lüben endgültig gebrochen,* wenn auch die auf ihnen basierenden Bücher noch im Gebrauche sein mögen. *Die morphologische Betrachtungsweise,* die auf der ersten Erkentnisstufe stehen blieb, *hat an Boden verloren, nachdem die Oekologie Eingang in die Schule gefunden.* sie gilt heute nur noch als Mittel, um die Natur unter dem einheitlichen Gedanken des Zwecks verstehen zu lernen um *den kausalen Zusamenhang zwischen Bau und Leben zu erfassen*“.[1])

Iz ovoga razabiramo bez sumnje, da s pruskim naučnim osnovama ne stoje u skladu oni udžbenici, u *kojima prevlađuje sistematika i morfologija.* Što se tiče prof. Karla Kraepelina i prof. dr. I. Norrenberga, ti bi njemački nastavnici bili vrlo slabi metodičari, kada bi pored svojega (sprijeda istaknutog) zahtjeva, da se obuka iz zoologije i botanike u njemačkim srednjim školama u najvišim razredima *imade dovršavati s općom biologijom na eksperimentalnoj osnovi* za niže i srednje razrede, zahtijevali najednom da bilo u obuci, bilo u udžbenicima imade prevlađivati sistematika i morfologija. Tako bi se iluzornom učinila svaka mogućnost uspješne obuke u biologiji na najvišem stupnju. Norrenbergova udžbenika, što ga spominje prof. M. Medić nijesmo imali u rukama, *pa ne možemo o njemu ni suditi,* ali znamo, da taj stručnjak osim onoga, što je rekao (kako vidjesmo sprijeda o obuci u gimnazijama), kada govori o prirodopisnoj obuci u Njemačkoj u opće, nalazi — sjajna svjedočanstva za interes „*das jetzt wie auch früher der Biologie entgegenbracht wird*“. Još više. On *zagovara učeničke biologijske praktične vježbe* i na *nižem* i na

[1]) Der naturwiss. Unterr. a. d. österr. Mittelschulen. 1908.

srednjem stupnju njemačkih srednjih škola, kad Schäfferov izvještaj „über biologische Unterrichtsmittel und Unterrichtsmethoden an der *Oberrealschule* auf der *Uhlenhorst* zu *Hamburg*“ prikazuje ovako: . . . „Auch über die biologischen Schülerübungen auf der *Unter-* und *Mittelstufe, die viel zu wenig bewusst-methodisch gehandhabt werden,* spricht sich der Verfasser in beachtenswerter Weise aus“.[1])

Osamljeni onaj citat iz jednog prikaza Norrenbergova udžbenika *ne da nam pravo vidjeti sam udžbenik.*

O jednom novijem njemačkom udžbeniku zoologije nalazimo i sami da je s obzirom na sistematski sadržaj rečeno doslovce ovo: „Was der Lehrer *von diesem reichen systematischen Stoffe* im Unterrichte berücksichtigen will . . .“, a iza toga s obzirom na morfologiju: „Man sehe sich jede beliebige Einzeldarstellung an, und man wird finden, *dass in ihr sicher alle die morphologischen Einzelheiten enthalten sind* . . .“; i onda: „es steht nämlich unumstöslich fest, dass die in dem Buche ausführlich betrachteten Objekte, um die es sich hierbei nur handeln kann, in einer Weise *genau beschrieben sind wie wohl kaum in einem anderen Buche, das gleichem Zwecke dient*“. Sudeći po tim citatima sadržaje taj udžbenik *na vlas onoliko sistematike morfologijskih pojedinosti i opisa* koliko ih ima u Norrenbergovu udžbeniku sudeći po onome što je citirano od prof. Medića iz jednog prikaza. Oba bismo ova udžbenika *ojednako* morali držati pravim sistematsko-morfologijskim udžbenicima kao što je naša zoologija za više razrede. Pa ipak naše citacije smjeraju na ponajbolji *biologijski* udžbenik naime na *Schmeilovu zoologiju.* Ne možemo dakle znati, je li Norrenberg prevodeći Schmeilovu zoologiju sastavio *biologijski* ili deskriptivni (sistematsko-morfologijski) udžbenik, dokle ga ne dobijemo u ruke.

Kraepelin je i sam istaknuo u predgovoru *petoga* izdanja svojega „Leitfaden“ za zoologijsku obuku u *nižim* i *srednjim* razredima, da je ovo samo *jedan dio* njegovih zahtjeva iz zoologije za obuku u srednjim školama te izjavio nadu, da će za kratko vrijeme moći podati još i drugi dio (*„noch einen zweiten Teil“)* određen za tri najviša razreda, koji će sadržavati opću biologiju i komparativnu anatomiju bilja i životinja kao i teža poglavlja nauke o čovjeku. („die allgemeine Biologie und vergleichende Anatomie der Pflanzen und Tiere, sowie *schwierigere Kapitel* aus der *Naturgeschichte des Menschen*“*)*. Ovaj drugi dio, koji je doista još iste godine izišao, ima natpis: „Leitfaden für den biologischen Unterricht in den oberen Klassen der höheren Schulen... 1907.“ U predgovoru ovoga izdanja veli Kraepelin, da se je držao meranskih prijedloga, ali dodaje i ovo: „Nur im letzten Abschnitt

[1]) Monatschr. f. Realschulen X. Jahr. 8 Heft. 1911.

über den Menschen glaubte ich von einer nochmaligen Besprechung der bereits in *Untersekunda* und *Unterprima behandelten vegetativen Organe des menschlichen Körpers absehen zu können*".

A s obzirom na opseg biologijske građe, što se nalazi u ovoj knjizi, veli izrijekom: Galt es doch auf der einen Seite, diejenigen zu befriedigen, welche vor der Fachbildung warnen und nur die allgemeinen Gesichtspunkte *der Lehre vom Leben* zum Gemeingut der Gebildeten machen wollen, auf der andern Seite aber diejenigen zu widerlegen, welche meinen, das *allseitig Erstrebte ohne Schwierigkeit schon in den unteren und mittleren Klassen* der Schule erreichen zu können".

S metodičkih razloga izlučuje dakle Kraepelin jedan dio *biologijske građe* i rezervira ga u posebnoj knjizi za najviše razrede, a drugi dio ostavlja za obuku u nižim i srednjim razredima. Dosljedno tome ima u *šestom* izdanju njegova „Leitfaden-a" zoologije za niže i srednje razrede od god. 1911. pored sistematike i morfologije toliko biologijske građe, da se nikomu, mislimo, ne će više pričinjati kao original naše zoologije za više razrede, u kojoj prevlađuje sistematika i morfologija. A da Kraepelinu nije bilo na pameti, da nauku o čovjeku unesenu u peto izdanje protegne i na prvi razred srednjih škola, vidi se iz toga, što određuje, da se ona građa iz petog izdanja „Leitfadena" za niže i srednje razrede ima uzimati u *šestom* i *osmom* razredu („Untersekunda" i „Unterprima").

Naglasiti nam je na koncu, da nitko ne bi bio zadovoljniji od nas, kada bi naši nastavnici stali u istinu da traže u obuci iz zoologije i botanike ono, što traže u Njemačkoj profesori K. Kraepelin i J. Norrenberg, pa i pruske naučne osnove. Onaj, tko bi to tražio, ne bi imao nikakva razloga ni zato, da se odbija od Schmeilovih udžbenika, koji se prevode i prerađuju, kako smo imali prilike da vidimo u ovome časopisu i u Austriji, za kojom se mi inače povodimo.

S našim udžbenicima nijesu zadovoljni ni drugi neki stručnjaci. Dr. Krunoslav Babić piše u ovom časopisu o njima ovako: „Naše bi prirodopisne udžbenike doista valjalo *samostalno izraditi* prema našim prirodnim prilikama, ako želimo da današnji (bionomički) moderni način obuke dovedemo u sklad *s građom*,"[1]) (t. j. građu u udžbenicima valja izmijeniti i prirediti tako, da bude u skladu s uvedenom biologijskom obučnom metodom).

Sveučilišni profesor zoologije i ravnatelj zoologijskog odjela narodnog muzeja dr. August Langhoffer raspravlja pitanje o uređenju prirodopisnih zbirka u našim srednjim školama u članku *„Nešto o normalnoj zbirci za prirodopis naših srednjih učilišta i malo odgovora gosp. Krnicu"* (Nast. Vj., knj. XVII., str. 198.) i u onome s natpisom *„Predmeti normalne zbirke za zoologiju u našim srednjim učilištima"*. (Nast. Vj., knj. XVIII. Sv. 9., str. 671.).

---

[1]) Nast. Vj., knj. XVIII. Sv. 3., str. 209.

Prije samog popisa predmeta bilježi prof. dr. Langhoffer u posljednjem članku ovo: „Činim to za zoologiju s obzirom na svoje 15-godišnje iskustvo u srednjoj školi *a i s obzirom na svoje iskustvo i uvjerenje sada*. Time ni najmanje ne mislim reći, da me tko ne ispravi prikladnim načinom, pače držim, da bi po stvar korisnije bilo, *kad bi se o njoj raspravljalo*, jer sam možda nehotice što zaboravio, ili sam u čemu bio *subjektivan*.

Za izlazište uzimljem školsku knjigu, što je sada u porabi za više razrede srednjih škola; u ovom mom *reduciranom broju tipova* ne bi bila velika razlika niti prema knjizi dr. Schmeil-a".

Da nas nitko ne shvati krivo,ističemo odmah, da se rad i briga toga našeg odličnog stručnjaka za što bolje uređenje naših zbirka mora samo pohvaliti. Onim, što ćemo u ovome pitanju istaknuti, ne mislimo nipošto ovaj rad omaliti, nego samo pripomoći samoj stvari. Priznati mora svatko, *da su svi popisani predmeti doista prikladni za prirodopisne zbirke u našim srednjim školama*. Ali kada bi se *svi* u kojoj od njih doista i nalazili, ne bi se takova zbirka još ni iz daleka mogla nazvati *„normalnom* zbirkom za zoologiju", jer bi bila uvelike jednostrana. Bolje bi joj pristajao naziv *sistematske zbirke* iz zoologije, jer ne računa dovoljno s biologijskom obučnom metodom. Pa ipak sastavljač popisa veli: „Kada bi svaki naš prirodopisac bar te tipove učenicima pokazao i *rastumačio*, morao bi biti uspjeh svih naših srednjih škola jednoličniji. *Sve ine predmete smatram dopunjkom prema prilikama i prema mjestu škole*". O biologiji veli sastavljač popisa „da teško prokrčuje put, da dobije zasluženo mjesto" pa ipak ne navodi se *poimence nijedan predmet* za objašnjenje biologijskog momenta nego se sumarno veli u popisu: „Valjalo bi više paziti i na instruktivne predmete s obzirom na život životinja", a prije toga u prvome članku: „Biologija . . . traži neke instruktivne predmete". Jednako se maćuhinski postupa i s naukom o čovjeku te s općom zoologijom. Čitavi popis predmeta iz nauke o čovjeku sadržan je u rečenici, koja glasi: „Od čovjeka mislim da i ne trebam spomenuti kostur i modele nekih organa".

Princip, kojeg se je držao kod sastava popisa, crta i sam prof. dr. Langhoffer ovako: „Nekima učiteljima *prija* n. pr. *opći dio botanike*, pa ga natežu *na račun sistematike*, ili natežu *somatologiju čovjeka na račun sistematike*, . . . *Knjiga* je za to tu, *da se glavne skupine svakako prođu*, a prema tomu treba da ima i prirodopisna zbirka predmeta svih glavnih skupina a ne tek pojedinih". (Nast. Vj. XVII. str. 200.). Da je došlo do ovako jednostranog popisa, koji slabo odgovara modernim zahtjevima za prirodopisne zbirke *u srednjim školama*, jedan od razloga jest u tome, što je popis sastavljen po našoj zoologiji za više razrede, a drugi, što se sastavljač pored svojeg iskustva u srednjoj školi obazirao, kako sam veli, *„i na svoje iskustvo i uvjerenje sada"*

(t. j. iskustvo ravnatelja zoologijske zbirke prirodopisnog muzeja). Zoologijska zbirka u prirodopisnim muzejima *može* sasvim lijepo imati čisto sistematski karakter. Ali ona na srednjoj školi *ne smije da bude njezina slika u malenom.* To nam kazuju najviđeniji metodičari, a među njima i prof. H. Lanner, koji izrijekom veli: „Eine Schulsammlung hat *eine wesentlich andere Aufgabe zu erfüllen, als ein naturhistorisches Museum*".[1])

Opći dijelovi botanike i zoologije i nauka o čovjeku (somatologija) nisu kod drugih naprednijih naroda, sudeći po naučnim osnovama, po udžbenicima, po prirodopisnim zbirkama i po uvjerenju nastavnika, u obuci sporedna nego *glavna obučna građa*, pa nije čudo, ako i našim nastavnicima prijaju. Razumije se samo po sebi, da se u obuci imadu svi glavniji tipovi proći, ali to ne može biti nikakav opravdani razlog za gospodstvo sistematike i morfologije u zbirkama za srednje škole. Kakvo se mjesto daje nauci o čovjeku u franceskim i njemačkim srednjim školama, vidjeli smo sprijeda. A upravo posljednjih godina (g. 1908.) predlaže *„parlamenat austrijskih prirodoslovaca"* (sastavljen od mnogobrojnih sveučilišnih i srednjoškolskih profesora) iza diskusije o stanju prirodnih znanosti na austrijskim srednjim školama među ostalima i tezu drugu, koja glasi: „Die Chemie und Geologie erheischen Aufnahme in das Gymnasium, die Zoologie sowie *Somatologie*". . . . . . aber verlangen eine *erweiterte Behandlung im Gymnasium sowie in der Realschule* „pa tezu *petu*, u kojoj se veli: *„Auf der Oberstufe der Realschule"* verlangt die *Somatologie und Hygiene* für sich das Zeitausmass *eines vollen Semesters* mit zwei Wochenstunden; es is darum die wöchentliche Stundenzahl für die Zoologie in Verbindung mit *Somatologie* und Hygiene in der VI. Klasse auf drei zu erhöhen".[2])

Prof. *H. Lanner* referira osim toga u skupštini austrijskih prirodoslovaca o pomagalima u prirodopisnoj obuci među ostalim ovako: „Es ist nun klar, dass die naturgeschichtlichen Hilfsmittel, die Anschaungs- und Lehrmittel nur dan ihrer Aufgabe gerecht werden, *wenn sie sowohl der angedeuteten Wandlung in der Unterrichtsmethode als auch dem Fortschritt der Wissenschaft* in gleicher Weise Rechnung tragen. Es muss *die neue Richtung im Unterrichtsbetrieb sich naturgemäss in den Lehrmitteln wiederspiegeln.* Und wie heute die *Formenkenntnis nicht das Um und Auf des naturhistorischen Unterrichts ist,* so ist bei der Anlage der naturhistorischen Sammlungen *nicht das Hauptgewicht* auf die Fülle naturhistorischer Objekte zu legen, sondern auf di *Qualität* und *Zweckmässigkeit der Objekte.*"[3]) I prof. Lanner s više opravdanih razloga zagovara normalni popis predmeta za zbirku.

I mi bismo bili zato da ovakav popis izradi za sve grane prirodopisa posebno povjerenstvo u našem profesorskom ili u

[1]) Der naturg. Unterr. a. d. Mitttelschulen str. 63.
[2]) Der naturwiss. Unterr. a. d. öst. Mittelsch. . . . str. 97.
[3]) Der naturwiss. Unterr. a. d. öst. Mittelsch. . . . str. 63. i 65.

hrvatskom prirodoslovnom društvu na osnovi modernih zahtjeva, ali ne za to da se uzdrži *jednoličnost.* Ovdje ne možemo mimoići zahtjev austrijskih prirodoznanstvenih krugova, da se svakoj srednjoškolskoj zbirci doda jedan *akvarij.* S uvedbom i uređenjem školskih akvarija moglo bi se i kod nas početi odmah barem u nekim zavodima, a troškovi skromnog uređenja ne bi mnogo presizali dotaciju za zbirke. Potreba akvarija danas je tako jasna, da je ne bi trebalo ni razlagati. Uređenje akvarija povisuje zornost, i produbljuje znamenito obučnu metodu time, što omogućuje kraj izvjesnih prilika veći eksperimentalni i praktični rad. Između zornosti i zornosti ima doduše velikih razlika. Dr. A. Langhoffer govori o zornosti ovako: „Zornost prirodopisne obuke traži u prvom redu *predmete same*, naravno po mogućnosti, *i to valjano priređene, bilo suho preparirane, bilo u žesti.* K tome dođu *kao dopunjak kosturi*, različiti dijelovi: lubanje, noge, rogovi, kućice. U drugom redu dolaze valjane slike." (Predmeti za norm. zb. iz zool.). Prije, po staroj deskriptivnoj obučnoj metodi takova je zornost doista dostajala, ali danas po novoj biologijskoj ne dostaje. S toga i dr. K. Babić zagovarajući uređenje školskih akvarija vrlo lijepo piše: „Golema je razlika, listati herbare ili šetati botaničkim vrtom, *kao što je i razlika gledati sliku, model i u žesti ukočene mrtve životinje ili ove žive u kakvom vivariju* . . . Potrebni se materijal za obuku iz životinjstva može samo pripravljati u jednom akvariju ili terariju. Tu imademo odma pred očima potpunu sliku jednog malenog dijela zazbiljne žive prirode . . . Puko suho nabrajanje pojedinih karaktera kod životinjskih ili biljnih vrsta već nije danas alfa i omega prirodopisne obuke u srednjoj školi, nego se danas promatraju živi prirodni objekti i s gledišta sposobnosti u borbi za opstanak: učitelju valja naći svezu između građe i tijela i života im, dakle promatrati organizme s morfološko-fizijološkoga . . . gledišta. *Po pukoj deskriptivnoj metodi i po suhom klasificiranju živih prirodnina, . . . gdje se ne traži kauzalni neksus između pojedinih organa i njihovih funkcija, između tjelesne građe i načina života kod organizama, ne dolazi mladež do dubljega pravoga razumijevanja prirode i njezinih pojava.* Prema sudu je *modernih priznatih prirodopisnih metodika jedino obuka s bijonomskoga gledišta zdrava i korisna;* samo gomilanje činjenica bez uzročne sveze, *bez primjene na različite prilike* ne mogu učenikovi možđani asimilovati baš onako, kao što ne može ni želudac da primi svaku ma i obilnu hranu."[1])

Ako i ne pristanemo s drom. Babićem na to, da je jedino obuka s biologijskoga (bionomskoga) gledišta *zdrava* i *korisna,* nego prihvatimo tezu austrijskih prirodoznanstvenih krugova koja glasi: „Die biologische Methode[2] *darf die deskriptive Darlegung der morphologischen und systematischen Verhältnisse nicht verdrän-*

[1]) Za gojenje biologičkih nauka u Hrvatskoj str. 12.
[2]) Der naturgesch. Unterr. a. d. österr. Mittelschulen . . . str. 98.

gen . . .“), *metodički zahtjev osnutka školskih akvarija ostaje potpuno na snazi.*

Dr. K. Babić potiče u ovome časopisu, da se nazivi biologija i biologijska metoda zamijene izričajima *bionomija* i *bionomički,* jer da su ti izrazi bolji. Ovi se posljednji nazivi međutim nisu mogli udomiti ni drugdje a i nisu ni u čemu bolji od prvih. Riječima biologija i biologijska metoda prigovara se jedino to, da imadu više značenja. To se međutim može jednako prigovoriti i nazivima bionomija i bionomički. Samom predlagaču bionomija[1]) je isto što i „nauka o načinu života“ ili biologija u užem smislu, a obuhvata *tri ogranka:* ekologiju, etologiju i psihologiju (nauk o duševnim pojavama u životinja). Ali otprije znamo, da je *bionomija* za dra. Babića isto što i *ekologija*, kad nam sam veli: „Neki postavljaju *za nauku u životnim običajima bilina i životinja* također naziv „biologija“ (u užem smislu), ali da se svakomu nesporazumku izbjegne, postavlja Haeckel za taj dio biologije[2]) naziv „oekologija“, Francezi „ethologija“, a u Engleskoj i Sjevernoj Americi uvedoše „bionomija“ („bionomics“). Mi ćemo se ovdje služiti posljednjim izrazom.“[3]) Ovdje je dakle bionomija = biologija (u užem smislu) = ekologija = etologija.

E. Ray Lankaster definira opet bionomiju ovako: „Bionomie ist die Wissenschaft, welche *die Entstehung der organischen Arten* und ihre Wechselbeziehungen untereinander und zu ihrer physikalischen Umgebung behandelt.“[4]) Riječ bionomija ima mnogo značenja, kako vidimo, i nije bolja od naziva biologija, koji se je ukorijenio.

Jošte je jedno poznato pitanje potaknuto kod nas, pitanje stručne spreme naših učitelja prirodopisa. Tome pitanju podaje se u Austriji i u Njemačkoj velika pažnja, a ne će biti ni kod nas manje potrebno da se o njemu govori. U tome pogledu zaslužuju pažnju u prvom redu izjave sveučilišnoga profesora za zoologiju dra. A. Langhoffera, koji veli: „Kao što ljudi nisu svi jednaki, tako nisu ni prirodopisci, a vrijedi to ne samo za spremu nego baš i za *oduševljenje*. Govorim iz iskustva, jer poznajem ne samo naše prirodopisne zbirke nego i naše prirodopisce. Stalo mi je do stvari, da bude bolje, nego što u istinu jest, ali bolje je, *da u tu stvar dublje ne zalazim, jer bi potankosti mogle na jednog ili drugog prirodopisca smjerati*, a ja nisam prijatelj osobnih zadjevica. Kada bi bili svi naši prirodopisci izvrsno spremni i vrlo oduševljeni, bez sumnje bi se to vidjelo i na zbirkama i u mladeži“. Taj oštri sud o spremi naših profesora prirodopisa ponavlja i popunja dr. A. Langhoffer opet ovim riječima: „Bude

[1]) Nast. Vj., knj. XIX. Sv. 2., str. 136.
[2]) Biologija po dru. Babiću obuhvata i protistiku, botaniku, zoologiju i antropologiju.
[3]) Za gajenje biologičkih nauka u Hrvatskoj. 1907. str. 4.
[4]) E. Wasmann: Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie. 1906. str. 510.

li više spreme i ljubavi za zoologiju u učitelja, *biti će više zanimanja i uspjeha u mladeži, a tada će i slušatelji, što nakon ispita zrelosti dolaze na sveučilište, biti drugačiji, postat će iz njih vrsniji strukovnjaci, da se niveau naših srednjih škola postepeno razvija, diže.*“[1])

I dr. K. Babić preporučujući našim nastavnicima Dahlovu knjigu „*Anleitung zu zoologischen Beobachtungen*“ veli: „Naši srednjoškolski učitelji iz prirodopisa dobivaju *teoretičnu* stručnu spremu na sveučilištu, a u našoj se srednjoj školi još danas, kako mi je poznato po rezultatima i po smjeru, kojim je udarila obuka iz prirodopisa u Hrvatskoj, ne svraća dovoljno pozornosti na onaj pravac obuke, po kojemu bi se stvarali *samostalni, kritički promatrači prirodnih bioloških pojava.* Tu sposobnost imadu da steku mladići, dakle i *kandidati učiteljstva iz prirodopisa* još u srednjoj školi.“[2])

Profesor dr. A. Langhoffer krivo čini profesorima prirodopisa u našim srednjim školama, kada pomišlja, da u njih nema toliko objektivnosti prema sebi samima, da slušaju do kraja objektivnu kritiku njihove stručne spreme i oduševljenja za rad. Samo pitanje valjane i potpune stručne spreme prevažno je, a da ne bi bilo ne samo dozvoljeno nego i potrebno da se o njemu mnogo raspravlja. Potreba bolje izobrazbe srednjoškolskog učiteljstva prema modernim zahtjevima u prirodopisnoj obuci osjeća se jako i kod naprednijih naroda nego smo mi. Ta se potreba ističe uvelike u Austriji i u Njemačkoj. Naši drugovi u Austriji na usta prof. dra. *Pfurtschellera,* referenta na skupštini austrijskih prirodoslovaca o „izobrazbi srednjoškolskih učitelja“, kažu doduše, do dobri poznavači austrijskih srednjih škola ne će za sve, što u njima nije dobro, činiti odgovornima učitelje, ali se ne ustežu ni od toga, da raspravljaju o svojoj spremi. Prof. Pfurtscheller konstatira, da se roditelji tuže, da njihovi sinovi moraju *premnogo* učiti. a na sveučilištu tuže se, da se *premalo uči* u srednjim školama.

Kada bi se našim nastavnicima postavilo to isto pitanje, mislimo, da odgovor ne bi bio drukčiji. Stoga žalimo, da se o tome preznamenitom pitanju nije do sada i kod nas više raspravljalo. A ni sami spomenuti stručnjaci ne predlažu nam u svojoj negativnoj kritici ništa konkretno, što bi trebalo činiti da *budući* naši nastavnici za svojih studija postignu bolju i potpuniju ne samo teoretičnu nego i praktičnu spremu, pa i ljubav za svoju struku. Kod austrijskih nastavnika nalazi prof. Pfurtscheller, da se kandidati nedovoljno spremaju u *sistematici* (naročito viših životinja) i tako odmah gube povjerenje učenika, a onda nagla-

[1]) Nast. Vj., knj. XVII., str. 198. i knj. XVIII., str. 674.
[2]) Nast. Vj., knj. XIX., str. 138.

šuje osobito, što se za izobrazbu kandidata u *anatomiji i fiziologiji čovjeka*, „tome *najvažnijem* poglavlju čitave zoologijske obuke", do sada *„nepojmljivim načinom"* još *ništa* nije učinilo. Stoga je i primljena od skupštine teza, koja ima da ispravi ovaj nedostatak. Ta teza glasi: Zum Zwecke eines entsprechenden Studiums der *Somatologie* sollen von *Medizinern* (poradi obučnih pomagala zato potrebnih) *eigene Kurse* abgehalten werden, in welchen der Unterricht in Anatomie und Physiologie erteilt wird. Ausserdem ist Hygiene durch einen Mediziner vorzutragen". Na važnost somatologije, veli prof. Pfurtscheller, nije potrebno istom upozoravati pa nastavlja ovako: „ . . . es wird demselben, *den allgemeinen und eindringlichen Forderungen* entsprechend, *ein weit grösseres Zeitausmass an der Mittelschule eingeräumt werden müssen,* als es bischer bei der geringen Stundenzahl geschehen konnte."[1]).

Kada se, kako sada vidimo, nauka o građi i o radnjama organa čovječjega tijela uzima u Franceskoj u nižim, srednjim i najvišim razredima srednjih škola, u Njemačkoj u srednjim i najvišim, a u Austriji se drži najvažnijim poglavljem čitave zoologijske obuke, za koje se traži *proširenje* obučnog vremena i temeljitija izobrazba nastavnika na sveučilištima, ne treba ni kod nas tu obuku stezati, a sistematiku protezati, niti se može prema savremenim zahtjevima opravdati to, da se od svih pomagala za somatologiju čovjeka u popisu „predmeta normalne zbirke za zoologiju" nalazi poimence spomenut samo: kostur. Kada se ne bi građa organa čovječjega tijela s njihovim radnjama temeljito izučavala prije svake druge zoologijske obuke u višim razredima, morala bi se temeljito izučavati građa organa s njihovim radnjama kod orangutana, mačke, govečeta ili koje druge životinje, da ne ostane čitava obuka na površini u nizanju spoljašnjih morfologijskih i sistematskih osebina, kako je to bivalo u starim vremenima. I o daljnim nedostacima u spremi nastavnika, što smjeraju na praktični rad i t. d., provedena je nakon referata Pfurtschellerova diskusija, u kojoj su sudjelovali: sveuč. profesori, dr. *R. pl. Wettstein,* dr. *F. Werner, Hatschek, Grobben, Skraup, Wegscheider, F. Becke,* dr. *C. Doeltez,* dr. *N. Herz* (doc.) dr. *V. Uhlig,* ravnatelj realke *H. Huber,* dr. *Heinrich Joseph* i mnogi drugi. Svi se slažu u tome, da se u izobrazbi nastavnika na sveučilištima vide nedostaci, koji se moraju ukloniti moderniziranjem više nastave i uvedenjem praktičnih tečajeva iz obučne građe za srednje škole ali tako, da ne smiju ništa trpiti sloboda obuke i znanstveni niveau rada. S posljednjom ogradom opet vrlo je teško izvesti stvar na kraj, pa je osobito interesantno i vrijedno da se zna što o tome pitanju misli predsjednik c. k. zool. botan. društva prof. dr. *R. pl. Wettstein.* On veli: „Das es bei

[1]) Der naturwiss. Unterr. a. d. österr. Mittelsch. . . . str. 82.

Beratung des in Diskusion stehenden Themas leicht zu Missverständnissen zwischen Mittelschul- und Hochschullehren kommen kann, ist verständlich. Die ersteren klagen darüber, das die Lehramtskandidaten an den Universitäten nicht all das lernen können, was sie später in ihrem Berufe brauchen; die letzteren wahren sich das Recht, bei ihren Vorlesungen sich ausschliesslich von wissenschaflichen Gesichtspunkten leiten zu lassen. Nach meiner Überzeugung haben *beide Recht* und die Erklärung dieses scheinbaren Paradoxons liegt darin, *dass in unseren Universitätseinrichtungen eine Lücke vorhanden ist*". Dalje razlaže Wettstein, kako su upravne školske oblasti tijekom vremena prenijele na sveučilišta, kao ognjišta znanstvenog istraživanja i slobodne nauke, stručnu izobrazbu, a da nisu iz toga izvele nužne konsekvencije, pošto stručna izobrazba zahtijeva neko ograničenje slobode poučavanja i učenja (Lehr- und Lernfreiheit), budući da učeći moraju steći izvjesnu sumu znanja. A pošto upravne oblasti ovih konsekvencija nijesu izvele, konstatira, da s prilikama na austrijskim sveučilištima mogu biti još dosta zadovoljni, budući da *mnogi sveučilišni učitelji uzimaju dobrovoljno na se obavezu da se i za stručnu školsku izobrazbu brinu.* A budući da to stanje ipak ne rješava samog problema, iznosi on konkretan prijedlog, koji glasi: „Ich denke vielmehr daran, *dass durch Bestellung von Lehrkräften, durch Lehraufträge dafür Vorsorge getroffen werde, dass alle jene Vorlesungen und Übungen an den Universitäten abgehalten werden, welche neben dem rein wissenschaftlichen Unterrichtsbetriebe für den fachschulmässigen Unterricht nötig sind.*"[1]).

Slični zahtjevi izneseni su i u Njemačkoj od najviđenijih predstavnika prirodopisnih znanosti. Među ostalima upozorava prof. *Richard Hertwig* radi zoologije na nedostatak u sveučilišnoj obuci i ističe potrebu osnutka tečajeva za određivanje životinja i predavanja iz biologije životinja kao i važnost ekskurzija.

I u tome će pogledu biti najpovoljnije prilike u Franceskoj. U školskoj godini 1909.—1910., bilo je po izvještaju G. Bonnier-a[2]) na pariskom sveučilištu za zoologiju 9 laboratorija, za botaniku 4, a za nauku o evoluciji 1. Od zoologijskih laboratorija 3 su samo i jedino za znanstvena istraživanja, jedan za *samu obuku,* a ostalih 5 za jedno i drugo. Od onih za botaniku 1 je tek za znanstvena istraživanja, 1 samo za obuku, i 2 mješovita.

Ovi laboratoriji pružaju priliku budućim nastavnicima, da se izvježbaju u praktičnom radu iz anatomije, fiziologije, embriologije, opće biologije i t. d. Od zoologijskih najbolje je uređen laboratorij prof. Dastre-a, u kojemu se njeguje opća fiziologija, i

[1]) Der naturwiss. Unterr. a. d. österr. Mittelsch. . . . str. 86.

[2]) L'Université de Paris pendant l'Année scolaire 1909—1910, d'après le rapport de M. G. Bonnier. Revue Internationale de L'Enseignement. Paris. 1911. No 4 pag. 333.

laboratorij prof. Delage-a (na morskoj obali u Roscoffu, Bretagne) za opću biologiju, fiziologiju, biologijsku kemiju.

Od onih laboratorija za botaniku najbolji je kojim upravlja Gaston Bonnier, a u njemu se obrađuje deskriptivna botanika, botanička geografija, eksperimentalna morfologija, botanička kemija, bakteriologija i t. d., pa onda laboratorij *biljne biologije* (Le laboratoire de biologie végétale de Fontainebleau), koji stoji također pod upravom prof. Bonnier-a.

Kada se je u Austriji raspravljalo o izobrazbi srednjoškolskolskog učiteljstva, iznio je prof. dr. *F. Becke* pred skupštinu prirodoslovaca rezoluciju *mineralogijskog društva*, koja glasi: „Bei der Gruppierung der naturwissenschaftlichen Fächer für das Lehramt an Mittelschulen ist die Mineralogie aus der Vereinigung mit den biologischen Fächern zu lösen. Die Mineralogie nähert sich in ihrer Forschungsmethode, in den Art der Probleme, in der geistigen Veranlagung, die für eine erfolgreiche Arbeit auf ihrem Gebiet erforderlich ist, *den exakten Naturwissenschaften, der Physik und vor allem der Chemie, mit denen sie bei der Organisation der Mittelschule in Beziehung zu bringen wäre.*“[1]). — Ako promotrimo naučnu osnovu za srednje škole u Franceskoj od g. 1902. naći ćemo, da je u njoj ovaj posljednji zahtjev mineralogijskog društva u Beču već proveden, pa se i s te strane, kako vidimo, mogu na nju ugledati i austrijski nastavnici.

Iz ovih naših razmatranja razabira se sasvim jasno, da reforme prirodopisne obuke u Austriji, Njemačkoj i u Franceskoj idu jednako za tim, da se biologiji kao obučnom predmetu i biologijskoj obučnoj metodi rezervira prvo mjesto na srednjim školama. Sistematika i morfologija ne prevlađuje nigdje, niti se gdje traži, da se skrati opća zoologija i botanika, da ostane više mjesta za sistematiku. Stoga je prijeka potreba da se i kod nas sastave školske knjige iz botanike za niže i više razrede i udžbenik zoologije za više razrede tako, da u njima ne prevlađuje sistematika i morfologija i da budu u skladu s modernom biologijskom obučnom metodom. Jednako je prijeka potreba da se sastavi takav popis predmeta za prirodopisne zbirke, koji će računati i sa zahtjevima moderne obučne metode. S postepenom uredbom školskih akvarija trebalo bi početi odmah. Što se tiče stručne spreme naših nastavnika i ljubavi za struku, mislimo, da stvari ne stoje onako loše, kako to u svojemu skepticizmu crtaju neki viđeniji naši stručnjaci, kada se iz redova naših srednjoškolskih učitelja prilično rekrutiraju naši vrsni znanstveni radnici. Ipak se ne može tajiti, za prirodopisnu obuku po modernim zahtjevima iziskuje se veća sprema naročito praktična. Za prvi bi se mah tome moglo pomoći tako, da naši nastavni i prirodoznanstveni

---

[1]) Der naturwiss. Unterricht a. d. österr. Mittelsch. . . . str. 87.

krugovi sklonu kr. vladu, da daje pojedinim nastavnicima godišnje stipendije za usposobljenje u tome smjeru, kao što traže prirodoznanstveni slojevi u Austriji. Još bi naši prirodoznanstveni i nastavni krugovi mogli zametnuti živu akciju za proširenje obučnog vremena naročito za zoologiju, botaniku, kemiju i higijenu, da nam srednje školstvo, ako i ne može da stoji na onoj visini, na kojoj stoji u Austriji, Njemačkoj i u Franceskoj, barem ne zaostaje *sve više* za njima.

O pokretu za reformu matematičke obuke u srednjim školama.

Stjepan Škarica. Zagreb.

(Nastavak.)

Austrijska naučna osnova dijeli kao i „Praška“ matematičku obuku na tri stupnja i to: niži stupanj (I., II. i III. razred), srednji stupanj (IV. i V. razred) i viši stupanj (VI., VII. i VIII. razred) s razloga, da ne bi prijelaz iz propedeutičke obuke u sistematsku bio nagao nego polagan. Taj se prijelaz ima izvesti u srednjem stupnju.

Najvažnija je posljedica toga razdjeljenja matematike pomak gradiva za jedan cijeli razred prema dolje tako, da je dosadašnje gradivo 5-tog razreda gradivom 4-tog. To je bilo lako izvesti, jer su se jednadžbe, što su sačinjavale aritmetičko gradivo 4-tog razreda ponovo uzimale u 5-tom razredu, a stereometriju su prema reformnim idejama organički uklopili u planimetriju nižega stupnja. Pomakom gradiva raspoređena je geometrijska obuka tako, da se discipline: planimetrija, stereometrija, goniometrija s trigonometrijom i analitička geometrija imadu obraditi svaka u jednoj godini od IV. do VII. razreda. Nu ovaj je pomak škodio rasporedbi aritmetičke obuke.

Sve ono gradivo, koje se u našim srednjim školama obrađuje u 5-tom razredu kroz 4 sata treba obraditi u 4-tom razredu kroz 3 sata na tjedan. Istina znanstveno obrazlaganje osnovnih aritmetičkih operacija ima se stegnuti, ali se zato dodaje: „Graphische Darstellung der linearen Funktion und ihre Benützung zur Auflösung von Gleichungen des ersten Grades“.

Da se to gradivo dade obraditi u 3 sata na sedmicu, ne bi u našim gimnazijama u jedinom 5-tom razredu bila određena 4 sata za matematiku, a treba misliti i na to, da su učenici u petom razredu zreliji nego li u četvrtom. A da četvrti razred nije trebalo prenatrpati gradivom, vidi se iz gradiva propisanog za 5. razred (3 sata na nedjelju):

„Erweiterungen und Ergänzungen des arithmetischen Lehrstoffes der vorausgegangenen Klasse; fortgesetztes Lösen von Gleichungen des ersten Grades aus mannigfaltigen Anwendungsgebieten. Potenzen und Wurzeln, eingeübt an ungekünstelten Beispielen“.

K tomu dodaju bilješke: „Bei der Behandlung der Potenzen und Wurzeln wird die Hervorhebung der wenigen einfachen Grundgedanken genügen“.

Prema tomu je teško reći, čime će se ispuniti aritmetička obuka u 5-tom razredu, pa je nerazumljivo, zašto su logaritmi odijeljeni od potencija i uvrstani u gradivo 6-tog razreda, a mogli bi se primijeniti pri izračunavanju iracionalnih izraza, dok su stereometriji upravo potrebni.

Tako je i u 6. i u 7. razredu aritmetičko gradivo premalo. Da se je aritmetičko gradivo V., VI. i VII. razreda svrstalo u V. i VI. razred, moglo bi se u VII. razred prema današnjim željama reformatora uzeti neko sustavno promatranje funkcija uz početke diferencijalnoga i integralnog računa sve tamo do Taylorova reda.

Jer s obzirom na početke diferencijalnog i integralnog računa ne odgovara austrijska naučna osnova željama reformatora, a to valjada s toga, što do tada nije o tome bilo sabrano dovoljno iskustva. U tom pogledu navodi se u svemu u gradivu za sedmi razred: „Darstellung der Richtungskoefizienten haupsächlich der im Unterricht behandelten Kurven mittels des Differentialquotienten“, a u bilješkama se veli, da se tu ne misli možda „kakovo sistematsko diferenciranje ma i najjednostavnijih funkcija“. Integral se ne spominje nigdje ni u naučnoj osnovi ni u bilješkama.

Inače su u toj osnovi provedene u glavnom sve reformne ideje. Grafičko predočivanje funkcija propisuje osnova ondje, gdje te funkcije dolaze, kao i primjenu grafičke predodžbe na rješavanje linearnih u 4-tom, kvadratskih u 6-tom, pa drugih algebraičkih i najjednostavnijih transcendentnih jednadžba u 7-mom razredu. A prema bilješkama treba upozoriti i na empiričke funkcije osobito na one, koje dolaze u fizikalnoj obuci. I drugim srodnim strukama kao i običnom životu neka se što više prilagodi matematička obuka, na što valja paziti osobito kod zadaća. Stoga treba isključiti „sve čisto formalističke zadaće, operacije s kompliciranim izrazima, konstrukcije i izračunavanja trokuta iz kojekakovih dalekih komada, rješavanja jednadžba, koje iziskuju posebnu rutinu i t. d.“.

Uopće neka se obuka kloni pukog formalizma, a učenici neka se uzgoje u vlastoručnom radu mjerenjem, risanjem, modeliranjem i t. d., čime će se osobito pojačati i prostorni zor.

Zanimivo je, da je osnova izostavila Diofantove jednadžbe, koje se ne će onako opširno uzimati kao do sada, i ako će se na njih moći upozoriti.

Broj naučnih sati je za sve razrede 3 na tjedan osim osmoga (2 sata). U gimnazijama Njemačke propisana su za matematiku u svim razredima po 4 sata na sedmicu osim u obe tercije (po 3 sata), a „Meranski prijedlozi“ traže kao normu za sve razrede 4 sata na nedjelju.

Na austrijsku naučnu osnovu osobito je utjecao Höfler, koji je svoje misli o matematičkoj obuci iznio u svojoj didaktici: „Didaktik des mathematischen Unterrichts“ Leipzig, 1910.[1]) U toj knjizi raspravlja Höfler o svim pitanjima matematičke obuke pa i o reformnim. Donosi na koncu i jednu naučnu osnovu, ali to je već spomenuta „Praška naučna osnova“ uz neke dodatke.

*

„Meranska naučna osnova“ kao i austrijska od g. 1909. jasnim su primjerom, kako se dade pojam funkcije učiniti središtem matematičke obuke u srednjoj školi. Ali počeci diferencijalnih i integralnih računa, premda su oni Kleinu nužnom konsekvencijom takove obuke, ne će se u njoj tako brzo udomiti, barem ne u onom opsegu, kako želi dobar dio reformatora. Zaprekom im je s jedne strane tradicija, koja ne će žrtvovati neke dijelove dosadašnjega gradiva, a s druge strane drže mnogi nastavnici diferencijalni i integralni račun preteškim i preapstraktnim za srednju školu, ako bi se tumačio bez prigovora sa strane znanosti; jer drugačije bi učenici lako mogli dobiti krive pojmove. Teško je naći prirodnu granicu gradivu iz „višeg računa“ u srednjoj školi, ali najteže je, kako se čini, otkriti način, kako da se počeci diferencijalnog i integralnog računa organički uklope u matematičku obuku srednjih škola. Höfler misli, da gradivo ne smije prekoračiti onaj minimum višeg računa, koji postoji u današnjoj srednjoškolskoj matematičkoj i fizikalnoj obuci, a u načinu je protivnik sistematskog obučavanja u diferencijalnom i integralnom računu u srednjoj školi. On misli, da ne škodi, ako se učeniku ne priopće simboli $\frac{dy}{dx}$ i $\int y dx$ sve dotle, dok se nije potpuno upoznao s pojmom granice za kvocijente raznih veličina što u matematičkoj što u fizikalnoj obuci. On veli, nek se ne diferencira za rezervu, nego onda, kad je baš prilika. Integralni račun nek počne s određenim integralom. (Gl. str. 399., 404 i 410. didaktike.) Ako Höfler i nije u tom pogledu svoje stanovište točno precizirao, svakako ne želi, da se obukom u diferencijalnom i integralnom računu počne jednoga dana i na-

[1]) Izišla kao prvi od 10 svezaka didaktičkih priručnika za realističku obuku.

stavi, kako se to do sada radi na pr. u analitičkoj geometriji, nego više prigodimice.

Ugarski reformatori[1]) a isto se može reći i za njemačke, više su skloni sistematskoj obuci.

Opseg gradiva mogao bi se ovako označiti. Diferencijacija funkcija

$y = ax + b$, $ax^2 + bx + c$, ax^3, $x^{\frac{1}{2}}$, $x^{\frac{1}{3}}$, x^n, $\sqrt{a^2 - x^2}$; $\sin x$, $\cos x$, $\operatorname{tg} x$, $\operatorname{cotg} x$, e^x, a^x, $\ln x$, pa ciklometričnih funkcija.

Da se kod diferencijacije funkcija

$$y = \frac{b}{a}\sqrt{a^2 - x^2} \text{ i } y = \frac{b}{a}\sqrt{x^2 - a^2}$$

(elipsa i hiperbola) ne bi morala upotrijebiti supstitucija nove promjenljivice, bilo bi vrlo poučno u jednadžbu $b^2x^2 \pm a^2y^2 = a^2b^2$ staviti mjesto x $x + \Delta x$ a mjesto y $y + \Delta y$, izračunati

$$\frac{\Delta y}{\Delta x} \text{ i odrediti } \lim \frac{\Delta y}{\Delta x} \text{ za} \Delta x = 0.$$

Diferencijalni kvocijent $y = a^x$ dade se vrlo zgodno odrediti iz diferencijalnog kvocijenta funkcije ${}^a\lg x$ ogledanjem ove na pravcu $y = x$.[2])

U red potencija imale bi se razviti bar funkcije $y = \sin x$, $\cos x$, e^x i $\ln(1 + x)$. Beke[3]) misli, da je za to zgodna metoda neodređenih koeficijenata, i ako nije bez prigovora, a Behrendsen — Schimmack upotrebljavaju lagano približanje funkciji s pomoću polinoma i to grafičkim putem.

Za realke spominje E. Götting[4]) uz analitičku geometriju prostora funkcije sa dvije nezavisne promjenljivice pa lakše diferencijalne jednadžbe.

Nu za gimnaziju ima diferencijalni račun vrlo zgodan završetak u zadaćama iz maksima i minima. Ako se iz naravi zadatka ne vidi, da li je ekstremna vrijednost maksimum ili minimum, ne treba to odlučivati s pomoću drugog diferencijalnog kvocijenta, nego neka se brže nariše skica, što bi bilo dobro svaki

[1]) E. Beke: Der Lehrstoff aus der Differential- und Integralrechnung an Mittelschulen. Zeitschrift für math. und naturw. Unterricht 41. 1910. str. 623. do 629.

[2]) O. Behrendsen — R. Schimmack: Über die Gestaltung des math. Unterricht im Sinne der neueren Reformideen. Zeitschrift für m. und n. Unt. 39. 1908. str. 513.—527.

[3]) E. Beke: Der Lehrstoff aus der Differential- und Integralrechnung an Mittelschulen. Zeitschrift für math. und naturw. Unterricht 41. 1910. str. 623. do 629.

[4]) E. Götting: Über das Lehrziel im mathematischen Unterricht der höheren Realanstalten. Tiskana već 1902. a ponovno u navedenoj knjizi F. Klein — Riecke 1904.

put učiniti, jer $f'(x) = o$ nije dovoljan uvjet za ekstremnu vrijednost.

U integralnom bi se računu imalo početi određenim integralom, ali ne možda općeno, nego na pr. integralom $\int_a^b x^2 dx$.[1]) Na površini poznatog ravnog lika omeđenog s jedne strane dijelom parabole $y = x^2$ pokazat će se, da simbol $\int_a^b x^2 dx$ znači granicu, kojoj teži suma $\sum_a^b x^2 \Delta x$ za $\lim \Delta x = o$. Ostane li *a* čvrsto, a *b* se mijenja, onda je $\int_a^x x^2 dx = F(x) = z$ t. j. površina spomenutoga lika je funkcija gornje granice x. S pomoću slike će se lako pokazati, da je

$$\Delta z = x^2 \Delta x + s\Delta x \text{ dakle}$$

$$\frac{\Delta z}{\Delta x} = x^2 + s, \text{ gdje je } \lim_{\Delta x = o} s = o.$$

Tako je $\frac{dz}{dx} = x^2$ ili $z = \frac{1}{3}x^3 + C$. A kako površinu računamo od *a*, bit će $\int_a^a x^2 dx = F(a) = \frac{1}{3}a^3 + C = o$ ili $C = -\frac{1}{3}a^3$ dakle:

$$\int_a^x x^2 dx = \frac{1}{3}x^3 - \frac{1}{3}a^3 \text{ i } \int_a^b x^2 dx = \frac{1}{3}b^3 - \frac{1}{3}a^3.$$

Iza toga bi se prešlo na integrale:

$\int_a^b x^3 dx$, $\int_a^b x^4 dx$, $\int_a^b x dx$, $\int_a^b dx$, $\int_a^b px^2 dx$, $\int_a^b (1 + x + x^2) dx$ i t. d. uopće na integraciju svih funkcija dobivenih diferencijacijom.

Kako se kod integriranja u srednjoj školi ne će moći upotrijebiti uvođenje nove promjenljivice za transformaciju podintegralne funkcije kao ni metoda parcialne integracije, to će se postaviti:

$$\int_0^a \sqrt{a^2 - x^2}\, dx = \frac{1}{4}a^2\pi \text{ kao poznato.}$$

S istim se integralom sretamo kod određivanja površine elipse t. j. sa

[1]) Tako je u knjižici Dr. H. Grünbaum: Funktionenlehre und Elemente der Differential- und Integralrechnung. Stuttgart und Berlin. 1912., koja bi se izuzevši neke dijelove mogla uvesti s uspjehom u srednju školu, a sadrži vrlo mnogo izrađenih primjera osobito iz fizike.

$$\int_0^a \frac{b}{a}\sqrt{a^2-x^2}\,dx = \frac{b}{a}\int_0^a \sqrt{a^2-x^2}\,dx = \frac{b}{a}\cdot\tfrac{1}{4}a^2\pi = \tfrac{1}{4}ab\pi.$$

Da se odredi površina segmenta hiperbole, treba naći vrijednost određenog integrala, $\int_a^x \sqrt{x^2-a^2}\,dx$, a to se dade vrlo jednostavno ovako:

Jednadžba istostrane hiperbole $x^2 - y^2 = a^2$ prelazi u jednadžbu $x'y' = \frac{a^2}{2}$, ako se za osi sustava uzmu njezine asimptote, pa se lako nađe:

$$2\int_a^x \sqrt{x^2-a^2}\,dx = \frac{1}{2}(y'+x')(y'-x') - \int_{x'}^{y'} \frac{a^2}{2}\frac{dx'}{x'} =$$

$$= x\sqrt{x^2-a^2} - \frac{a^2}{2}\ln\frac{y'}{x'} = x\sqrt{x^2-a^2} -$$

$$- a^2 \ln\frac{1}{a}(x+\sqrt{x^2-a^2})$$

Integralni će se račun primijeniti i na stereometriju, da se potvrde stare i nađu neke nove formule za obujme tjelesa.

H. E. Timerding[1]) baca na današnju matematičku obuku u srednjoj školi krivnju, „da učenici ne mogu potpuno i pravo shvatiti najvažnije i najjednostavnije fizikalne probleme“, pa se čini, da će baš fizika odlučiti o opsegu gradiva iz diferencijalnih i integralnih računa u matematičkoj obuci srednje škole. — A kako u fizikalnoj obuci dolazi pojam brzine, akceleracije, polumjera krivine, zamotaljke (Huygens-ov princip, katakaustička crta), trajektorija (niveau i silocrte), težišta. momenta tromosti, potencijala i t. d., lako je vidjeti, da će se malo prije navedenom gradivu morati možda još štogod dodati.

*

Ne mogu da na koncu ne spomenem vrlo znamenit događaj za matematičku obuku, a to je osnutak „Internacionalne komisije za matematičku obuku“ na četvrtom internacionalnom kongresu matematika u Rimu 1908. Glavni odbor sačinjavaju Klein (Njemačka) kao predsjednik, Greenhill (Engleska) kao zamjenik predsjednika i Fehr (Švicarska) kao generalni tajnik, koji je ujedno

[1]) Dr. H. D. Timending: Die Mathematik in den physikalischen Lehrbüchern. Leipzig und Berlin, 1910.

urednik glavnog glasila komisije „L'Enseignement Mathématique“ uz Laisant-a.[1])

U toj komisiji zastupane su gotovo sve kulturne zemlje, a zadaća joj je zasada tek informativna. Svaka zemlja ima uz jednoga, dva, tri delegata (s pravom glasa za zemlje, koje su bar na dva kongresa bile zastupane najmanje sa dva člana) svoje narodno vijeće.

Ovi se imadu brinuti, da izađu tiskani izvještaji o sadašnjem stanju matematičke obuke u njihovoj zemlji (metoda, naučne osnove, organizacija obuke, nova nastojanja i t. d.). Na osnovi ovih izvještaja ima komisija izraditi sveukupni izvještaj i podnijeti ga slijedećem kongresu matematika, koji je bio ove godine u kolovozu u Cambridge. Ali kako nije moglo dotle sve biti gotovo, zaključeno je na drugoj sjednici komisije u Milanu god. 1911., da se od kongresa traži produljenje mandata za daljnih pet godina.

Teško je unaprijed reći, kojim će sve plodovima uroditi rad komisije, ali će svakako biti temeljem, na kojem će se uzdići matematička obuka jedinstvena i pomlađena.

Jovan Oliver i Bogdan (Jug).

K. Lucerna. Zagreb.

I.

Jedan genealoški nacrt o porodici srpskoga despota Jovana Olivera ostao je do sada neopažen, ili se barem, koliko vidim, nigdje o tom nacrtu nije kazala riječ.

Do vrela zanemarenih podataka, koje ću iznijeti u ovome članku, nisam mogla da dođem, s toga — a ne samo s toga — ne će moje razlaganje biti kritične naravi. Ali nadam se, da ću tim malim prinosom k jednom od najzanimljivijih odsjeka historije Srba izazvati opažanja ili ispravke mjerodavnih stručnjaka.

Do sada se ne zna, otkuda je Jovan Oliver vukao lozu, i što bi s njegovim plemenom. Oženjen nepoznatom kraljicom, Anom Marijom, gospodar bogatih rudnika, najveći dostojanstvenik[2]) carstva, bio je jedan od prvih, ako ne prvi, koji je za Dušanove vlade kovao novce i *prvi*, koji je na svoje novce stavio „heraldičku sliku samodržavnoga dvoglavoga orla“.[3]) Naslikan je sa svo-

[1]) O organizaciji i programu komisije gl. Zeitschrift für math. und nat. Unt. 39. 1908., str. 646.—654.
[2]) Nikolajević, Srpski Komneni, Glasnik XIII., str. 293, 296.
[3]) Novaković, Heraldički običaji u Srba, Čupićeva godišnjica VI., str. 42.

jom ženom, okrunjenom kraljicom, i sa sinom Damjanom kao *Ktitor* svoje zadužbine Lesnova „sa grčkim natpisom, s oreolom oko glave u dragocjenoj dolami, koja je iskićena dvoglavim orlovima od vrata do nogu".[1]) Svoju je kćer zaručio s mlađim sinom cara Kantakuzina.[2]) Imao je šest sinova, — a poslije Dušanove smrti iščeznu on, iščeznu i njegova porodica.

Najviše je podataka o Oliveru iznio K. Nikolajević po Verkoviću (str. 293.—300.). Iz njih se čita njegova karijera od g. 1321. do 1354. Bio je veliki načelnik, veliki sluga, veliki vojvoda, veliki sevastokrator, dok nije, uz careva brata, postao despotom. Ali Nikolajevićeva teza o njegovoj osobi nije se mogla prihvatiti. — Na temelju poznatih i nekih novijih bilježaka k njegovoj historiji govore o njemu St. Novaković i K. Jireček.

U svome djelu „Srbi i Turci XIV. i XV. veka", Beograd 1893., spomenuo je Stojan Novaković Jovana Olivera na više mjesta. Govori o naslovu njegovu, o njegovim oblastima i o rodbinskim svezama toga vlastelina, velikoga vojvode i despota spram sevastokratora Dejana i vojvode Bogdana.

Na str. 129. navodi o naslovu ovo: „Oliver se zove despotom u hrisovulji Dušanovoj u Glasniku XXVII., kojom su potvrđene zemlje njegove zadužbine; Pšinjski pomenik, rukopis Nar. Biblioteke 348., zove i Olivera i Dejana despotima". Po tome je područje Oliverovih oblasti, „taj severoistočni kraj Makedonije oko Velbužda, Žegligova i Kratova", koji je kasnije prešao na Dejanoviće, „*najstarija srpska despotovina*".

O državi i porodičnim vezama Jovana Olivera raspravlja Novaković na str. 132. ovako: „Štip i Kratovo pripadali su despotu Oliveru, vrlo znamenitom i čuvenom vlastelinu i vojvodi Dušanovom, kojega je država obuhvatala Velbužd (poznije prozvan Ćustendil po Dejanovom sinu Kostantinu), Kratovo (po svojim rudnicima izvor Oliverova bogatstva), Štip, Strumicu, Veleš i Tikveš, sve s njihovim oblastima. I Oliver je preživeo cara Dušana,[3]) ali se ne zna, šta je s njim posle bilo. Zna se samo, da su u vreme turske najezde Dejanovi sinovi Dragaš i Kostantin već držali sve pomenute Oliverove zemlje. Lj. Kovačević i I. Ruvarac uzimlju po svedodžbi Kantakuzinovoj, da je vojvoda Bogdan, koji je držao jugoistočnu Makedoniju među Serom, Solinom

[1]) „Ostaje zagonetno", pripominje Novaković na str. 45. navedene rasprave, „otkud da se znak carski, za koji se u nas u XV. veku već znalo kakvoga je značenja i komu pripada, nađe najpre u Olivera". A o *grčki* ispisanim Lesnovskim natpisima veli, da se to inače po srpskim crkvama nije činilo.

[2]) Ona mjesta iz Kantakuzina označio je već F. X. Pejacsevich u: Historia Serviae, Colocae 1799., str. 273. On drži pače, da je došlo do svadbe, čemu nisam našla potvrde. Ime Oliverove kćeri bijaše Danica. (Glasnik XIII., str. 294.)

[3]) Ima jedan njegov novac iz doba cara Uroša. Čupićeva god. VI., str. 41.

i Svetom Gorom, bio stric Dejanovićima, Dragašu i Kostantinu. Po tome su Dejan, Oliver i Bogdan bili braća".

Vojvodu Bogdana kao brata Oliverova pominje Kantakuzin za g. 1342. (Vol. II. 260).[1])

Da je despot Oliver oko 1347. svojoj zadužbini, Lesnovskome Manastiru, sela zapisivao, navodi Novaković po Glasniku XXVI., 249.—256.

Nešto više o Oliveru ima u Jirečekovoj „Geschichte der Serben", Gotha, Perthes, 1911. Prijevod srpski od Jovana Radonića, Beograd 1911. Pripovijedajući o ustanku Jovana Kantakuzina i o savezu njegovu sa Srbijom pominje (str. 365. srp. prijevoda), da je Kantakuzin u Velesu zatekao „staroga prijatelja", srpskoga velikoga vojvodu Olivera.[2]) Kralj Stefan Dušan pozdravi Kantakuzina dobrodošlicom preko Bogdana „brata Oliverova".

Vojsku protiv Sera vodili su u jesen 1342. Oliver i Vratko (str. 366.). Iza krunisanja kralja Stefana za imperatora „*Raxie* i *Romanie*" g. 1346. dobio je pored carevih srodnika i vrlo moćni veliki vojvoda Oliver, gospodar Ovčegpolja i Lesnova, naslov despota (str. 371.). U bilješci ima nov i važan dodatak o tom dostojanstveniku. „Oliver *Gerchinich*, baro domini regis Raxie et çener Charavide" primio je u junu g. 1336. u Dubrovniku poklad svoga pokojnoga tasta Karavide: Spomenik 11, 25. Na grčkom natpisu Lesnovskoga manastira iz g. 1348/49 javlja se verovatno druga žena Oliverova Marija kao *πανευτυχεστάτη βασιλίσσα Μαρία ἡ Λυβερίσσα*, Glasnik 13 (1861.) 293. Po svoj prilici da je bila polusestra Dušanova, iz drugoga braka Uroša III.".

O Karavidi, vjerojatno prvom tastu Oliverovu, ima Jireček još jednu bilješku na str. 365. Pripominje, da ga Orbini navodi kao jednog od glavnih pristaša mladoga Dušana i sudeći po imenu dodaje, da je Grk.

O spomenutoj gore u grčkom natpisu despotici i „basilissi" Mariji ima jedno nagađanje, koje ću odmah na ovome mjestu iznijeti. S. Bogdanović drži, da se Oliver kao udovac bio oženio kraljicom Marijom, udovicom Uroša III. „Kao muža svoje maćuhe (Marije) a očuha brata svojega Siniše i sestre Evdoksije

[1]) I. Ruvarac, O Knezu Lazaru, u N. Sadu, 1888., str. 97. Ruvarac međutim nije uvjeren, da li je Bogdan, stric Dejanovića, identičan sa Bogdanom, Oliverovim bratom. Ipak je to prilično vjerojatno, jer ne bi li isti pisac, Kantakuzin, koji ga je lično poznavao, u protivnom slučaju naznačio razliku?

[2]) To prijateljstvo datira od g. 1340. Za dogovora o miru između Dušana i bizantinskoga cara Andronika upoznao se s Oliverom. (Engel, Geschichte des Ungrischen Reiches, Halle 1801. III. 270.). Opširniji izvadak ima i Nikolajević na sp. m.

*

naziva Dušan ovoga Jova Olivera *„roditelj carstva"*.[1]) — Poznatije je, da je Dušan sevastokratora Dejana, koji bijaše suprug njegove sestre Evdoksije i brat Oliverov, nazvao „bratom carstva".[2]) Uzmimo k tome, da je Karavida, tast Oliverov prije g. 1336., snažno podupirao mladoga Dušana, po svoj prilici zajedno sa zetom svojim, onda nam postaje naziv *„roditelj carstva"* razumljiv. — Stefan Uroš † 1336. bijaše se 1326. oženio Marijom, kćerju Jovana Panhypersebastusa, *nećaka* starijega Andronika i vrhovnog zapovjednika u Tesaloniki, *koji je težio za carskom krunom* te se napokon smirio naslovom cesara. Na slici jedne Marije ovakova roda ne bi čudan bio ni grčki natpis, ni ures bizantinskoga dvoglavog orla. Poslije g. 1336. mogao se Oliver njome oženiti te je i on poprimio taj heraldički znak, što je Novaković označio zagonetkom.

Na str. 391. svoje Historije Srba govori Jireček također o papinu poslanstvu, koje je g. 1354. i despotu Oliveru bilo preporučeno. Spomenuvši Bogdana, koji je poslije Dušanove smrti držao oblasti u kraju između Soluna, Strumice i Sera, veli (str. 415.), da je tamna ličnost. „Po imenu spadao je možda u porodicu Oliverovu, koji se sa svojim potomcima sasvim gubi posle smrti cara Stefana". Po tome Jireček nije prisvojio Novakovićevu kombinaciju o tom, da su Bogdan, stric Dejanovića i Bogdan, brat Oliverov, jedna te ista osoba. U bilješci dodaje J.: „U pomeniku Lesnovskoga manastira spominju se jedna kći i šest sinova Oliverovih: Glasnik 42 (1875.) 12".

Imena tih šest sinova jesu: Kraik, Damjan, Vidoslav, Dabiživ, Rusin, Oliver.[3])

Čini se, da su to u glavnome svi sigurni podaci, koji su Novakoviću i Jirečeku bili poznati o Jovanu Oliveru u doba publikacije njihovih djela.

Stoga neka mi bude dopušteno, da svratim pozornost tih najodličnijih poznavalaca balkanske historije na jednu od onih genealoških tabela, što ih je objelodanio *Charles Hopf* u poznatoj zbirci: Chroniques Gréco - Romanes, inédites et peu connues, (Berlin, Weidmann, 1873.), str. 535., 15.

[1]) Vadim ovu bilješku, koju mi je dr. Milica pl. Bogdanović s prijateljskom susretljivošću priopćila, iz vrlo opsežne i s velikim trudom izrađene „Povijesti Srba", rukopisnog djela njezina oca, pokojnoga pukovnika Simeona pl. Bogdanovića. Bilo bi lijepo, da se i ovo djelo, redigirano i popunjeno prema današnjoj nauci, izda s pomoću kakove zaklade. — Izvor citata „roditelj carstva" nisam mogla pronaći

[2]) Ruvarac „O Knezu Lazaru", str. 98.

[3]) U Glasniku XIII. str. 294. stoji mjesto Rusina pogrješno Gusin, odatle je ovo ime i prešlo u Rječnik jugoslavenske Akademije. Riječ *Kraik* ne nalazi se tamo, ali ima primjera za slična muška imena i to: Kraja, Krajčin, Krajča, Krajen, Krajin. — Ne će biti istina, da je sjeveroalbanski kraj Gusinje primio ime od sina despota Olivera, kako misli Nikolajević, Glasnik XII str. 443., ali mjesto „Liverovići u župi Nikšićskoj" moglo se nazvati po ovoj porodici. (Ibid.)

Bit će da je ova tabela izmakla svim istraživaocima zbog romanskog joj natpisa; jer da ju je itko opazio, držim, da bi se u navedenim srpskim djelima našao bar trag kakovu raspravljanju o tim podacima. Evo Hopfova rodoslova:

Famille des Lusman de Pulad.

Giovani Liveri (Oliverios)

Despote Serbe de Kratova et de Stobi 1340—1354;

ep.: Maria 1344.

Manuele (Kraekos) 1344—1348. — Damiano 1344.

Damiano 1344. → Lusmano

Lusmano ⋮ → Girolamo (Kraekos) 1403, Damiano 1403, Nenad 1403

Girolamo (Kraekos) 1403, tiennent Pulad (Spolitum), Damiano 1403, Nenad 1403 se soumettent aux Vénitiens.

⋮

Lech Lusman 1444.

Stefano Lusman 1463.

Hopf govori u svome uvodu o vrelima, kojima se je služio, summa summarum, ne vidi se, otkud mu ovi za nas tako zanimljivi podaci o porodici „Lusman de Pulad". Ali u Hopfovu djelu, Geschichte Griechenlands im Mittelalter (Encyk. Ersch und Gruber, Bd. 85, 86), na koje me je upozorio prof. M. Gerba, našla sam o tom po koji putokaz a i neke pojedinosti.

Imena Lusman de Pulad (Spolitum) i Kraekos nije Hopf rastumačio. Ime *Lusman* moglo bi biti portugalskoga izvora. Lusitania, Lusitani, potomci nekog bajoslovnoga Lusus-a. Porodica Lusman mogla bi biti franačke krvi. Bit će da se koji nosilac toga imena udomio u Grčkoj, „novoj Franceskoj", poslije uređenja feudalnoga sustava na Balkanu, ako nije došao amo kao član glasovite Katalanske Družine. Riječ Lus našla sam u velikoj enciklopediji franceskoj kao geografski naziv. Lus-la-Croix-Haute. Com. du dép. de la Drôme. Ruines de deux châteaux du moyen âge. Od drugih geografskih naziva mogla bih još spomenuti jedan Lussberg u sjevernoj Bavarskoj (Oberfranken) i dva mjestanca Lussheim na desnoj obali Rheina nedaleko od grada Speyera. Franceski mi se izvor čini vjerojatnim zbog izbora krsnog imena Oliveros (Olivier)[1]. Jireček našao je ovo ime, koje potječe iz priča o Karlu Velikome, po koji put u srednovječnim spomenicima dalmatinskih gradova.

[1]) Manje je značajan drugi dio porodičnog imena „man". Treba samo opomenuti na riječi kao Osman, dragoman, Vukman, Aleman, Palman. U Dušanovoj vojski službovao je jedan često spomenuti njemački vitez potonjeg imena.

Što se tiče predikata *de Pulad* ili *Paliti* (Spolitum), koji očito istom potomcima pripada, to je kraj u Albaniji. Mihačević navodi u svom putopisu Po Albaniji[1]) biskupiju Pulatsku među albanskim visokim planinama. „Bio je tu nekoč bogat i ugledan grad *Pulatum* (?), po kojem je biskupija, što se spominje već u IX. stoljeću, dobila ime“.

Po Hopfovim je genealoškim tabelama Dux Giuus Tanusius, I. začetnik porodice Dukagina, g. 1281. seigneur de Paliti (Pulad). Isti autor govori u svojoj povijesti o toj biskupiji str. 299. i 359. „Um 1250 erscheinen die Völker von Albanien, *Pulad* und Unavia (Χουαβιά) als katholisch. — Anfangs 1304 wandten sich die Bischöfe von Dyrrhachion und *Pulad* an Pabst Benedikt XI., bereit ihn als Oberhaupt anzuerkennen“. — U dubrovačkim oporukama iz godina 1348. i 1363. dolazi za Pulati i oblik Polocht ili Polot.[2]) Jireček tumači: Zu verstehen ist die Landschaft Polatum, altserb. Pilot, jetzt (in kleinerem Umfang) albanesisch Pulati genannt, zwischen Scutari und Prizren. Može biti da talijanska bilješka o nekom morejskom kastelu „Spoliza“, koji je g. 1467. već bio u ruševinama, smjera na zaboravljeni centrum toga istoga kraja.[3]) — Sada je biskupija Pulati podložena arkibiskupiji u Skadru, broji 15.000 katolika u 10 župa sa 14 crkvi i 9 svećenika.[4])

Gledajući na rodoslov pitamo dalje, što znači nadimak „Kraekos“, stavljen u zagradu pokraj Manuela i Girolama? Da je to krivo shvaćeni „Kraik“ s grčkoga natpisa u Lesnovu[5]) a ne iskvareni „Graekos“, o tom ne bi bilo sumnje, da se nije sam Jovan Oliver zvao i „Gherchinich“, t. j. *Grkinić*. Tako i Jireček čita u Spomeniku 11. 25.

O potomcima Oliverovim, o kojima se po Ruvarcu, Novakoviću i Jirečeku ne zna ništa, našla sam u Hopfu ovo:

„Manuel Liberis folgte 1348 einem Capitain von Voleros, Mosynopolis[6]) und Christopolis in der Stadthalterschaft“. Dalje bilježi „daß die Nachkommen des Johann Liberis . . . . unter Šišman und dessen Söhnen sich in Pulad festsetzten“.

„Auch die Brüder Hieronymus (Kraekos), Damian und Nenad von Pulad (Spolitum), Nachkommen des Despoten Joannes

[1]) Zagreb, 1911. Mat. Hrv.

[2]) Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens, Abh. d. k. Akademie in Wien, phil. hist. Kl. 49. S. 7.

[3]) Hopf, Chroniques, str. 206.

[4]) Siebertz, Albanien und die Albanesen, 1910. str. 111. i sl. Tu bilješku dugujem g. prof. I. Florschützu.

[5]) Hopf, 85. 444 i sl.

[6]) Oko 1355. pripadale su ove oblasti Mateju, starijemu sinu Jovana Kantakuzina. (Novaković, Srbi i Turci, str. 136.)

Oliverios und Söhne des Lusman, huldigten 1403 (der Republik Venedig) und empfingen ansehnliche Pensionen“.[1])

„Lech Lusman von Pulad, der Nachkomme des Despoten Johann Oliverios“ odazvao se god. 1444. pozivu Skenderbegovu (86. 123.).

„Stefan Lusman, des Damian Nachkomme, ercheint gleichfalls als Schutzbefohlener Venedigs und wird am 13. Jan. 1463. dem Statthalter von Skodra untergeordnet“.[2]) (86, 153).

Dr. I. Hađi-Vasiljević, koji u Prosvetnom glasniku g. 1902. raspravlja o Dejanovićima, ima st. 318. jednu bilješku, koja također pripada ovamo. „Između članova porodice Dejanovića (l. 4. b.) (u Lesnovskom pomeniku) nalazimo čak i *Dabiživa*, kojega također Konstantin (Dejanović) spominje kao svoga vlastelina. Dabiživ se spominje i u pomeniku Pčinjskog manastira“. Jedan od Oliverovih sinova zvao se Dabiživ.

Svršavam prvi dio ovog istraživanja sa željom, da bi se navedene Hopfove bilješke o potomcima srpskog despota kod zgode revidirale; onda će se i rodoslov moći ispravnije sastavljati i tako će opet nešto više svijetla pasti u onu „smrtnu tminu“, kojom su Turci pokrili narod i kraj.

Književne obznane.

Dr. Đuro *Škarić:* **Semazijologijske studije.** Zagreb 1912. 8°. 54. Cijena 2 K.

U svojem „Semazijologijskim studijama“ raspravlja pisac koji se sprema za katedru slavenske filologije u našem sveučilištu, o korijenu *bhā* — i *mel* — u slavenskim jezicima. Slavenski korijen *ba* — odgovara sasvim po glasovnim zakonima indoevropskome korijenu **bhā* —: grčki φημί, lat. *fāri*, *fābula*, *fāma*. Taj se korijen nalazi u slavenskim riječima: *bȁjati* = čarati; poljski *baj* = lažac, pjesnik priča; ruski балить = šaliti se, t. j. brbljati radi zabave; баюнъ = brbljavac; *bȁh* = čovjek oholica, (koji *više*, mnogo *govori)*, *bȁhat*. Temeljno je značenje *govoriti*. Iz toga se pojma lako razumiju sva značenja, na pr. *liječiti*. I riječ *vrač* (u kajkavskom narječju *vračiti* = *liječiti)* u svezi je s korijenom **u̯er* — govoriti (lat. verbum). Isp. *urèći*, *ùroci*.

Kad se u Lici za momka ili djevojku hoće da kaže, da je koje od njih „snažno, kršno, lijepo“ i t. d., onda se to izriče

[1]) Commemoriali Vol. IX. fol. 558.

[1]) Secreti Vol. XXI. fol. 119, 179.

adverbom *nàbas: nàbas* momak, *nàbas* djevojka. Pisac i tu riječ zgodno dovodi u svezu s korijenom **bhā* — govoriti. Prema tome je sveza *nàbas djevojka, nàbas momak* najprije značila „čeljade, o kojem se govori, priča". Isp. njem. *fabelhaft*, češki *báječný* u značenju „divan, lijep". Osobito je zanimljivo i originalno izvođenje različnih značenja riječi *zabaviti* = unterhalten, aufhalten, austellen (prigovarati) iz temeljnoga značenja *govoriti* (korijen (bhā), dok je Miklošić glagol *baviti* izvodio iz korijena *by-* (u prajeziku *bhū, u star. slov. бꙑ-ти). Isp. u kajk. narječju: *kaj zabâvljaš?* = kaj pripovêdaš? i u Stulića „*zabaviti* koga" = detinere, vario sermone tenere aliquem.

Pisac drži (na str. 8.), da se značenje „lagati, laž" u pojedinim riječima iz toga korijena (na pr. i u našoj imenici *bȁsna)* razvilo tako, što se opazilo, da je bajalično ili bajačevo liječenje i proricanje lažno. Takovo mu se tumačenje čini mnogo istinitije, nego da se jednostavno reče, da se spomenutim riječima značenje „lagati, laž" razvilo iz značenja „pripovijedati, pričati, brbljati koješta", „jer ima i takova pripovijedanja, koje često nije i ne mora biti lažno". Ja mislim, da se značenje *bajati* — *lagati* moglo razviti direktno iz značenja „pričati, brbljati koješta", jer ništa ne smeta, što svako pripovijedanje *ne mora* biti lažno. Jezična se značenja razvijaju po *psihologijskim* zakonima, pa za njih ne vrijedi *logički* zakon „a *posse* ad *debere* non valet conclusio (zapravo ovdje: *deductio)* ili još bolje „a *posse* ad *esse* etc." Na str. 11. veli pisac, da je sveza *nabas djevojka* mogla najprije značiti djevojku, koja *začarava* svojom ljepotom. Mislim, da nije potrebno tako misliti, jer je značenje korijena **bhā — čarati* tek sekundarno.

Od korijena **bhā* — imade i riječi sa značenjem *psovati, lupati.* Trebalo je pokazati prijelaz značenja od *psovati* do *lupati.* Isp. *lúpati* koješta = govoriti; *oprati* koga u značenju *izgrditi* (u Senju), star. slov. пꙑрати, пєрѫ = udarati, lupati. Kad se tko riječima grdi, onda se on riječima *bije*, a svrha je zadati bol. Pojam *bijenja* (u prenesenom smislu) i zadavanja *bola* psihologijska je sveza između značenja *lupati* i *psovati.* Isp. franc. *frapper* = udariti — *iznenaditi;* tvoje me se riječi ništa ne *tiču;* dobro ga je *ošinuo, opalio* (u prenesenom smislu „riječima"). Na str. 12. veli pisac, da je vjerojatnije češki izričaj *odpovídá z basu* „odgovara uporno, naduto" i poljski *odpowiada z basu* „odgovara grubo, psujući, oholim tonom" dovoditi u svezu s praslavenskom imenicom *basъ (korijen *bhā —) nego s tuđom riječi *bas* „debeli glas" (tal. *basso*).

Meni se svakako čini vjerojatnije ono drugo, jer se značenje gruba odgovora posve lijepo slaže s pojmom „debeloga glasa". *Bas* svakako simbolizuje *snagu, jakost, muškarački ponos, upornost* i *gruboću*, kako se svako može uvjeriti analizom bas-partija u operama.

Ne zadovoljava me tumačenje značenja češke riječi *basa* — *zatvor* iz korijena **bhā — govoriti*, prema čemu bi ta riječ nekad značila „sudačku odredbu", zatim „kaznu" (isp. starogornjonjemačku imenicu *ban* „zapovijed ili zabrana s prijetnjom kazne, sudačka vlast, a zatim „kazna", koja izlazi iz sudačke vlasti) i napokon „zatvor". Znatan je momenat, što ga pisac nije uzeo na um, da se prema Kottovu rječniku ta riječ govori samo u šaljivu govoru mjesto ozbiljne riječi *vězení.*

Ne slažem se s mišljenjem na str. 22. i 23., da su u riječima *bòlvan* „glup, zloban, opak čovjek" i *bȁlvan* „greda" dva posve različna korijena. Kao što od *bukve, tikve* postaje *bùkvan, tìkvan* u značenju „budala", tako se to značenje posve prirodno razvija od „*klade, grede stupa* —". Isp. njem. *Klotz*, franc. la *bûche.*

I oko Bjelovara čuo sam *bȁlvan* za *gredu*, a *bòlvan* za *glupaka.* Premda su paralele *čȉni, čȉniti* = *čarati* zamamne, ipak mislim, da ne će biti opravdano tumačenje značenje glagola *obaviti* — *svršiti bajanje*, a onda generalizovano svaki posao bez razlike (str. 29.). Duhovito je tumačenje *izbaviti* — *bajanjem pomoći* — *osloboditi*, a u maloruskom (upravo protivno) обавити — *svršiti bajanje komu na štetu*, a onda *metnuti koga u kakvu nevolju* — *uništiti ga* (str. 30.).

Cijelo razlaganje o korijenu *bhā* — u slavenskim jezicima nije trebalo počinjati sa slabo poznatom riječi *nabas*, nego je trebalo početi s opće poznatim riječima, koje se izvode iz korijena **bhā* —, a onda pripadom iznijeti tumačenje riječi *nabas.* Organički nekako ne pristaje na prvo mjesto. Zato bih ja prvomu odijeljku dao radije na pr. ovakav natpis:

1. Glagol баꙗти i slavenske riječi, koje su s njime u svezi.

U drugom odijeljku raspravlja pisac pod natpisom „Korijen *mel* — u slavenskim jezicima" o riječima, koje se izvode iz toga korijena: *melj* „sitan pijesak, plodna zemlja"; *mȅljta* (u Lici) „onaj sitni i fini pijesak, što se miješa s vapnom, kad se zide; ruski мелкій, мелокъ „sitan, fin"; *melja* „muka, brašno (po piščevu mišljenju nije od njem. riječi *Mehl), moljac* zapravo „životinjica, koja melje, čini brašno ili prašinu"; njem. *Maulwurf* „životinjica, što sitnu zemlju izbacuje"; *mlad* (младъ), isp. latinski *mollis* (mj. *moldṷis), *mlohav, mlačan, mlȉnac* — *mlȉnca* i t. d.

Uopće cijela je knjižica puna zanimljivih i originalnih opažanja na osnovi vješta ispoređivanja svijų slavenskih i drugih indoevropskih jezika. Iz piščeva se razlaganja vidi, da potpuno poznaje najnoviju literaturu o tom predmetu i da je po načelima stroge naučne metodike gotovo svuda potpuno realan ne dajući se smjelom fantazijom zavoditi na usiljena i nevjerojatna tumačenja.

Ako još kažem, da je knjižica pisana ugodnim i lakim stilom, onda mislim, da je mogu mirne duše preporučiti ne samo stručnjacima nego i svima onima, koji se zanimaju za psihologiju jezika, ako i nijesu stručnjaci filolozi. *Dr. S. Bosanac.*

Gesammelte Pädagogische Abhandlungen *von* **Friedrich Paulsen,** *weiland Professor an der Universität Berlin. Herausgegeben und eingeleitet von* **Eduard Spranger,** *Professor der Philosophie und Pädagogik in Leipzig. Stuttgart und Berlin 1912. 1. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger.* Osmina. Str. XXXV i 711. Cijena pov. maraka 10·50.

Cottina se knjižarnica požurila i ubrzo iza „Pedagogike" (koja je među tijem već peto izdanje dočekala) izdala i ovo opsežno djelo, koje obuhvata manje pedagogijske radnje pok. profesora *Paulsena.* Po mišljenju priređivača ovoga djela vrhunac je Paulsenovu životnu radu u njegovoj školsko-historijskoj, školsko-političkoj i opće-pedagogijskoj djelatnosti. Tu je on kao poznavalac prošlosti, tumač sadašnjosti, prorok budućnosti pratio jednu važnu epohu u razvoju. Ta je epoha danas pred našijem očima kao završeni dio historije i kao što tvrdi Spranger, najistaknutiji i najdjelatniji vođ tijeh pokreta bio je *Friedrich Paulsen.* Ako ove riječi Sprangerove svi i ne potpišu, svakako će u njima naći opravdanje za pojavu ovoga djela: ako ne više, ono je zbirka izvora za ono doba zacijelo, sve kad se *Paulsenu* i ne prizna prvo mjesto u vodstvu.

Paulsen nije iz vlastitijeh pobuda nego na poticaj sa strane prišao pedagogiji, koja zauze najveći dio njegova životna rada. Da bi saznao uvjete sadašnjosti, dao se na izučavanje prošlosti, i 1885. (upravo 1884.) ugleda svijet *Geschichte des gelehrten Unterrichtes auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart,* s osobitijem obzirom na klasičnu nastavu (drugo izdanje, u dvije knjige, g. 1896. i 1897.). Otpočeo je svoje historijsko istraživanje s novo-humanističkoga stajališta, a završio ga za ono doba i suviše heretičkijem. U završnoj glavi veli: „I doći će dan, kada će naša učena škola (= gimnazija) zapustiti utrakvizam, i to na štetu nastave u starijem jezicima". Nasljednici, a ujedno i spasioci idealizma, bili bi — nastava u njemačkom (materinjem) jeziku i u filozofiji. Posljedica je bila grdna bura, koja se digla na *Paulsena* i njegovo stupanje u udruženje nastavnika realnijeh škola (Realschulmännerverein, zasnovano 1875.). U tom je udruženju Paulsen držao 1889. svoj govor: *Realna gimnazija i humanističko obrazovanje,* koji je prva njegova rasprava u ovoj knjizi. Sav taj govor (ako tijem upravo i otpočinje) izlazi na ovo: 1. Svaka škola, koja nije stručna škola, no želi da dâ opće obrazovanje, nužno je u prvom redu zavod za humanističko obrazovanje; matematika i prirodne nauke mogu istom u stručnoj školi biti prava supstancija nastave. 2. I realna gimnazija može biti zavod za humanističko obrazovanje i hoće to da bude. — Humanističko mu je pak obrazovanje ono, kojemu je osnova zanimanje jezikom i književnošću, historijom i duhovnijem naukama uopće; ono dakle po *Paulsenu* nije ograničeno na klasičnu starinu. (P. nas ovdje sjeća veoma jako na *Karla Magera,* koji je još u početku druge trećine prošloga stoljeća postavio pojam „moderne Humanitätstudien").[1]) Realna gimnazija treba kao moderna gimnazija da stupi pored stare klasične gimnazije, da bi je možebiti jednom zamijenila. Grčki jezik nije više prijeko potreban, latinski još jeste, ali ne i latinski sastav. Ali kao što *Paulsen* nije za tiraniju starijeh jezika, tako isto nije ni za tiraniju egzaktnijeh nauka. On poriče, da realni predmeti jedini imaju strogo naučni oblik, da oni jedini vode ka kategoriji stroge zakonitosti u događanju, i da se jedino na njima može naučiti egzaktno misliti; navodi fizičara *Tyndalla,* koji je rekao (Fragmenti iz prirodnijeh nauka, str. 117.), da je na zapletenijem periodima Miltonova „Izgubljena raja" naučio misliti. U tom je govoru P. prorekao, da će realna gimnazija zadobiti pravo za universitetske studije i da će tada pored stare i sa starom gimnazijom raditi na velikom cilju, da se omladini narodnoj dâ humanističko obrazovanje. — U drugom članku dolazi do riječi drugi nasljednik — filozofija *(Filozofija u nastavi srednjijeh škola).* Ne može se tražnja za nastavom u filozofiji odbiti riječima, da njoj nije pravo mjesto niti pravo vrijeme za nju u srednjoj školi, nego na univerzitetu. P. tu ukazuje na jednu pojavu, koja opravdava uvođenje filozofije u srednju školu: veliki, šta više najveći dio naše omladine obraća se sada odmah stručnijem naukama, i to ne rijetko u najužem i najisključivijem smislu. Nekada je to još bilo drukčije. Danas mnogi u gotovo dvadesetgodišnjem učenju nikako i ne dolaze do filozofije. Posljedica je toga potpuna nestašica u filozofijskom obrazovanju, a posljedica toga opet pometeno i slučajno filozofovanje. Na svaki način da se ne smije udariti ni putem crkvene niti ikakve službene filozofije. Paulsenu se čini, da je središnji problem sve filozofije odnos između tjelesnoga i duhovnoga svijeta. U različitijem se oblicima uvijek vraća taj isti problem: kao pitanje o odnosu između oblika i materije, tijela i duše, subjektivnoga i objektivnog, idealnoga i realnog. Taj odnos treba preći historijskijem putem, kako bi se došlo dotle, da se vidi, da je ljudsko - historijski svijet

[1]) V. o ovome opširnije kao i o razlici između humanizma i realizma uopće *A. Matthias, Aus Schule, Unterricht und Erziehung.* München 1901. Str. 55. i dalje.

ključ, kojijem se otvora unutarnje razumijevanje vasione, koliko je to ljudima uopće mogućno.

I dalji nas članci upoznaju sa stajalištem Paulsenovijem, na kome je bio u vrijeme velikijeh reforama srednjoškolskih u Prusiji. Poznato je, a ukratko nam to i priređivač u svom *Uvodu* iznosi, da su u Njemačkoj bila onda tri glavna pravca. Prvi, koji je bio za održanje stare gimnazije s *Gustavom Uhligom* i *Oskarom Jägerom* na čelu, zasnovao je god. 1890. „Gymnasialverein", komu je organ „Das humanistische Gymnasium"; odvojeno je stajalište u njemu održao umni *Paul Cauer*, koji je prvi i iznio misao, da će se gimnaziji i njezinijem zadacima najbolje pomoći, ako se ukine gimnazijski monopol. — Drugom je, realističnom pravcu, koji je imao više putova i više vođa na svakom putu (*F. Lange*, *Göring*, *Gustav Holzmüller* i dr.) u glavnom zajedničko to, što traži zajedničku osnovu bez latinskoga jezika za srednju školu, a začuvanje u višijem razredima. Tom je pravcu pristupio i „Verein der Realschulmänner". — *Frick*, *Hornemann* i u nas poznati direktor gieszenske gimnazije i universitetski profesor *Hermann Schiller* činili su sa svojim pristalicama treći pravac („Einheitsschulverein"), koji je išao za tijem, da održi jedan jedini oblik srednje škole, gimnaziju (jedinstvena škola), koja bi u sebi pomirila oba pravca, i klasički i moderno-realistički. Ovaj je pravac, kao posrednički i pomirljivi, i došao do pobjede na konferenciji u prosincu 1890., koja je održana pod predsjedništvom cara Vilima, i na kojoj je *Paulsen* bio u očitoj opreci s carem. Konferencija se odlučila protiv realne gimnazije, a P. u članku „*Nade i želje poslije svršene konferencije školske*", još jednom opominje, da se ne ubija ono, što živi, no da mu se dâ prilika, da se osvježi i razvije (str. 96.), a u članku: „*Pobjeda jedinstvene škole ili kraj klasičke gimnazije item: kraj realne gimnazije*" uzvikuje: Bolje nikakva reforma nego ova reforma! (Str. 107.) Budućnost je, kao što znamo, dala Paulsenu pravo: već poslije ni punijeh deset godina sazvana je nova konferencija, i nove reforme bile su u smislu Paulsenovijeh tražnja. Kao ranije za realnu gimnaziju tako se kasnije zauzeo P. i za realku (Oberrealschule) i tražio, da se *sva tri oblika* srednjijeh škola u pravima izjednače. Tako je na konferenciji, koja je ovoga puta bila bez Paulsena i riješeno. 26. studenoga 1900. kraljevskom je naredbom odlučeno, da su sve tri škole ravnopravne, i da se kao dopuna za neke studije i pozive traže samo ona prethodna znanja, koja su za to naročito potrebna. Oprečnosti se dakle nisu dale pomiriti i moralo se ostati pri diferenciranju srednje škole, dakako s tijem, što je svakom obliku dano više maha. I gimnazija je samo prividno izgubila: ona je oslobođena balasta, koji je dotle morala sa sobom vući. Od interesa je spomenuti, da je P. u prvom od ovijeh članaka spomenuo djelce *C. Petera (Auch ein Vorschlag zum Reform der Gymnasien*, 1874.), u kome je iznesena misao, da se učenici u višijem razredima upućuju na slobodniji, samostalniji rad, a da im se ne zadaju za svaki dan lekcije kao djeci, — misao, koja danas hvata duboka korijena i obećava, da će biti jedna od najuspješnijih reforama u srednjoj školi. Na nju se P. kasnije vratio i obradio je u članku „*Što se može učiniti, da gimnazijske studije na višem stepenu zadobiju slobodniji oblik?*"[1]) A dotiče je se i kasnije. U raspravici: „*U kom pravcu treba da se dalje kreće školska reforma od g. 1901.?*" polemizira s „Društvom njemačkijeh prirodnjaka i ljekara" te veli: „Mi treba da se samo jednijem brinemo: da svijem bude dana, koliko je to god mogućno, prava sloboda za biranje". — Put bi k tomu bio: da gonimo na to, da se primjenjuje veća sloboda kretanja na višem stepenu, koju je školska uprava ponudila, a u tom smislu, da i u gimnazijama učenici s naročitijem darom za matematiku i za prirodne nauke zadobiju prilike i slobode, da pođu za svojom glavnom zainteresovanošću. Slobodniji i slobodno izabrani rad u jednoj selekti više bi učinio za proširenje prirodno-naučnoga obrazovanja, no svima bez razlike nametnuta srednja mjera" (strana 492.). Vrijedi zabilježiti, da pisac, koji je tvrdio, da grčki jezik nije više prijeko potreban, u ovom članku veli: „Valja ostati pri tom, što je tisuću puta rečeno: korijeni su našega cjelokupnog života duhovnog u antičkoj kulturi, i da mi stoga onima, kojijeh je studija bitno historijski život, moramo učiniti mogućnijem neposredni dodir sa starinom, prije svega s njezinom književnošću; ali to se može postići samo, ako se s jezikom dobro upoznamo. Stari jezici su gospodske ćudi, njih ne možemo zadovoljiti, ako im damo nekoliko časova na kraju više gimnazije. Oni vladaju vremenom, vrednoćom i zainteresovanošću mladoga čovjeka u tolikoj mjeri, da on ne može istu mjeru vrednoće i slobodnoga učešća dati pored toga još i drugoj, sasvijem hetorogenoj struci, kao što su egzaktne nauke. Pravilo će biti bar ovo: izvjesna jednostranost je prirodna, a ne svestranost, ne „podjednako lebdeća zainteresovanost" Herbartovaca". (Str. 489. i 490.). Još je značajnije jedno dalje mjesto: „A zatijem se mora priznati, da je pored njemačke grčka nastava najneposrednije pogodna, da izvede kontakt duša, više no latinska, više no i nastava živijeh jezika. Kome su Grci, bilo Homer ili tragedije, bilo Platon ili Tukidid, bilo Novi Zavjet, postali dio vlastitoga života, doživljaj, kojijem sam sebi tumači život, taj ima u lektiri tijeh spisa jedinstvenu priliku, da utječe na misaoni pravac i na uvjerenje svojijeh učenika. Na tome se zasniva napokon snaga samodržanja za klasičke gimnazije. Matematika

---

[1]) Ovaj je članak štampan 1905. u *Monatsschrift-u für höhere Schulen*, gdje je ovo pitanje više puta pretresano i izneseno i već zadobiveno iskustvo. Najvažniju literaturu i o tom najzanimivijem pitanju srednje škole naći će čitalac u *Retwisch-a, Jahresberichte über das höhere Schulwesen*. Berlin (posljednje godine).

i prirodne nauke su suviše na periferiji prema unutrašnjem životu, a da bi se mogle u tome pravcu ikada takmičiti s duhovnijem naukama; učenik može uživati u njima, može strasno prikupljati i istraživati i rješavati zadatke računske; ali pri tome ne zadobiva zapravo za svoju dušu ni sadržinom ni oblikom“. (Str. 496.). I taj je čovjek bio primoran, da stupi u Realschulmännerverein, i bio pristalica zajedničke osnove za srednje škole bez klasičkijeh jezika! Međutijem on poriče egzaktnijem naukama i ono, što bi im i mnogi vatreni klasičar priznao. Ne, da to sam *P.* nije osjetio. U drugom dijelu svojijeh „Uspomena iz života“ (ovaj dio nije još štampan) veli: „Doživim li treće izdanje (Historije učene nastave), to ću imati zadovoljenje, da u predgovoru rečem, kako sam iz tabora heretika premješten u tabor ortodoksije, ali ne promjenom svojijeh shvatanja no velikijem tokom u svijetu izvan mene“. (Str. XVIII.). I urednik ovoga djela veli, da se P. poslije 1900. godine, kada je postignut cilj i izvojevano pravo jednakosti za sva tri oblika srednjih škola, u pitanjima školske politike javlja više kao konservativni duh. (Str. XIX.). Negda vatreni branilac realne gimnazije (jer onda je ona bila u opasnosti) svršava kao vatreni branilac klasičke, kada se napadaju njezine osnove. „Da se smanji broj gimnazija, možemo podnijeti bez štete, ali ne uništenje njezina oblika uopće“. (Str. 490.). — „Kad bi se klasička nastava tako ograničila, to ne bi značilo ništa drugo, no da se prvo načini besplodnom, pa poslije izbaci: avilir, puis détruire“. (Str. 489.).

Ovijem smo ukratko obilježili rad *Paulsenov* na polju školske politike i otvorili vidike za dalju reformu srednjoškolsku u Njemačkoj. Kao dopuna ovijem člancima mogu poslužiti dalji članci, u kojijema se govori o učitelju srednjoškolskom, o njegovim pravima i dužnostima i o njegovu daljem obrazovanju. Od velike je važnosti Paulsenovo predavanje na prvom sastanku njemačkijeh srednjoškolskijeh učitelja u Darmstadtu 1904. godine. „*Die höheren Schulen Deutschlands und ihr Lehrerstand in ihrem Verhältnis zum Staat und zur geistigen Kultur*“. Ni jedan učitelj srednjoškolski ne bi mogao govoriti s više uvjerenja i s više ljubavi za svoj rođeni poziv. Ali valja zapamtiti i ovo mjesto: „Ja želim, da učiteljski stalež bude prožet pravijem ponosom za svoj poziv. Među učiteljima se ne rijetko javljaju i ljudi, koji omalovažavaju stalež i poziv učiteljski, koji misle, da su oni sami upravo suviše dobri za taj poziv, i koji s nekim naglaskom iskazuju, da ih je samo nužda nagonila, da ovdje nađu utočišta. Takovoj obijesti treba da stane na put snažno razvijeni duh učiteljskoga zbora: za učiteljski stalež nije niko suviše dobar, i niko ne donosi suviše sa sobom“. (Str. 401. i 402.). Osim toga Paulsen je pisao i o preopterećenosti, ali ne učenika nego — „*O preopterećenosti gimnazijskijeh nastavnika*“ (v. str. 218. i dalje), a i u svojoj

„*Pedagogiji*“ je rekao, da je poziv srednjoškolskoga učitelja poziv, koji „*užasno satire*“. Opće je mišljenje, da je P. tijem svojim člancima mnogo pridonio, da se popravi stanje srednjoškolskijeh učitelja.[1])

I prijatelj djece školske bio je *P.* A zar bi se i smio nazvati pedagogom, tko to ne bi bio? Ali ako i jeste za mnoge olakšice, da nastava bude bez straha i trepeta, da se učenici, daroviti za jedne studije, ne gone silom na jače izučavanje drugijeh („to je isto tako naopako, kao kad bismo rođenoga slikara htjeli da obrazujemo za muzičara, i obratno“ (str. 525.[3]) ipak je, kao što smo već u njegovoj „Pedagogiji“ vidjeli, protivnik „djetetova stoljeća“ i ustaje protiv teoretičara, koji govore o preopterećenosti dječjoj i djecu tijem maze i raznježuju. U jednom članku *(Stara i novomodna odgojna mudrost)* postavlja tri velika imperativa kao tri vječite zvijezde vodilje pravoga odgajanja: 1. Uči se slušati! 2. Uči se naprezati! 3. Uči se odricati se i savlađivati svoje požude! (Str. 597.) Jedan raniji članak *(Školska nevolja i današnja omladina)* završuje ovijem riječima: „Uči se slušati!“ napisao je Zelter Goetheovu unuku u knjigu spomenicu, i Goethe je, kada je, prelistavajući tu knjigu, među mnogo sentimentalne rječitosti opazio tu riječ, uzviknuo: „To je jedino pametno u čitavoj ovoj knjizi“. (Str. 479.) — Isto nam je tako iz „Pedagogije“ poznato i to, da je protivnik seksualnom obavještavanju (v. članak „*Ka glavi o spolnoj moralnosti*“*)*.

Ovijem bi bili u glavnom iscrpeni članci iz ove velike knjige, koji u prvom redu mogu interesovati učitelja srednjoškolskoga, a koji ujedno i pokazuju, u čemu je težište školsko-političkoga rada *Paulsenova.* Ostali se članci dotiču općijeh pitanja pedagogijskih ili se bave o universitetu, o pučkoj školi, o daljem obrazovanju puka, ili raspravljaju o raznijem prosvjetnim i prosvjetno-političkim događajima. Poneki od njih ne mogu ni imati jačega interesa za nas, pošto im je značenje ograničeno mjestom i vremenom, gdje su i kad su postali.

Ako ova knjiga i obuhvata četrdeset i devet članaka pedagogijskih, ipak u njoj nisu svi Paulsenovi kraći radovi iz ove oblasti. Ne samo mnogi referati i kritike nego i čitavi su članci morali biti izostavljeni, — a to je sasvijem prirodno, jer svaki mah jednoga borca ne može imati uvijek značenja i izvan onoga vremena, u kome je dan. U knjizi je i ovako dosta ponavljanja

[1]) Što je P. rekao za njemačke srednjoškolske učitelje, bit će da vrijedi i za naše. „Među našijem gimnazijskim učiteljima nahode se najvredniji čitaoci; ne među pravijem naučnicima: ovi čitaju samo, što ima veze s njihovijem slučajnim istraživanjem, s njihovijem novim djelom. Učitelj čita, što je od vrijednosti za njega kao čovjeka, kao učitelja“. A zatijem dolazi ovo priznanje: „Priznajem, da sam često, poneki put unekoliko i zastiđen, istom od svojijeh prijatelja učitelja saznao za znamenite pojave ća i u oblastima, koje su mi bliske“. (Str. 401.).

(pogotovu za onoga, kome je već poznata „Pedagogija"), i priređivač se pravda tijem, što je ponavljanje najjača retorska figura, a zaboravlja, da se ono u raznijem člancima ne može kao figura shvatiti i da samo kao ponavljanje ostaje.

Knjizi je dodana bibliografija Paulsenovijeh radova (365 ih je na broju od 1871. do 1912., — posljednja tri su posmrtna), i tijem nam dana prilika, da pregledamo životno djelo Paulsenovo u cjelini, pa ujedno i da vidimo, što je sve iz ove knjige izostavljeno. Na tome možemo biti priređivaču i njegovijem saradnicima zahvalni, ali im moramo zamjeriti, što su ovako opsežno djelo pustili bez stvarnoga i imenoga registra, jer bi ovi uvelike olakšali upotrebu njegovu.

I poslije ove knjige mogao bih isto reći, što sam rekao na kraju referata o Paulsenovoj „Pedagogiji".[1]) Slika je ovdje samo unekoliko drukčija, pošto ovdje vidimo naučnika više u borbi za svoja načela: Paulsen je umio da shvati potrebe svoga vremena i imao je hrabrosti i istrajnosti, da se bori za njih. Ali kao da ga je udubeno izučavanje historijskoga razvoja ipak na mnogijem mjestima zadržavalo i ometalo, da slobodno posmatra i ono, što će doći i za šta nam sadašnjost već daje uvjete. I ovdje ponegdje (naročito u pitanjima pučke škole i njihovijeh učitelja) izbija i konservatizam Paulsenov, za koji mi se učinilo, kao da ga nema u „Pedagogiji", ako i u njoj odbija mnoge „novotarije". Priređivač nam ovoga djela veli, da ton starenja, tjelesne slabosti i udaljivanja od sadašnjosti bruji sve odlučnije od godine 1906. (Str. XXXIII.). I tako se i Paulsenov duh s godinama sve više približavao starijim idejama, idejama svojijeh prethodnika. Ali to je u tolikoj mjeri opća pojava, da mu to ništa ne bismo smjeli zamjeriti: ona ima analogije i s materijom, jer s godinama ličimo sve više i tijelom na one, od kojijeh smo postali.

Milan Šević.

Geschichte des preussischen höheren Schulwesens. *Von* **Friedrich Aly**, *Direktor des königlichen Gymnasium Philippinum und der königlichen wissenschaftlichen Prüfungskommission in Marburg. Marburg. Ehvert'sche Verlagsbuchhandlung. 1911.* Osmina. Str. 124. Cijena 2 marke.

Spremajući se da napišem nekoliko riječi o ovoj knjizi, stiže mi novo izdanje Lehmannova djela „Erziehung und Erzieher" pod novijem natpisom „Erziehung und Unterricht. Grundzüge einer praktischen Pädagogik". Odmah sam pročitao završni članak (Ausblick auf die Pädagogik als Wissenschaft) i u njemu našao ovo mjesto: „Bez poznavanja historijskoga razvoja i njegovijeh pojedinih pojava ne će nikada ni jedan odgajivač a još manje onaj, koji je pozvan da potpomaže i određuje organizovanje odgajanja i nastave, dospjeti do opsežnoga shvatanja odgojnijeh mogućnosti, i ne će doći do stvarno obrazloženoga uvjerenja u velikijem pitanjima odgajanja" (str. 447.).

[1]) V. „Nastavni vjesnik" XX. 6. Str. 461.

Te su me riječi još utvrdile u namjeri, da na ovo djelo obratim pažnju našijeh učitelja srednjoškolskih. I to prije, što tu nije samo historija pruskijeh srednjih škola no dobrim dijelom i našijeh, pošto su ove od onijeh određivane ili ih u mnogom čemu za uzore uzimale.

Pisac počinje od protestanskoga humanizma u 16. stoljeću (Melanchton, Sturm); prelazi za tijem na filantropizam i novi humanizam: ovi su utjecali na čovjeka, koji je upravice stvorio srednju školu u Prusiji, na barona *Zedlitza*, ministra za bogoštovlje i nastavu za vremena Fridrika Velikoga. Sva naročita obilježja pruskoga školstva javljaju se već u prvome formiranju njegovu. Samo se u tom razlikovao *Zedlitz* od svojijeh posljednika, što je on sam sobom bio i ministar i školski čovjek, što nije samo zapovijedao i naređivao nego i izvršivao i izvodio. Mnoge stalne tekovine i našega sadašnjeg uređenja potječu od njega i od njegova doba: instrukcije za nastavu, ispit zrelosti (zasnovan 23. prosinca 1788.), seminari, preparacije za lektiru (uveo direktor Gedike) i dr. Poslije Zedlitza nastala je reakcija i pad Prusije (1806.), ali je međutijem novi humanizam uza suradnju najvećijeh pjesnika i mislilaca njemačkih dao i nov polet narodu. Već su Klopstock i Lessing uveli filologiju u literaturu, a Herder je stvorio izričaj *studia humanitatis*. Novi je duh taj uveo u škole duboki i umni *Wilhelm von Humboldt*, šef za bogoštovlje i nastavu za vremena barona von Steina. Uporedo s njim i poslije njega u istom smjeru radio je *Johann Wilhelm Süvern*. Njihova su najvažnija djela: pravila za učiteljski ispit (pro facultate docendi), revizija ispita zrelosti i nastavni plan od 1816. Osnovni je karakter *Humboldtove* školske politike universalno i formalno obrazovanje; pravi je zadatak škola: *učiti učiti* (das Lernen des Lernens). Ideje čuvenoga filologa *Friedricha Augusta Wolfa*, koji je zasnovao nauku o klasičnim starinama, bile su u glavnom njegove. Najveće je djelo Humboldtovo osnivanje berlinskoga universiteta, u kome je trebalo da bude prikazan ideal universalnoga obrazovanja. Ovo je najinteresantnije doba u historiji njemačkoga naroda, doba njegovijeh najvećih ljudi, Goethea i Schillera, Kanta i Fichtea, Pestalozzija i Schleiermachera. A to je i doba najveće poniženosti njemačke, i školska je politika išla u njemu istijem putem kao i ostala: *bogatstvom znanja i čvrstinom karaktera k slobodi*. To je bilo doba kategorijskoga imperativa (Kant), buđenja svijeh snaga u čovjeku (Pestalozzi) i

„Govora njemačkom narodu“ (Fichte), i iz njega bi možebiti bolje no iz koga bilo drugoga svaki potlačeni narod mogao saznati, koji su najpouzdaniji puti do oslobođenja, kad bi historija bila zaista *magistra vitae.*

Poslije reorganizovanja Prusije (1817.) šefom je odjeljenja za bogoštovlje i nastavu postao *Freiherr von Altenstein*, a decernenat *Johannes Schulze.* Ovaj, đak Wolfov i Schleiermacherov, kao direktor gimnazije u Nasavi (Nassau) sastavio je, pod utjecajem čežnjiva neohumanizma, nastavni plan, koji otpočinje grčkijem jezikom, ali je kasnije ipak latinski jezik došao u prvi red, i ovaj je nastavni plan (grčki 26 mjesto ranija 42 sata, latinski 60 mjesto ranija 44) u pomenutoj školi zaista i bio ostvaren. Kasnije je i Schulze vidio, da grčki jezik to bolje uspijeva, što je solidniji temelj postavljen za latinski. U ministarstvo pozvan god. 1818. ostao je u njemu punijeh četrdeset godina, i upravo je on podigao prusku gimnaziju, kojoj su Humboldt i Süvern postavili osnove. Zaveo je probnu godinu 1826., izveo reformu učiteljskoga ispita 1831., sastavio nova pravila za ispit zrelosti 1834., načinio prvi opći nastavni plan, u koji je kao novu struku uveo (pod utjecajem Hegelovim) filozofijsku propedevtiku 1837., a uz to idu još i mnoge naredbe za rad u školi i za školu (privatna lektira, ustanova razrednika, zasnivanje direktorskijeh konferencija, od kojijeh je prva 1823. održana, izdavanje školskijeh izvještaja, osnivanje biblioteka i drugijeh zbiraka i t. d.) i mnoga pohođenja škola, pri kojima se uvjeravao o tome, kako se njegove naredbe vrše i upoznavao učitelje i ravnatelje kao radnike u školi. Schulze je novi humanizam stopio s oštrijem vršenjem dužnosti.

Nastalo je doba reakcije i revolucije, a zatijem je za više ministara upravljao srednjijem školama s velikijem uspjehom školski čovjek i organizator prvoga reda *Ludwig Wiese* (1852.—1875.). Ove 23 godine njegove djelatnosti su za *Aly-ja* zlatno doba pruskoga školstva, naročito gimnazija i njegov nastavni plan za gimnazije najbolji, koji je Prusija ikada imala. *Wiese* je proširio nastavu u klasičnijem jezicima, izostavio filozofijsku propedevtiku i prirodopis (zoologiju i botaniku) gotovo sasvijem, pojačao religiju i franceski jezik, zaveo stručne konferencije, naredio, da jedan učitelj više predmeta predaje, i time mnogo učinio za koncentraciju nastave. S druge je strane pak obratio pažnju i na realne škole, iznova ih uredio i veća im prava dao.

Genijalni *Hermann Bonitz*, jedan od najvećijeh školskih organizatora, tvorac austrijskoga Organisationsentwurfa od 1849. godine, čijom organizacijom i danas u glavnom žive naše škole u Hrvatskoj i Slavoniji, pa i u Dalmaciji i Bosni i Hercegovini, ne nahodi za svoj rad u Pruskoj priznanja u Aly-ja. Cilj školin je za Bonitza bio u uzajamnijem odnosima svijeh nastavnih predmeta: vrativši u nastavni plan prirodopis oslabio je središte gimnazijino, na mjesto Wieseove koncentracije reakcija u korist universalisma. Tako Aly. Priznaje pak, da je od dobrotvornoga utjecaja bila Bonitzova opomena učiteljima, da pjesnike i književnike ne uzimaju jedino kao podlogu za gramatička vježbanja, i da je bio veoma srećan u uređenju srednjijeh škola bez latinskoga jezika.

Za vremena posljednika Bonitzova, *Johannesa Standera*, održana je mnogo pominjana decembarska konferencija (1890.). Kao što je poznato, posljedicama ove konferencije, na kojoj su odlučnu riječ imali umjernjaci i posrednici, gotovo niko nije bio zadovoljan — i u tome su se bili složili i klasičari i realisti. Novi nastavni planovi (od 1892.) pokazali su se u osnovi, veli Aly, kao produkat bojazni, koji je u težnji, da sve zadovolji, sa svima se zavadio (Str. 83. i 84.). To je trajalo, sve dok nije nastao „školski mir berlinski“, dok nije primljena spasonosna misao Cauerova, da se sva tri tipa srednje škole u pravima izjednače. Poslije *junske konferencije* (1910. ministar *Stritt* i ministerijalni direktor *Althof)* donesena je 26. studenoga 1900., kao što Jäger reče, *magna carta libertatum*, kojom je priznata potreba, da se srednje škole u pravima izjednače, a tijem je pružena ujedno i mogućnost, da svaka od njih što snažnije razvije svoju osobenost. Nastavnijem planovima od 1901. izišlo se tome u susret, te ako se ovi svojom spoljašnjom formom i naslanjaju na stare, ipak pokazuju, da su se u ministarstvu umjeli poslužiti iskustvom, i mnoge su ranije pogreške izbjegnute ali i ispravljene.

Naročito se u posljednjijem glavama, gdje govori o novijem borbama i daljem vidiku, *Aly* pokazuje kao svjestan konservativac, koji malo u čemu ustupa sa stajališta klasicizma. Uspjeh reformne gimnazije i reformne realne gimnazije (ima ih danas oko 120) tumači on više osobito povoljnijem prilikama nego li životvornom moći same ustanove. Na nove pokrete gleda većinom s nepovjerenjem, a mnoge žigoše i kao direktno štetne. Ustaje i protiv gimnastike i sporta, i navodi Aristotela, koji je rekao, da ni od jednoga olimpionika nije ništa čestito postalo. „Odgajanje (moralno) i njegovanje tijela su stvar roditelja, nastava škole, koja samo dopunjujući i pomažući sudjeluje u radu oko odgajanja“ (Str. 104. i 105.). Za svoje mišljenje umije da nađe često dobre razloge i navode, — ali i škola je dio života, koji ide svojim tokom, i mi ako hoćemo da ga shvatimo i pravilno prikažemo, moramo se svojim mišljenjem njemu prilagođivati. Aly ni inače nije u svemu objektivan. Da omalovaži rad *Loringera*, (der Vater des Überbürdungsjammers und Schulelends“), veli o njemu, da je bio „fanatičan neprijatelj Prusa češkoga podrijetla“ (Str. 47.). Za naučno istraživanje ovo (t. j. da li je bio neprijatelj Prusa i slovenskoga podrijetla ili ne) svakojako ne može biti od presudne vrijednosti, no to, da li je uopće u svojim tvrdnjama imao pravo ili ne.

Ostavimo li to na stranu, ne možemo poreći, da je pisac svoj cilj postigao, da nam je ovom knjižicom dao potpunu i preglednu historiju srednjijeh škola u Pruskoj i da nas je njom uveo u potrebnu literaturu. Knjižica je od vrijednosti to veće, što ono nije historija samo pruskijeh škola srednjih, jer je Pruska, „klasična zemlja školska“, kao što za nju reče franceski filozof *Cousin*,[1]) utjecala svojijem uređenjem na dobar dio škola i van Pruske i Njemačke, i u njoj ćemo naći i postanak i razvoj ustanova, koje su i u nas udomaćene, kao što se to već unekoliko i iz ovoga prikaza može razabrati.

Neka mi je dopuštena i jedna mala ekskurzija. Na str. 44. našao sam navod — dass es „nicht so viel auf den Säbel ankomme, als an den Mann, der ihn führe“. On se, kao što se vidi, potpuno slaže sa završnijem riječima „Gorskoga Vijenca“:

„a u ruke Mandušića Vuka
biće svaka puška ubojita“.

U želji, da nađem, ako i ne izvor a ono bar paralelu za te Njegoševe riječi, obratio sam se na *Aly-ja* i tražio dalje podatke. Odgovor je bio: „Das Wort stammt von I. Schulze und findet sich in seiner Biographie von Varrentropp. Weiteres weiss ich nicht darüber“.

A da li ima koga, koji bi nam išto dalje znao o tome reći?

M. Šević.

Dass höhere Lehramt in Deutschland und Oesterreich. *Ein Beitrag zur vergleichenden Schulgeschichte und zur Schulreform, von Prof. Dr.* **Hans Morsch**, *Oberlehrer am königl. Kaiser Wilhelms-Realgymnasium zu Berlin. Zweite verbesserte und vermehrte Auflage mit einem alphabetischen Sach- und Namenregister. 1910. Leipzig und Berlin. Druck und Verlag von B. G. Teubner.* Velika osmina, str. VIII. i 486. Cijena 12 maraka.

Godine 1905. izišlo je prvo izdanje ovoga djela, 1907. dopuna, a sada nam se ono javlja u drugom izdanju veoma prošireno i s literarnijem podacima o srednjoškolskijem pitanjima sve do posljednjih dana. Pisac se nada, da se u *zgodan čas* javlja ovo popunjeno izdanje, da su u godinama 1906.—1909. mnoge reforme privedene svomu kraju, te da se možemo nadati, da će se sadašnje stanje održati nepromijenjeno za duži niz godina.

[1]) *Victor Cousin* je kao član franceskoga prosvjetnoga vijeća poslan od vlade 1831., da prouči škole u Njemačkoj i podnese izvještaj o tome, što je on i učinio u *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse*, Paris 1832. V. *C. Varrentropp. Johannes Schulze und das höhere preussische Unterrichtswesen in seiner Zeit*, Leipzig 1889. Str. 402. i dalje. U predgovoru veli Varrentropp (str. III.), da je Cousin nazvao Prusiju „klasičnom zemljom škola i kasarna“.

Ne bez opravdanoga samouvjerenja u vrijednost ovakvoga rada i u dobar uspjeh svojega istraživanja pisac veli, da do 1905. godine nije imao prethodnika, a od te godine pa ovamo posljednika na ovome polju. Radnika je doduše bilo, koji su tu i tamo pomagali, ali cjeline nije ni jedan obuhvatio, i to naročito ne u ovome obliku, gdje se ne ređaju prosto pojedine države sa svojijem ustanovama i s odredbama za njihovo uređenje i upravljanje, nego se uzimaju pojedine odredbe, na pr. o nastavničkijem konferencijama, o cenzurama (redovima) i t. d., pa se pregledno prema državama a ujedno i kritički prikazuju. Tijem *ideografskim* prikazivanjem pisac se nada, da mu je pošlo za rukom, da na svaki dio u školskom radu baci pravu svjetlost.

U srednjoj je školi, u bezbrojnijem spisima i člancima o njoj, i suviše mnogo teorije. Reforme se najviše izvode u pedagogijsko-didaktičnom pravcu, na administrativne i na socijalne reforme školske slaba se obraća pažnja. Ali uzroci, koji omeću napredak u školi, nijesu samo u ličnosti odgojivačevoj, nego mogu biti i u okviru, koji obuhvata školski rad, u zvaničnijem institucijama, u pravnijem osnovama za nastavničku službu. Uvjeren, da su ove nepogodne, da su zastarjele (u Pruskoj one potječu u glavnom još iz godina 1817. i 1825., u Austriji su već modernije, iz godina 1869. i 1870.) pisac na više mjesta diže svoju riječ za njihovu reformu. Na str. 369. veli, da nam mora kao cilj pred očima lebdjeti: Keine *„Schulreform“* ohne *„Schulverwaltungsreform“*.

Kao što se iz ovoga već vidi, pisac se ne uzdržava sa svojijem mišljenjem, a vrlo nam često iznosi i tuđa, koja bi mogla potpomoći rasvjetljenje ili pravilnije riješenje koga pitanja. Na taj je način postigao to, da je u ovoj knjizi dvojna kritika, — posredna, jer kad se iznosi uređenje u raznijem državama, tu se već iz slaganja i iz odstupanja može donekle vidjeti, koliko su pojedine odredbe opravdane, i neposredna, koju on sam i drugi nad tijem odredbama vrše. Rado priznajemo, da taj način raspravljanja, kao i čitav raspored, idu samo na korist djelu. Tko je čitao slična djela po sadržini, na pr. Baumeisterovo, taj će to odmah osjetiti. Djelo, sastavljeno kao ovo, čita se mnogo lakše, daje nam određeniju sliku o svakom dijelu u radu srednjoškolskome i izaziva nas, da i sami stvorimo sebi mišljenje o raspravljanome pitanju.

Ali naročito učitelje srednjijeh škola mora ovo djelo u velikoj mjeri interesovati. Ne samo stoga, što im iznosi njihov posao i pokazuje, kroz kakve sve mijene i oblike prolazi ili bi mogao prolaziti, nego naročito stoga, što je *s njegova, učiteljskoga* stajališta sastavljeno. *Morschu* je glavni cilj, da čitav rad u srednjoj

školi prikaže u savezu prema učitelju i svagdje ide za tijem, da istakne i prava učiteljeva, — i prema središnijem upravama, i prema ravnatelju, i prema učenicima, i prema roditeljima njihovim. Za središnju upravu traži pedagogijske stručnjake, za prava i dužnosti učiteljske, da ne budu samo na hartiji („papirna pedagogija“), zatijem da se odredi odnos između ravnatelja i učitelja, da razredi ne budu preopterećeni („Tko s 50 učenika u I. i II. razredu, s 40 i 30 u višijem hoće da „individualno“ odgaja, obično ide u red nepraktičnijeh, starih pedagoga, koji su obuzeti „mračnijem teorijama“; tu je potrebna, kao što veli Matthias „bataljonska pedagogija““ — str. 151.), da se pojedinijem učiteljima da više slobode prema učenicima i ne čine zavisnijem od razrednika i ravnatelja.

Interesantno je i raspravljanje piščevo o birokratskom (ili ministerijalnom) i kolegijalnom sistemu. Prvi ima dvije prednosti, jedinstvo i odgovornost (odgovornost se ne da na mnoge podijeliti), i dvije opasnosti, što podložne može načiniti mašinama, i žudnju za uljepšavanjem. Težnju za birokratskijem sistemom tumači pisac tijem, što država traži odštetu za ono, što je izgubila parlamentizmom, — a to bi značilo, da za slobodu, danu narodu, ograničava slobodu svojijeh službenika.

Za ravnatelja veli, da on sada ne može biti nadzornik učiteljski u sva tri pravca, t. j. u naučnom, u pedagogijskom i u općem, poglavito administrativnom. *Morsch* priznaje, da direktor može biti stručan nadzornik za sve učitelje samo u ovom potonjem pravcu, jer ne može znati sve predmete, niti metodiku svijeh predmeta. Bavarska je učinila jedan pokušaj, da se ovoj nevolji u srednjoj školi doskoči. Ona postavlja *konrektore*, koji po svojoj stručnoj spremi dopunjuju rektora, t. j. ako je ovaj filolog, on je prirodnjak i matematičar, i obratno. Pisac pominje i protestantske srednje škole u Ugarskoj, gdje kolegije biraju ravnatelja na šest godina. Tijem bi načinom jednostranost za dug niz godina mogla biti otklonjena (ali i u onijem školama isti ravnatelj može biti i dalje biran), samo je pitanje, da li je uopće biranje ravnatelja „zweckmässig“. S franceskijem censorom, koji je samo administrator, tu ne bi bilo pomoženo. (Str. 112. i dalje.)

Da pomenemo još iz ove dobre i za nas vrlo primamljive knjige i nekoliko podataka o plaćama učiteljskijem. Najveća je plaća, koja se uopće može dobiti u srednjoj školi u Njemačkoj i u Austriji — 12.000 maraka; nju ima direktor potpune gimnazije u Hamburgu, i to odmah, čim bude postavljen. Najveća je plaća profesorska i opet u Hamburgu — 9.000 maraka zajedno sa stanarinom poslije navršene 21. godine službovanja, a zatijem u Bremenu — 7.800 maraka, poslije navršene 20. godine službovanja; s dodatkom pak, koji iznosi 1200, ili, kao što je od 1911. obećano, 1300; profesor u Berlinu može poslije 21. godine dotjerati do 8400 ili 8500 maraka. Sve će ovo za nas, južnoslovenske učitelje, zadugo još biti *pia desideria*, i jedva da će to i jedan doživjeti od onijeh, koji sad ovo čitaju.

Ali to nas nikako ne smije ozlovoljiti, mi ipak moramo u svom pozivu činiti, što do nas stoji, a u tome nam mnogo može pomoći i ova knjiga. A to je međutijem i najbolji put, možebiti upravo stoga, što nije neposredan, da se dođe do priznanja i do pravilne procjene o vrijednosti našega rada Jer u svakom zdravom društvu najbolje možemo uvjeriti ljude o svojijem pravima onda, kada vršimo tačno svoje dužnosti. *M. Šević.*

Biedert Philipp. **Das Kind, seine körperliche und geistige Pflege von der Geburt bis zur Reife.** 2. Aufl. Herausgegeben von W. Rein und G. Selter. Stuttgart 1911. — *1. Bd.* Die Körperpflege und Ernährung des Kindes. Herausgegeben von P. Selter. — *2. Bd.* Die Erziehung des Kindes. Herausgegeben von W. Rein.

Nijemci imaju dva vanredno izrađena skupna djela o djetetu. Jedno (Das Buch vom Kinde, u 2 sv.) uredila je Adela *Schreiber*, a opremila ga (1906.) knjižarnica Teubnerova; drugo je (u prvom izdanju 1906.) uredio liječnički tajni nadsavjetnik Philipp *Biedert*. Drugo izdanje toga djela uredio je jenski pedagog *Rein* sa solinškim profesorom *Selterom*, okupivši oko sebe 31 suradnika.

Razlika između ta dva djela jest najprije ta, što su kod prvoga surađivali prvi njemački pedolozi, koji se već godine i godine trude, da svaki u svome području ispitaju i njegovu okolinu; dok su se oko drugoga okupili učenici sa svojim učiteljem *Reinom*, koji je istom pred nekoliko godina pristao uz nastojanje onih prvih. Predmet jednoga i drugoga djela jest isti, tek je ono prvo pisano odveć naučno i zato nije svakome pristupačno, dok je ono drugo lako stilizovano i zato svakome razumljivo. Ta je osobina pripadala i prvome izdanju toga djela, što se očito vidi iz pojedinih ocjena, koje su baš popularnu stranu Biedertova djela ponajviše isticale. Zbog Biedertove bolesti prihvatiše se posla oko drugoga izdanja toga djela Rein i Selter, preradivši i na novo izradivši velik dio građe, ali ne promijenivši pritom značaja Biedertove knjige. Zbog velike suradnje ponarastao je djelu sadržaj tako, da je bilo nužno razdijeliti ga u dva posebna sveska: u liječnički i u pedagoški.

U liječničkom je svesku predana svakolika građa u ruke liječnika, koji su na posve jasan način obradili pitanja, što se tiču djetećega tjelesnoga života. Tu se dakle raspravlja o djetetu u majčinoj utrobi pa sve do doba njegova dječaštva. Hrana

i njega ponajglavnija su briga oko djeteta, a tu je izvrsno pero suradnika u liječničkom svesku jasno prikazalo. Da ta jasnoća bude potpuna, ima u tom svesku sva sila slika i tablica, koje će kućnom liječniku (na pr. majci) biti praktičnim vodičem. Uopće je taj svezak po svome sadržaju tako zanimljiv, da će ga ne samo roditelji i učitelji, nego i mladići i djevojke rado i s naslađom čitati. Tu se uz bogato iskustvo liječnikovo nalaze i moderni postupci, kako da se djetetu bilo u zdravlju ili u bolesti pomaže. Zato se može s pravom ustvrditi, da je upravo taj svezak *„vademecum“* za roditelje, učitelje i uzgajatelje, jer praktično i posve pouzdano upućuje, kako da se nastoji oko djeteta s obzirom na njegov tjelesni razvitak. Posebno se obazire na školsko zdravstvo i školske bolesti raspravljajući o čistoći, odjeći, nošenju knjiga, hrani, o domaćim zadaćama, o preterećivanju i oporavljanju, psihopatičkim pojavama, o uređenju školskih soba i o mnogim drugim znatnim pitanjima, kojima se bavi školska higijena.

U pedagoškom svesku probrana su od velikoga područja pedagoških pitanja samo ona, koja su pristupna i širem krugu današnjega čitateljstva. Tu se raspravlja o cilju i o mogućnosti uzgoja; o duševnom razvitku djeteta prije i za školskoga doba. Zatim se iznose pitanja o porodičnom i zavodskom uzgajanju, posebno raspravljajući o obrazovnim zavodima za dječake i djevojčice a napose o stručnim i službenim školama. Zanimljivo su prikazani školski sustavi: manheimski i frankfurtski. S velikom su pažnjom obrađena pitanja o obrazovanju spoznaje, čuvstva i volje, gdje se opisuje praktično zanimanje djece u doba školsko, a ne zaboravlja pisac ni na slikovnice, čitanje, igru i gimnastiku školske djece. Smisao za umjeće i za domovinu završna su pitanja velikoga toga ciklusa o uzgoju normalnoga djeteta, a onda dolazi skrb za abnormalnu i zapuštenu djecu.

Sva su ta pitanja raspravljena razumljivim i lijepim stilom, ma da su pisana perom tolikih pedagoga. I unutrašnje jedinstvo ima u toj zanimljivoj knjizi, jer su svi pisci prožeti onim pedagoškim duhom, što ga je odnjihao idealistički nazor o životu i o svijetu. Svi su oni uvjereni, da se ne ravnaju ideje po prilikama, već prilike po idejama. Tako to mora da bude, hoćemo li s porodičnim i školskim uzgojem dalje da dođemo.

Preporučam to djelo učiteljskim knjižnicama kao priručnu knjigu. Mnogom će učitelju biti dobrim vodičem u radu oko djece hrvatskoga naroda. *Dr. Ante Cividini.*

Die Aufgaben des Lehrers an höheren Schulen. Erfahrungen und Wünsche von *Wilhelm Jerusalem*. Zweite, neu verfasste Auflage der Schrift „Die Aufgaben des Mittelschullehrers“. Wien und Leipzig. *Wilhelm Braumüller*, k. u. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler. 1912. Cena K 10·80. XII + 392 strani.

Kdor je v zadnjih 20 letih študiral filozofijo na Dunaju, gotovo pozna docenta *Jerusalema*. Dr. Wilhelm Jerusalem je gimnazijski profesor[1]) za klasično filologijo in filozofsko propedevtiko ter obenem vseučiliški docent za filozofijo. Njegova vseučiliška predavanja so bila zelo aktualna za profesorske kandidate. Predaval je največkrat psihologijo in praktično srednješolsko pedagogiko. Govoril je prosto (= slobodno, ni čital), vendar so se mi njegovi stavki zdeli godni za tisk. Občudovanja vredna je njegova načitanost, ko je vendar bil kot profesor in docent močno zaposlen. Poleg nemščine in klasičnih jezikov pozna češčino, francoščino, angleščino in znabiti še kateri drug jezik. Razumljivo je torej, da me je njegova zgoraj imenovana knjiga živo zanimala.

Knjiga je razdeljena na pet poglavij. V prvem poglavju razpravlja pisatelj o težavnem položaju srednješolskega učitelja: znanstvena izobrazba ga približuje visoki šoli, metodična in didaktična vprašanja ga vabijo v ljudsko šolo, njegov uradniški značaj zahteva stikov z ostalimi uradniškimi skupinami. Posebno težavni, a nujno potrebni sta za srednješolskega učitelja dve sintezi: sinteza znanosti in pedagogike ter sinteza učitelja in uradnika. Na znanstveni izobrazbi sloni naša avtoriteta, za šolo pa je znanost le sredstvo, poleg nje je potrebna pedagogika. Treba je torej spojiti oboje. Nadalje: učitelj je najvišji v razredu, kot uradnik pa se mora podrediti svojim predstojnikom. Oboje se mora združiti: šola je javna naprava (srednja šola večinoma državna), zato morajo učitelji biti uradniki, uradniški značaj dviga njihov ugled, vendar pa morajo varovati svojo samostojnost kot učitelji.

Drugo poglavje govori o bistvu in nalogi srednje šole. Srednja šola ima namen, podajati višjo splošno izobrazbo in pripravljati za visoke šole. Pojem splošne izobrazbe ima trojni pomen: 1. izobraženec mora vse znati (to dandanes ni več mogoče); 2. vse duševne moči človeške se naj harmonično razvijajo; 3. izobraženec mora poznati, kar zahteva družba od vseh svojih članov; to je torej zaokrožen krog znanosti, ki naj tudi izpolni drugo zahtevo, da se vse duševne moči harmonično razvijejo. Na podlagi te definicije splošne izobrazbe sestavi *Jerusalem* učni načrt za srednje šole. Priprava za visoke šole ne določuje učnih predmetov srednje šole, ker srednja šola pač ne more biti strokovna priprava za vse visokošolske poklice. Visoka šola zahteva od svojih

[1]) Je že umirovljen. Op. poroč.

slušateljev duševno samostojnost in moralno odgovornost in to dvoje mora srednja šola vzgojiti z učnimi predmeti splošne izobrazbe. Učne predmete deli pisatelj v jezikoslovno in matematično-prirodoznansko skupino. Ražločevanje teh dveh skupin je splošno. Jerusalemova posebnost je, da razločuje tudi poučne (schulend) in pobudne (anregend) predmete. Sicer ima vsak predmet obe lastnosti, vendar so jeziki ter matematika in fizika (kemija) v prvi vrsti poklicani za strogo šolanje duha, zgodovina na eni strani, prirodopisne vede (zoologija, botanika, antropologija) in zemljepis na drugi strani pa so dopolnila jezikovnega in matematičnega pouka v pobudo in razvijanje duševnih zmožnosti. Za poučne predmete zahteva pisatelj večjo strogost, pri pobudnih pa priporoča popustljivost zlasti glede poznanja mnogih imen in številk. S tem bi se razbremenili dijaki. Ni pa priporočljiva razbremenitev na ta način, da bi si dijaki izbirali med jezikoslovno in matematično-prirodoznansko skupino, ker sta obe potrebni in filologi zadostujejo tudi v matematičnih predmetih in naopak, torej ni tako velike razlike v sposobnostih.

Tretje poglavje: znanstvene naloge srednješolskega učitelja. Njemu ne zadostuje, da se vglobi v eno panogo znanosti, ampak po obširnejših skupinah učne usposobljenosti mora njegovo znanje biti obširno, a vendar temeljito. Na univerzi bi bila potrebna pregledna predavanja posameznih ved. Vsak srednješolski učitelj bi moral biti izobražen v pedagogiki, psihologiji, fiziologiji, verstvu, maternem jeziku in njegovem slovstvu, da bi umeval vsakokratno časovno gibanje in strujo. Glede posameznih predmetov zahteva pisatelj na pr. za logiko primere iz pravoslovnih ved in natančnejšo določbo mej logike kot znanosti (primerjaj: Rostohar, Uvod v znanstveno mišljenje!). Od matematičarja zahteva, da se vglobi v psihologijo matematičnega mišljenja, poudarja uspehe marljivosti in ponavljanja za matematično izobrazbo ter pravi izrecno, da se po njegovih izkušnjah najvažnejše matematično znanje da prisvojiti brez posebne nadarjenosti (str. 156). Mene je zelo razveselilo, da sem našel pri izkušenem pedagogu, ki pa ni matematičar, isto prepričanje, ki sem ga — seveda brezuspešno — mnogokrat zastopal napram starišem.

V četrtem poglavju, pri naših didaktičnih nalogah opozorja Jerusalem na dve glavni napaki srednješolske učne metode: v nižjih razredih zahtevamo preveč samostojnosti in čuta odgovornosti, v višjih razredih pa puščamo premalo slobode. Kot učno načelo veljaj pri pobudnih predmetih v prvi vrsti zanimanje, pri poučnih pa navajanje k delu. *Zato ni priporočljivo, da se odpravi domača priprava v srednjih šolah.* Str. 214. kaže, kako se naj obdeluje v šoli privatno čitanje učencev, obenem lep zgled izpraševanja po načinu kolokvija. Jerusalem se tudi zavzema za Jodlov predlog, naj bi se v sedmem razredu učila psihologija, v osmem razredu pa originalni in prestavljeni sestavki grških mislecev. Spominjam se, da smo se kot gimnazijci vedno čudili, zakaj se psihologija, ki se nam je zdela lažja ko logika, ne predava v sedmem razredu. Lepa je v tem poglavju razprava o avtoriteti. Avtoriteta je duševna moč, njen vpliv je neka vrsta sugestije. Razločujemo intelektualno avtoriteto, ki vpliva na mišljenje, ter moralno, ki vpliva na čuvstva in voljo. V nižjih razredih je potrebna absolutna intelektualna avtoriteta učiteljeva, on mora biti vseznalec in pri učencih veljati kot tak. V višjih razredih se mora intelektualna avtoriteta prenesti od učitelja na vedo, ki stoji nad učiteljem in učencem, po kateri lahko tudi včasih obvelja mnenje učenca proti učiteljevemu. Moralna avtoriteta učiteljeva pa mora ves čas ostati neizpremenljiva. Njen pogoj je tudi znanje, v prvi vrsti pa učiteljev značaj. Pisatelj svari pred psovkami in zahteva skrajno pravičnost, sicer pa pravi o ravnanju z učenci med drugim: avtoriteta brez ljubezni je hladna, ljubezen brez avtoritete pa onemogla.

Pri etičnih in socijalnih nalogah (peto poglavje) se pisatelj v mnogem opira na W. *Foersterja*, v marsičem pa zastopa drugo stališče. Namesto disciplinarnih kazni priporoča razgovor z razredom o posameznih prestopkih, to bi bil nekak moralni pouk. O razmerju med srednješolskim učiteljem in človeško družbo poudarja pisatelj, da je srednja šola organ socijalne izbire, da torej mora biti težka, da se izločijo lenuhi in nesposobneži. V tem oziru so pač ministrske odredbe zadnjega časa v Avstriji marsikaj pregrešile. K socijalnim dolžnostim spada občevanje z roditelji, toda velike previdnosti je treba pri sprejemanju vabil in daril v raznih oblikah. (Primerjaj o „mazanju“: Trdina, Bahovi huzarji in Iliri!) Vedno varuj učitelj svoje dostojanstvo, nikdar se ne vdaj alkoholu in pijanosti! Pedagoška priprava srednješolskih učiteljev je še vedno nezadostna. Jerusalem priporoča učne nastope v 3. in 4. vseučiliškem letu, torej pred izpitom usposobljenosti.

V zaključnih izvajanjih pisatelj posebe poudarja, da se ozira njegova knjiga na pozitivnost, konkretnost in realnost. Tega je začetniku bolj treba kakor suhih teorij. Zato knjigo priporočam vsem, ki so srednješolski učitelji in ki nameravajo še postati, zanimiva pa je sploh za vse izobražence.

Rijeka. *Fran Vajda.*

Bilješke o školskim knjigama.

Tamo amo po školskim knjigama.

M. Janjanin. Karlovac.

Ovdje ću iznijeti nekoje svoje bilješke o nekim školskim (hrv. i lat.) knjigama, na koje bi se pisci mogli obazreti kod novog izdavanja, ako su ispravne.

1. Hrv. Čitanka, II. dio, priredio F. Ž. Miler, g. 1908.

Str. 2. „Naša je zadaća da prikažemo razvitak lijepe knjige hrvatske u primjerima umnoga rada njezina i t. d." Kakav je to „umni rad" „lijepe knjige hrvatske?!"

Str. 7. Rečenica: „Nakon borbe između pristalica crkvenoga i narodnog jezika ovaj osvoji 1847. g." stilistički je sasvim pogrješna.

Str. 16. U sadržaju „Guljelme" pripovijeda se, kako je brat kraljev (dakle djever kraljičin) očitovao ljubav kraljici; ona ga odbije, ali on nju obijedi pred kraljem. — Takovu nemoralnost ne bi trebalo pred mladiće iznositi, ili bi trebalo ono izostaviti iz sadržaja ili bi trebalo iznijeti sadržaj kojeg drugog „skazanja".

Str. 95. Onaj dio periode: . . . . „i ne ukida mu cijene plemenito nastojanje, koje mu nije dalo, da zastrani u neshvatljivo tumačenje božanstva, nego i t. d." — nije stilistički korektan.

Str. 73. „Stari Rizvan sad ispovijeda, što je bilo sa Korevskim, pa zamalo pogine od žalosti" — valjada za Korevskim. Prema tome izlazi tako: da je umr'o od žalosti za Korevskim. Ako je umr'o od kakove žalosti, to je umr'o od žalosti za svojom kćeri Ljubicom. Ali u samom pjevanju nije jasno, je li stari Rizvan-paša umr'o od žalosti za kćeri ili od straha, da će biti predan Poljacima mjesto Korevskoga.

Str. 96. „U *Glasu* različne personifikacije razlažu, što je slava". To nije istina. U *Glasu* se slave „slovinski" junaci: Skenderbeg, car Dioklecijan, Justinijan, Đurađ Despot, Mihajlo Svilojević, Sibinjanin Janko, Krešimir, Hrvoje, Kobilović Miloš i dr. *Glas* kao personifikacija glasa (slave) pozivlje svoju družbu „Hvale", da slave junake i one to čine.

Str. 245. „Još pred mlado ljeto osvane prvi broj Novina". To se ne slaže s istinom. Prvi je broj novina izišao 6. I. 1835.

Str. 248. „I tako svaka godina iznese novih suradnika, koji sebi osvjetljavaju lice svojim lijepim književnim radom". Bolje bi bilo: . . . koji su sebi osvjetlali lice . . .

Str. 251. „Matica ga 1847.—1853. naštampa svega šest svezaka". Bolje bi bilo: Od g. 1847.—1853. izađe svega šest svezaka „Kola".

Str. 445. „Znatna su mu djela te ruke Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona". Zašto se spominje ovako opširan natpis toga djela? Da li zato, da se upozore Hrvati đaci, kako je Vuk „sva tri zakona" Srbima nazivao?

2. Hrv. Čitanka, I. dio, priredio Đ. Zagoda, g. 1906.

Knjiga je podijeljena na poetiku, stilistiku i prozu. Poetika uči, kako se pjesnička djela sastavljaju. Stilistika uči, kako se prozaička djela sastavljaju. Kad je poetika podijeljena na dva dijela (1. govor pjesnički, 2. vrste pjesništva), mislim, da bi bila bolja analogna podjelba stilistike, naime da se stilistika podijeli na dva dijela: 1. stil (t. j. govor u prozi), 2. vrste proze. Tako bi bila knjiga podijeljena na dva dijela, a ne na tri, i tako je bilo podijeljeno III. izdanje ove Čitanke od g. 1895., koje je priredio H. Badalić.

Str. 19. Za hiperbolu su navedeni primjeri: Ni koliko bi muha na peru ponijela. Manji od makova zrna. — Ovi primjeri nijesu dobri; treba navesti, što se to uspoređuje. Ako se uspoređuje nešto, što je mnogo teže, nego koliko bi muha na peru ponijela, onda je to hiperbola, ali ako se uspoređuje nešto, što je lakše od onoga, što bi . . . . , onda nije hiperbola, na pr.: Zašlo mi je u oko prašine malo, nije mnogo, ni koliko bi muha na peru ponijela. Ovo nije hiperbola. To isto vrijedi i za drugi primjer.

Str. 271. „Dosljedan je značaj, koji uvijek radi prema istim načelima ili uvijek mijenja načela". Mislim, da bi trebalo ovaj drugi dio izostaviti; nije zgodno metati u definiciju dosljednosti ovaj osobiti slučaj, da je neko dosljedan, ako je uvijek nedosljedan.

3. Hrv. ili srp. gramatika, III. izdanje, dr. T. Maretić, g. 1906.

Str. 14. U hrv. ili srp. jeziku imamo dva aktivna participa perfekta i u Maretićevoj gramatici zovu se: particip perfekta I., particip perfekta II. Bolje bi bilo: I. particip perfekta, II. part. perfekta.

Str. 84. Pod točkom d) navodi se primjer: išavši onim putem opazio sam. Tako se ne može reći, nego samo: idući onim . . .

4. Hrv. čitanka za I. razred, g. 1908.

Pjesma „Sirotna majka" mnogo je slabija nego pjesma „Neblagodarni sinovi", koja je bila u prijašnjim izdanjima. U toj pjesmi dolaze i ovi stihovi:

„Svaka mužu nad glavom kukaše“.
„Bože jaki, o predobri Bože“.

Po tome se čini, kao da nije prava narodna pjesma.

5. *Latinska vježbenica za I. gimn. razred, napisao M. Horvatin, g. 1910.*

Str. 1. vj. 4. Femina filiam admonet. Ta rečenica nije dobra; čim je „filia“, onda mora biti „pater“ ili „mater“.

Str. 3. vj. 13. Rečenicu: „Incolae Croatiae sunt Croatae“ trebalo bi popraviti.

Str. 6. Vježba 37. radi o imenicama III. dekl. m. i ž. roda, koje imaju u gen. pl. *-ium* mj. *-um.* U 37. vj. odmah dolaze izuzeci od toga pravila: gen. pl. *canum* i dr. To prebrzo dolazi jedno iza drugoga, jedva je đak naučio one izuzetke, već mora učiti izuzetke od ovih izuzetaka.

Str. 16. U dvije vježbe (79. lat. i 80. hrv.) uzimlju se složenice sa *sum;* i tu dolazi odmah i *possum.* To je za đake previše ujedamput pamtiti. Za *possum* bi trebala posebna vježba.

Str. 47. Za superlativ se kaže, da se pravi tako, „da se odbaci gen. nast. *-ī* ili *-is*“ mjesto da se kaže: da se osnovi doda . . .

Str. 54. „Bilješka. Odsad treba uzimati . . .“ To je uputa za profesora, to treba izostaviti; kako će profesor poučavati, to ne ide u lat. vježbenicu. Takovih bilježaka ima više; mislim, da bi ih trebalo izostaviti.

Različne bilješke.

† Dr. FERDO MARTINOVIĆ.

„Kupite se blijede u gomilu sjene,
Vi ste moje cvijeće, nigda što ne vene;
Vi ste bile sreća, ma i oplakana,
Vi ste i sad duši najmilija hrana“.

To su njegovi stihovi. Štampani su u „Prosvjeti“ br. 15. i 16. o. g.

Ne mislim, držeći se one latinske „*De mortuis nil nisi bene*“, precjenjivati ove stihove podajući im kaku osobitu literarnu vrijednost; ali moram kazati, da mi se čine osobito dojmljivi.

To je tiha rezignacija duše, koja osjeća, da više nema ništa od života očekivati, da joj on više nema šta da dade. Uspomene, blijede doduše, al opet njemu drage — to je jedino, što je ispunjalo njegovu dušu.

Tuga viri iz tih stihova, tuga nad promašenim životom — —

*

Bio je jak kao dub, a zdrav ko dren. Nepokvarena, snažna, šokačka priroda. Bio je stasit; plećat i jedar; plavokos i rumen. Ljepušast. Geste su u njega bile žustre, energične.

Pa ipak je u prvim godinama muževnosti svoje umr'o od sušice . . .

Tko bi to ikad bio pomislio?! — —

*

Evo biografskih podataka:

Dr. Ferdo *Martinović* rodio se god. 1879. u Babinoj Gredi, gdje je polazio pučku školu. Gimnazijske je nauke svršio u Vinkovcima, a sveučilište u Zagrebu. Studirao je klasičnu filologiju.

Oženio se posve mlad, odmah, čim je napravio profesorski ispit, Darinkom Bižićevom, koja je godinu dana prije njega umrla od sušice.

Imali su petero djece, od kojih je troje umrlo. Borba za opstanak, brige i kubura, bolovanje i česti pohodi smrti u obitelji — to su najjače crte, koje se ukazuju u životnoj perspektivi pokojnoga Ferde Martinovića.

Službovao je iznajprije u kr. gornjogradskoj gimnaziji u Zagrebu kao namjesni učitelj, a onda je ubrzo bio imenovan pravim učiteljem kr. velike gimnazije vinkovačke. Službujući u Vinkovcima spremao se za stroge ispite, koje je odmah prve godine svoga boravka u Vinkovcima i napravio.

Njegova je disertacija: „Život i pjesme Franje Sebastijanovića, zagreb. kanonika i lat. pjesnika“ štampana u „Nastavnom Vjesniku“, knj. XII. sv. 3. i 4.

Iz Vinkovaca je bio premješten u Sušak, a iz Sušaka na vlastitu molbu u Zagreb.

Na Sušaku je mnogo radio oko pučke prosvjete priređujući pučka predavanja i u samome Sušaku i u izokolnim selima. Uza to je bio maran suradnik lista: „Pučka prosvjeta“.[1] Bio je vrstan učitelj i osobito dobar metodik. Službujući u Zagrebu na donjogradskoj gimnaziji bio je vrijedan, veoma savjestan i zdušan radnik u pedagogijskome seminaru.

Čujem, da ga je već pod konac ove pređašnje školske godine dobrahno pritisla bolest, a on je ipak sve do zadnjeg dana išao u školu radeći neumorno i ne žaleći sebe. Prije ispita zrelosti prošle školske godine, na kojem je bio ispitač, njega cijelu noć trese groznica, a on još ustaje u pet sati ujutru i slaže pitanja za đake, traži mjesta po klasicima! . . .

Umr'o je dne 24. rujna u Mikanovcima.

I s tim bih mogao završiti biografiju moga dobroga prijatelja Ferde.

Pa ipak ne mogu! . . .

Pred mojim se duševnim očima ređaju i nižu uspomene tople i mile jedna za drugom iz našega đakovanja . . . Uspomene na gimnazijske dane u našoj maloj varošici, na one mladenačke dane, koji su imali u sebi toliko poezije . . . Mile uspomene iz prve mladosti, koja prođe kao lijepa sanja, slatko prosnivana, a koja nam je to milija, što smo dalje od nje odmakli . . . Slatke uspomene! . . .

Ovdje nije mjesto, da ih spominjem . . .

Ja sam ih u srcu pohranio . . .

*

Nego još ovo hoću da istaknem:

Pokojnoga je Ferdu nešto uvijek vuklo k beletristici. I ja se čudim, da se on nije njojzi posve posvetio. Jer on je uvijek pisao „u časovima odmora“, ali samo — za sebe.

---

[1]) Kako je meni pripovijedao, bio je faktički urednik. Njegovo je djelo i Šenoina „Kletva“, priređena za puk. Osim toga je sastavio i jedan libreto za operu. *K. P.*

Bit će zanimljivo spomenuti, da je već kao prvoškolac stao pjevati pjesme. On je bio moj prvi literarni učitelj. Sjećam se dobro — kao da je danas bilo — kako je jednoga četvrtka došao on, bucmast, plavokos derančić k meni, pa uozbiljivši se rekao:

— Danas se ne ćemo igrati. Sastavljat ćemo pjesme. I mi smo „sastavljali pjesme". A bili smo prvoškolci! . . .

Ne treba ni da spominjem, da se te naše „pjesme" nisu mogle nazvati pjesmama i da su bile savršeno rđave.

Al tek mi smo „sastavljali pjesme!" . . .

Na sveučilištu je Ferda i dalje, kao i u gimnaziji, pjevao; ja sam bio njegov kritik. Te su pjesme ostajale u ladici, i ako su neke od njih — bar se onda tako meni činilo — veoma odskakale od prosječnoga niveau-a.

Ipak je na sveučilištu doživio, da vidi jedno svoje djelce štampano. Bila je to oveća pjesma, a izašla u „Preporodu", štono ga je stao izdavati, sada nažalost pokojni, naš pjesnik August Harambašić.

I dvije su njegove pripovijetke, koliko se sjećam, izašle u feljtonu nekih naših novina. Naslova im se ne sjećam.

Kad je Ferda služio svoju dobrovoljačku godinu u Osijeku, odmah sam ga, desivši se ondje, pohodio. Bio je veseo, zadovoljan. Vojnički život njega nije stješnjavao. On, zapravo, i nije u njemu živio. On je živio sa svojim snovima i svojim idealima.

Ni sada se nije odrekao pisanja. Odmah mi je pokazao nekoliko pripovijedaka, što ih je služeći u vojsci napisao. Jednu mi je nàglâs i čitao. I ako nije imao prilike, da to gdje štampa, on je uporno i dalje pisao; a sve je to ostajalo — u njegovoj ladici.

U II. sv. „Male pučke biblioteke", što sam je počeo izdavati u Karlovcu, štampao sam među rádnjama nekih naših priznatih pisaca i Ferdinu izvrsnu crticu: „*Čika Mita*". Ljupki ton narodne pripovijetke, vedri humor, lagašna ironija, to su karakteristike ove lijepe crtice.

Svakako ovo je istina: da je Ferdi Martinoviću bila suđena drugačija životna staza, on bi bez sumnje postao naš dobar pripovjedač; jer u njega je bilo talenta.

U lirici, tako se meni čini, ne bi nikad daleko dotjerao; ali je bio upravo stvoren za pripovjedača. Svatko, tko ga je poznavao, priznat će, da je znao i u običnom razgovoru, u društvu, tako glatko, ugodno, zanimljivo pripovijedati. Riječ mu je tekla neusiljeno, kao sama od sebe. To onda, dok je još bio zdrav, zadovoljan . . .

U posljednje je vrijeme bio mučaljiv; a preko lica njegova, nekoč vedra, vesela, odjedared se prevukao zabrinut, turoban, bijedan i, gdjekad mi se činilo, gotovo očajan izraz.

To je sve činila sušica . . . .

*

Dobivši na početku ove školske godine dopust otišao je k bratu u St. Mikanovce, nadajući se, da će se tamo, na selu, oporaviti. Ali se, siroma' nije oporavio . . . Otišao je pod ledinu i ucvilio djecu svoju . . .

Umro je ostavivši dvoje siročadi, koji su sad ostali bez oca i majke, a na brizi Boga i dobrih ljudi . . .

Umro je u najljepšim godinama, na početku muževnosti svoje ne dospjevši potpuno izorati brazdu, što ju je stao duboko orati na nastavničkom polju, ne mogavši i dalje nastavljati svoj uspješni, a teški učiteljski rad na korist mladeži i domovine Hrvatske.

Ferda moj, dobri druže moj, zbogom!

Ovi redci neka budu posvećeni uspomeni Tvojoj! Ja žalim život Tvoj i mladost Tvoju i ne mogu se oteti suzama . . .

Slava dru. Ferdi Martinoviću! *Joza Ivakić.*

Bilješka o školskom udžbeniku: „*Dr. F. J. Studnička:* Logaritmičke tablice i još neke tablice pomoćnice za srednja učilišta. Tumač i posljednih pet tablica dodao *dr. David Segen*".

Slučajno sam izrađujući primjere nabasao na jednu tiskarsku pogrješku u spomenutim logaritmičkim tablicama i to na str. 8. u retku $N = 123$, a stupcu 9: ima mjesto 300 biti **307**.

Kako mnoge zbirke primjera imadu i rješidbe naznačene, to se onim učenicima, koji bi izrađujući primjere ustrebali taj logaritam, ne će nađeni rezultat slagati s onim u knjizi označenim. Znamo iz prakse, da u višim razredima i onako dosta malen procenat učenika sam izrađuje primjere i to baš takovi učenici, kojima je stalo do toga, da dođu do tačnoga rezultata; a poznato nam je i to, koliko se nezadovoljstvo i mrzovolja na knjigu rađa u učeniku, kad je tražeći pogrješku našao, da nije nigdje pogriješio, a ipak mu se rezultat ne slaže s onim u knjizi označenim. Stoga držim, da smo mi stručnjaci upravo dužni upozoriti učenike na tu i slične tiskarske pogrješke u našim školskim udžbenicima.

Zagreb. *Rudolf Kraus.*

Henri Poincaré.

Godine 1905. osnovala je madžarska akademija znanosti »Nagradu Bolyai« na uspomenu stote godišnjice rođenja velikog madžarskog matematičara Ivana Bolyai-a s odredbom, da se nagrada (počasna zlatna medalja i 10.000 K) podijeli počevši od g. 1905. svake pete godine onom matematičaru, koji je u prošlom lustrumu najsjajnije rezultate postigao. U komisiju, koja će akademiji prijedloge stavljati, imenovani su Gaston Darboux (Paris), Felix Klein (Göttingen), Julije König (Budapest) i Gustav Rados (Budapest). Komisija je iste godine jednoglasno zaključila, da se prvi put (1905.) ima nagrada podijeliti franceskom matematičaru Henri Poincaré-u. Referat komisije — izrađen od G. Radosa — publiciran je u: Mathematische Annalen, 62. (1906.), pag. 156.—176. na njemačkom jeziku, i u: Rendiconti del Circolo matematico di Palermo, XXI. (1906.), pag. 367.—385. na franceskom jeziku. Neka mi bude dopušteno, da iz tog referata citiram samo jednu rečenicu, jer ta više kazuje, nego li cijela knjiga: Henri Poincaré est incontestablement le premier et le plus puissant chercheur du temps présent dans le domaine des Mathématiques et de la Physique mathématique.

Kad su ovog ljeta dnevnici donijeli vijest, da je Henri Poincaré umr'o, oćutio je svatko, tko se matematičkim znanostima bavi, da je to gubitak, što ga matematika ne će tako skoro preboljeti, te da je tako nastala praznina, koja se možda ni za sto godina ne će ispuniti. Najuniverzalniji matematički duh iza Gaussa s dubokom filozofskom naobrazbom, majstor u didaktici i duhovit stilist, polučio je vanredne rezultate gotovo u svim granama matematike i teoretičke fizike. Da nije razmjerno rano umr'o (rodio se u Nancy-u 29. travnja 1854. a umro 17. srpnja 1912., bilo mu je dakle 58 godina), bio bi valjda još više neriješenih problema riješio, još više novih vidika otvorio, još više prijepornih pitanja dokrajčio. A i tako je rad njegov od silnog zamašaja; tko se potanje s njegovim znamenovanjem upoznati želi, neka samo pročita spomenuti referat — panegirik, koji mu je još za života napisan. U njegovim publikacijama — ima ih oko 400 — očituje se njegova genijalnost osobito u tome, što dovodi u tijesnu međusobnu vezu na oko posve različite grane matematike primjenjujući metode jedne matematične discipline na druge vrlo daleke partije te postižući na taj način sjajne i neočekivane rezultate. U tome je vrlo sličan F.

Kleinu. Kako Poincaré sam priznaje, gotove je rezultate često mnogo prije naslućivao, nego li mu je uspjelo da nađe stroge dokaze za te tvrdnje, o ispravnosti kojih je i bez dokaza bio duboko uvjeren.

Čini se, da je bio izuzetak pravilu, što ga je sam postavio: le cerveau du savant, qui n'est qu'un coin de l' univers, ne pourra jamais contenir l' univers tout entier.[1]) Rekoh, da nema gotovo matematičke discipline, u kojoj ne bi bio što vanredna polučio, no ipak se njegov rad kreće pretežno u dvjema smjerovima, a ti su teorija funkcija i matematična fizika. A i u matematičnoj fizici najvolio je one probleme, koji su mu davali priliku, da upotrijebi najsavršeniji matematički aparat iz najviših dijelova teorije funkcija, tako na pr. teoriju analitičkih funkcija, automorfne funkcije i t. d. Nema grane u matematičkoj fizici, u kojoj ne bi on na jednom od prvih mjesta surađivao (na pr. obća dinamika i problem triju tijela, elasticitet, hidrodinamika, kalorika, Maxwellova teorija i Hertzovi valovi, dinamika elektrona, mehanika neba i t. d.). A mnoga su njegova akademička predavanja izašla u formi udžbenika (i to dakako vrlo uvaženih), tako na pr. kinematika, teorija Newtonovog potencijala, oblici ravnotežja u kapljevinama (vrlo važno radi pogleda na Kant-Laplace-ovu hipotezu i Plateau-ov pokus), kapilaritet, širenje topline, električki valovi, elektriciteta i optika, matematička teorija svjetla, račun vjerojatnosti i t. d.

I u filozofiji matematike i egzaktnih znanosti zapremao je odlično mjesto; njegovo djelo La science et l'hypothèse izazvalo je veliku diskusiju, pa je on u nastavku toga djela, Sur la valeur de la science, 3 godine kasnije (1905.) neke svoje nazore radi kritike prvoga dijela modificirao i ublažio.

Ime Henri Poincaré-a bilo je dakako široj publici dosta nepoznato, jer ta nema baš mnogo smisla za znanost, kojom se on bavio, dok je ime njegova brata, sadanjega ministra predsjednika franceske republike, i zadnjem čitatelju političkih dnevnika dobro poznato. No za to svaki radnik na polju egzatnih znanosti znade ne samo za njegovo ime, nego i za njegova djela, a iz ovoga kratkoga pregleda može i svaki nestručnjak razabrati, što je Poincaré današnjoj matematičkoj znanosti bio i što je s njime izgubljeno: Prvi između prvaka.

Dr. M. K.

Iz ruskih srednjih škola.

U Vilni se sastalo vijeće ravnatelja i nadzornika srednjoškolskih zavoda, u kojemu je bio primljen niz propisa, koji učvršćuju vanjski nadzor, izvan škole. Prema odluci vijeća određene su bile ove uredbe:

1. Pohađanje kazališta, koncerata, književnih čitanja dopušta se učenicima svaki put samo s dozvolom školskoga nastojništva.

2. Učenicima se zabranjuje biti na ulici poslije 8 sati uveče na radne dane, a poslije 9 sati navečer po blagdanima i praznicima.

3. Zabranjuje se donositi u školu novine i dnevnike i čitati ih.

4. Ne dopušta se pohađati znance poslije 8. ili 9. sata uveče.

5. Veću je raspravu izazvalo pitanje o zabrani, da učenici ne živu (stanuju) izvan grada, pa bili i kod roditelja.

Kako je poznato, mnogi učenici, djeca željezničkih službenika, živu u Novoj Vilni i u drugim mjestima. Vijeće je priznalo, da dosadašnja vožnja učenika na željezničkoj pruzi u društvu tvorničkih i

[1]) L'avenir des mathématiques, predavanje čitano 10. IV. 1908. na IV. međunar. mat. kongresu u Rimu. Vidi: Rendiconti Palermo. XXVI. (1908.), p. 152.

prostih radnika može škodljivo djelovati na njihovo moralno vladanje, pa je došlo do te odluke, da zabrani učenicima stanovati izvan grada. Primljen je cijeli niz drugih propisa.

Ostvarenje nadzora vršit će učitelji, razredni nastavnici (nastojnici), kojima se to računa u dužnost: pohađati glumišta i javna mjesta, istotako pohađati privatne stanove roditelja učeničkih.

Sve se te uredbe uvode u školski život još ove učevne godine.

(Iz lista »Škola i žizn«).

Izvanškolski nadzor

određen je u Smolensku za gojence srednjih učevnih zavoda i za ovu školsku godinu. Prema pređašnjemu određenju u neslužbeno vrijeme na ulicama, na šetalištima, po vrtovima, u kinematografima imaju nadzor pomoćnici razrednih nastavnika. U pomoć im se izmjenice određuju i predavači (učitelji), podređeni razrednim nastojnicima. Red tih i drugih nadzora naređuje ravnatelj svakoga učevnoga zavoda.

Direktor prve muške gimnazije u Omsku obratio se na gradsko poglavarstvo s molbom, da dade gimnaziji u kazalištu jedno ili dva besplatna mjesta ne dalje od petoga reda u svrhu izvanškolskoga nadzora nad učenicima.

Prema naredbi gubernatorovoj predložila su upraviteljstva svih ženskih gimnazija učenicama, da pribave svjedodžbu o pravu stanovanja njihovih roditelja u Kurskom. (»Škola i žizn«).

Iz ruskoga proračuna za srednje škole.

U proračun za god. 1913. ministarstva narodne prosvjete unesen je kredit za otvorenje 21 muške gimnazije, za 9 realnih učilišta i osim toga za pretvorenje 4 progimnazija u gimnazije. Onda se navode redom sva mjesta, u kojima će biti nove gimnazije. (»Škola i žizn«).

Židovski đaci u Rusiji.

U Pavlogradskoj gimnaziji otpušteno je kockom 19 židova gimnazista radi prepunjena normalnoga broja. Po naredbi Permskoga gubernatora Koška svi su ravnatelji i predstojnici srednjih učevnih zavoda u Jekaterinoburgu prizvali k sebi sve roditelje židova đaka i naložili (obevezali) im, da pribave odmah do 1. rujna novu svjedodžbu od policije o pravu stanovanja u Jekaterinoburgu, te objavili za buduće, da se svake godine prinese ne kasnije od početka učevne godine nova svjedodžba, bez koje ne će učenici biti pušteni k poslu.

Od 86 gimnazista židova, izbačenih na ulicu raspustom Jungmeisterove gimnazije u Odesi, do sada je primljeno u državnu gimnaziju svega deset učenika. Roditelji ostale mladeži poslali su ovih dana brzojavku predsjedniku ministarskoga vijeća s molbom, da pomogne njihovoj djeci. Na telegram nema dosad odgovora.

(»Škola i žizn«).

К. Валишевскій: „Дочь Петра Великаго, Елизавета I., императрица Всероссійская".

По новымъ частью неизданымъ документамъ, заимствованымъ изъ архива министерства иностранныхъ дѣлъ во Франціи, изъ тайныхъ архивовъ въ Берлинѣ и Вѣнѣ, изъ разныхъ другихъ хранилищъ и изъ новѣйшихъ русскихъ и иностранныхъ изданий. Съ 12 илюстраціями въ текстѣ и 41 на отдѣльныхъ листахъ — изъ картинныхъ галерей Императорскихъ дворцовъ, Императорскаго Эрмитажа, Академіи Художествъ и проч. Изданіе А. С. Суворина. XXX + 562 стр. Цѣна 5 руб. П. 1912.

Ovo je rijetka knjiga i poradi sadržaja i — radi pisca Poljaka. Pisac Waliszewski pripada onim umjerenim Poljacima, koji su za izmirenje Poljaka s Rusima, čemu se protivi moćna većina feudalnoga plemstva i jezuitskoga svećenstva u Poljaka. Ti nepomirljivi Poljaci ističu, da je Poljska bila prva slavenska država prije Rusije i jača i politički i kulturno. Ali tako je bila i Španjolska prije nego Franceska prva među Romanima. Bilo pa prošlo. — Waliszewski je pomirljiv posrednik. On je imućan vlastelin i u njemačkoj i u ruskoj Poljskoj. Živi već preko 30 godina u Parizu, ljeti u Švicarskoj. Gore navedenu knjigu napisao je na franceskom jeziku tako stvarno, da ju je ruski narodnjak A. S. Suvorin mogao dati prevesti na ruski i lijepo je opremio sa slikama i svim potrebnim. Waliszewski se je već prije pokazao izvrsnim poznavaocem ruske povijesti (o Katarini II., Ivanu Groznom i dr.).

Njegovo djelo o carici Jelisaveti Petrovnoj (1741.—62.) važno je za nauku i za politiku, jer iz arhiva popunjuje i ispravlja jednostrana i tendenciozna dosadašnja djela Nijemaca o toj carici i njezinoj vladavini (njemački pisci rijetko kada mogu biti objektivni naprama Slovenima) i jer objektivno prikazuje, kako je srušena njemačka moć u Rusiji, a mjesto nje zavladao utjecaj i ukus franceski. Od Nijemaca su prelazili i prelaze još jednostrani nazori k Slovenima. Nijemci ne mogu zaboraviti, što je carica Jelisaveta pobijedila ne samo Prusku i pomogla odrvati se Mariji Terezi od Fridrika II., nego je dala zauzeti i opljeniti Berlin (1760. god. gen. Černišev), što više istočnu Prusku anektirala je i dala urediti kao rusku pokrajinu.

Još prije toga zadali su Rusi straha Nijemcima, jer su kozaci napajali konje u Rajni 1748. g.

Kod Kunersdorfa (1. aug. 1759. god.) uništio je ruski general, grof Saltykov, tako prusku vojsku, da je sam kralj Fridrik Veliki jedva utekao sa 40 husara i pisao bratu Henriku, da je sve isgubljeno i da ne želi više živjeti.

Osim toga valja se sjetiti, da su Nijemci bili svemogući kod ruskoga dvora poslije smrti Petra Velikoga (1725.), osobito za vlade carice Ane Ivanovne (1730.—40.) Biron (zapravo Biren) kao upravitelj, Münich maršal i Ostermann, ministar spoljašnjih djela: ovaj triumvirat vladaše Rusijom okrutno i obijesno. U Rusiji je ta era poznata pod imenom „Bironovščine". Ruska povijest na pr. nije se učila u ruskim školama, ali zato mnogo: deutsche Geschichte!

Za carice Jelisavete izgubili su Nijemci službe, a kaponje prognani u Sibiriju i drugud.

Naprotiv toga zavladao je franceski utjecaj i franceski jezik kod dvora i stalo se je oponašati Franceze i franceske običaje osobito kraljevski dvor u Versaillesu. Caričin ljubimac Ivan Ivanović Šuvalov dopisivao je s Voltairom i primao njegove savjete i predobio ga, da je Voltaire opisao djela Petra Velikoga. Šuvalov je u Moskvi utemeljio prvo rusko sveučilište 1758. g., a Srbe, gonjene u Ugarskoj, naselio je 1751. g. u južnoj Rusiji između južnoga Buga rijeke i Dnjepra. „Zemlii, dannyja serbskim poselencam, polučili nazvanie „Novoj Serbii". — Iz Serbov učreždeno bylo četyre (4) polke". — Počeli su i Sibiriju kolonizirati. Židovi su bili protjerani iz Rusije — na zapad u Poljsku („Les Juifs fuerent chassès de l'empire russe comme les ennemis du Christ, notre Sauveur, et comme faisant beaucoup de mal à nos sujets"). Taj nazor i danas još vlada kod većine Rusa, pa za to Židovima ne daju seliti se u Rusiju preko Dnjepra iz bivših poljskih zemalja, dok nema dvije treće pismenih seljaka ruskih i jer kao opozicija drže s Nijemcima i Poljacima protiv Rusa.

Osobne vijesti.

Previšnja rješenja.

Njegovo ces. i kralj. apostolsko Veličanstvo blago izvoljelo je previšnjim rješenjem od 29. kolovoza 1912. premilostivo dopustiti promaknuće u VI. čin. razred:

dr. Adamovića Julija ravnatelja kr. donjograd. gimnazije u Zagrebu;

Fleischera Gustava, ravnatelja kr. real. gimnazije u Bjelovaru;

Bolléa Hermana, ravnatelja kr. zem. obrtne škole u Zagrebu.

Naslov „profesora" dobili:

Šmidt Stjepan i Čajkovac Sigismund, glavni učitelji kr. muške učiteljske škole u Zagrebu; Dečak Vladimir, Glažar Delimir i dr. Kombol Mihovil, pravi učitelji kr. gimnazije u Sušaku; Mlinarić Pavao, pravi učitelj kr. real. gimnazije u Bjelovaru; Kalinić Branko, pravi učitelj u kr. maloj real. gimnaziji u Koprivnici; Belovitić Branko, pravi učitelj u kr. real. gimnaziji u Osijeku.

Imenovani su:

a) glavnim učiteljem IX. činov. razr.:

Tucaković Vladimir, županijski škol. nadzornik u Gospiću, u kr. muškoj učitelj. školi u Zagrebu;

b) pravim učiteljima X. čin. razr.:

isp. namj. učitelji: Svirac Marko, u kr. gimnaziji u Sušaku; Vukonić Vatroslav u kr. gimnaziji u Gospiću; Škarica Stjepan u kr. gimnaziji u Vinkovcima; Canić Josip u kr. real. gimnaziji u Osijeku;

c) glavnim učiteljem X. čin. razr.:

Pinter Gabrijel, učitelj više puč. škole u Petrovaradinu, u kr. muškoj učitelj. školi u Zagrebu.

Postavljeni su:

a) namjesnim učiteljima:

kandidati srednjoškolskog učiteljstva: Verzak Ferdo (isp.) u kr. real. gimnaziji u Mitrovici; Vukasović Ante (isp.) u kr. real. gimnaziji u Sušaku; Prosenik Viktor (biv. pomoć. učit.) u kr. real. gimnaziji u Zagrebu; Matoš Leon (isp.) u kr. real. gimnaziji u Osijeku; Očigrija Nikola u kr. gimnaziji u Varaždinu; Verlić Emil u kr. gimnaziji u Osijeku; Murgić Dane u kr. real. gimnaziji u Bjelovaru; Trontl Stjepko u kr. gimnaziji u Gospiću; dr. Rački Franjo (svećenik biskupije đakov.-srijemske) u kr. maloj gimnaziji u Mitrovici; Westermayer Aleksandar u kr. gimnaziji u Sušaku; Mrkobrad Đuro i Lopac Matija u kr. real. gimnaziji u Vukovaru; Baretić Ivan i Zelenko Franjo u privr. maloj real. gimnaziji u Rumi;

b) pomoćnim učiteljima:

Wohl David i Planinac Ivan u kr. trgovačkoj akademiji u Zagrebu.

Premješteni su:

Majhen Vladimir, namj. učitelj privr. male real. gimnazije u Krapini, u kr. gimnaziju u Požegi; Kraišćan Josip, pravi učitelj kr. gimnazije u Požegi, u privr. malu real. gimnaziju u Krapini; Radovinović Luka, pravi učitelj kr. gornjograd. gimnazije u Zagrebu, u kr. gimnaziju u Požegi; Malčević Antun, profesor kr. muške učitelj. škole u Zagrebu, u kr. gornjograd. gimnaziju u Zagrebu; Sertić Marko, profesor kr. real. gimnazije u Osijeku, u kr. real. gimnaziju u Vukovaru; Poncin Franjo, privr. pravi učitelj u kr. real. gimnaziji u Osijeku, u kr. gimnaziju i s njom spojenu višu trgov. školu u Sušaku; Grba Milovan, pravi učitelj privr. male gimnazije u Krapini, u kr. nautičku školu u Bakru; Kocijan Ivan, isp. namj. učitelj u kr. gimnaziji u Gospiću, u kr. malu real. gimnaziju u Mitrovici; Škorjač Izidor, namj. učitelj u privr. maloj real. gimnaziji u Krapini, u kr. real. gimnaziju u Senju; Jakušić Vjekoslav, namj. učitelj kr. real. gimnazije u Senju, u kr. privr. mal. real. gimnaziju u Krapini; Gopić Josip, isp. namj. učitelj kr. real. gimnazije u Mitrovici, u kr. gimnaziju u Vinkovcima; Nikolić Mirko, pravi učitelj kr. nautičke škole u Bakru, u privr. malu real. gimnaziju u Krapini; Nikšić Josip, isp. namj. učitelj u kr. gimnaziji u Gospiću, u kr. real. gimnaziju u Karlovcu; Kranjčević Grgur, pravi učitelj kr. male real. gimnazije u Mitrovici, u kr. gimnaziju u Gospiću; dr. Bubanović Fran, profesor kr. real. gimnazije u Bjelovaru, u kr. real. gimnaziju u Zagrebu; Ritz Zvonimir, namj. učitelj kr. real. gimnazije u Bjelovaru, u kr. real. gimnaziju u Senju; Kesterčanek Vladimir, namj. učitelj kr. male real. gimnazije u Mitrovici, u kr. real. gimnaziju u Osijeku; dr. Hartinger Josip, namj. učitelj kr. real. gimnazije u Osijeku, u kr. real. gimnaziju u Zagrebu; Serdar Pavao, profesor kr. gimnazije u Vinkovcima, u kr. donjograd. gimnaziju u Zagrebu; Prejac Milivoj, profesor kr. gornjograd. gimnazije u Zagrebu, u kr. gimnaziju u Varaždinu; Lavrnja Dušan, namj. učitelj kr. real. gimnazije u Bjelovaru, u kr. real. gimnaziju u Senju; Tomašević Nikola, namj. učitelj kr. real. gimnazije u Vukovaru, u kr. gimnaziju u Požegi; Krmpotić Matija, isp. namj. učitelj kr. real. gimnazije u Zemunu, u kr. malu real. gimnaziju u Mitrovici; Teodorović Konstantin, isp. namj. učitelj kr. real. gimnazije u Mitrovici, u kr. real. gimnaziju u Zemunu; Basler Josip, profesor kr. gimnazije u Vinkovcima, u kr. real. gimnaziju u Vukovaru; Benaković Josip, profesor kr. gornjograd. gimnazije u Zagrebu, u kr. real. gimnaziju u Zagrebu.

Pridijeljen je:

dr. Cividini Antun, pravi učitelj kr. donjograd. gimnazije u Zagrebu, privr. ženskomu liceju u Sušaku.

Povraćen je:

Krkljuš Mišo, profesor kr. donjograd. gimnazije zagrebačke, pridijeljen na službovanje privr. ženskom liceju u Zagrebu, u kr. donjogradsku gimnaziju u Zagrebu.

Umirovljeni su:

Kovačević Matija, profesor kr. muške učitelj. škole u Petrinji; Hladnik Antun, profesor kr. gimnazije u Osijeku.

Umro je:

dr. Martinović Ferdo, profesor kr. donjogradske gimnazije u Zagrebu, dne 24. rujna 1912.

Ispiti.

Pred kr. povjerenstvom za ispitivanje kandidata gimnazijskoga i realačkoga učiteljstva na sveučilištu Franje Josipa I. u Zagrebu stekli su u jesenskom roku o. g. potpunu aprobaciju:

Adam August iz prirodopisa i kemije (glav.); Garić Janko iz prirodopisa (glav.), geografije i fizike (spor.); Furdek Slavko iz hrvatskoga jez. (glav.), latinskoga i grčkoga jez. (spor.); Mahorić Vilko, Pokorny Rudolf, Stanojević Bogdan i Balenović Vid iz zemljopisa i povijesti (glav.); Hren Josip iz matematike i fizike (glav.); Hadžić Ljubomir iz prirodopisa i kemije (glav.); Urbany Marijan iz kemije (glav.), matematike i fizike (spor.); Mohorovičić Stjepan iz matematike i fizike (glav.); Perok Mira iz hrvatskoga i njemačkoga jez. (glav.); Rosmanith Erna iz prirod. (glav.), matem. i fizike (spor.).

Ispravi:

Na str. 55. red. 17. ozgo mj. „Novakovića“ ima biti „Boškovića“.

Društvene vijesti.

Iz zapisnika 1. redovne sjednice upravnoga odbora dne 6. rujna 1912. u nazočnosti predsjednika M. Mudrinića, potpredsjednika dr. Stjepana Srkulja, tajnika M. Krkljuša, blagajnika dr. Stj. Gjurašina, članova odbora: P. Ećimovića i dr. A. Schneidera.

Ispričali se: Đ. Grubor, I. Grünwald i J. Benešić.

1. Predsjednik čita dopis kr. zem. vlade, kojim se u rješenju društvenoga podneska od 2. IX. 1911. br. 257. dostavlja prepis vladina otpisa od 18. VIII. 1912. br. 19.753. upravljena na rektorat kr. sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu o raspisu natječaja za 10 stipendija po 2.000 K za slušače pravo- i državoslovnoga i mudroslovnoga fakulteta za nastavak ili popunjivanje nauka i izobrazbu u izvanjim sveučilištima.

2. Predsjednik javlja, da je kr. zem. vladi poslan:

a) dne 15. srpnja o. g. na odobrenje rukopis »Lirskih narodnih pjesama«, što ih je za Književna izdanja priredio dr. Nikola Andrić;

b) dne 24. srpnja traženo mišljenje o prof. Makse Kuntarića prijevodu pjesme Jaroslava Vrchlickoga »Bar Kochba«, što ga je sastavio društv. tajnik.

3. Predsjednik saopćuje, da je premještenjem prof. Đure Grubora ispražnjeno jedno mjesto u odboru. — Zaključuje se jednoglasno, da se Đuri Gruboru za njegov osobito savjestan rad u odboru izrazi zapisnički priznanje, a ispražnjeno mjesto da se popuni na slijedećoj glavnoj skupštini.

4. Predsjednik saopćuje, da su 17. i 18. kolovoza o. g. zastupali naše društvo na glavnom zboru »Profesorskoga društva« u Beogradu društv. član dr. Nikola Andrić i član odbora Julijo Benešić. — Odbor odobrava odluku predsjednika, koji je zastupanje povjerio dr. Nikoli Andriću, jer je za to odabrani član odbora dr. A. Schneider u pismu

od 16. kolovoza javio, da poradi privatnih posala ne može ići na skupštinu. — Na lijepoj pažnji i kolegijalnom susretanju, kojim su počašćeni naši izaslanici, izrazuje upravni odbor bratskom srpskom društvu najsrdačniju zahvalnost.

5. Zaključuje se, da se IX. glavna skupština za poslovnu godinu 1911./12. drži dne 5. listopada u 4 sata poslije podne u kemijskoj predavaonici kr. realne gimnazije u Zagrebu.

Određuje se poslovni red za glavnu skupštinu, koji se ima štampati u 100 primjeraka.

7. Predsjednik javlja, da je ravnateljstvo kr. realne gimnazije na molbu odborovu ustupilo društvu za smještanje društvenih edicija prostorije nasuprot društv. poslovnice.

Iz zapisnika 2. redovne sjednice upravnoga odbora dne 30. rujna 1912. u nazočnosti predsjednika M. Mudrinića, tajnika M. Krkljuša, blagajnika dr. Stj. Gjurašina, članova odbora: dr. A. Schneidera, P. Ećimovića, I. Grünwalda i J. Benešića.

Dr. Stj. Srkulj službeno zapriječen.

1. Predsjednik čita dopis kr. zem. vlade od 16. rujna 1912. br. 22.936., kojim doznačuje društvu subvenciju od 8.000 K za izdavanje »Nastavnoga vjesnika« u god. 1912.—13.

2. Predsjednik čita dopis kr. redarstvenoga povjereništva u Zagrebu, kojim uzima na znanje predloženi red skupštine.

3. Zaključuje se, da se iznese skupštini na raspravljanje zaključak stručnoga odbora za povijest o prijedlogu prof. dr. Rudolfa Horvata o učenju hrvatske povijesti na našim srednjim školama, koji je prijedlog prošlogodišnja glavna skupština uputila stručnomu odboru na proučavanje.

4. Zaključuje se, da se umoli pročelnik stručnoga odbora za zemljopis dr. Ivan Hoić, da pošalje upravnomu odboru mišljenje stručnoga odbora o prijedlogu škol. nadzornika na Krku Nikole Žica, da se izradi za više razrede svih srednjih škola s nastavnim jezikom hrvatskim ili srpskim jedinstven zemljopis.

5. Zaključuje se, da se skupštini svjetuje, da ne bi raspravljala o prijedlogu zbora kr. nautičke škole u Bakru i o prijedlozima pravoga učitelja kr. nautičke škole u Bakru Benjamina Grohovca.

6. Zaključuje se, da se »Nastavni vjesnik« štampa u 1000 eksemplara.

ZAPISNIK IX. GLAVNE SKUPŠTINE

»Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora« sazvane dne 5. listopada 1912. u 4 sata poslije podne u kemijskoj predavaonici kr. realne gimnazije u Zagrebu.

Poslovni red:

1. Pozdrav predsjednika.
2. Izvještaj tajnika.
3. Izvještaj blagajnika.
4. Izvještaj revizorâ računa.
5. Prijedlozi upravnoga odbora:
   a) prijedlog o članarini za buduću godinu;
   b) proračun za god. 1912./13.

6. Prijedlozi u VIII. glavnoj skupštini upućeni upravnomu odboru: Prof. dr. Rudolfa Horvata: O učenju hrvatske povijesti na našim srednjim školama.
7. Prijedlozi društvenih članova prijavljeni 14 dana prije glavne skupštine: Zbora kr. nautičke škole u Bakru: O umirovljenju profesora, koji su islužili 30 godina; prav. učit. Benjamina Grohovca: a) O poboljšici materijalnoga stanja neispitanih namjesnih učitelja; b) o naslovu »profesor«.
8. Rasprava o eventualnim prijedlozima, koji se tiču staleških interesa.
9. Izbor 2 odbornika.
10. Izbor 2 revizora računa.
11. Eventualnosti.

Na skupštinu je došlo do 50 članova.

I. Pozdrav predsjednikov.

U 4 sata 20 čas. otvara predsjednik M. Mudrinić skupštinu pozdravivši sveučilišnoga profesora dr. Stanka Hondla, ravnatelja kr. donjogradske gimnazije zagrebačke dr. Julija Adamovića, zastupnike izvanjskih zborova Karlovca, Požege, Bakra, Varaždina i Mitrovice i članove zagrebačkih zborova. Dužnost mu je, da izvijesti skupštinu, da se poradi nejednakoga završetka prošle školske godine nije mogla glavna skupština obdržavati u običajno vrijeme i da ju je upravni odbor na želju mnogih članova odgodio za ovo doba; moli stoga slavnu skupštinu, da ovaj zaključak odborov uzme na znanje. Prima se.

Zatim podjeljuje predsjednik riječ tajniku, da izvijesti o poslovanju društva u god. 1911.—12.

II. Izvještaj tajnika.

Tajnik M. Krkljuš izjavljuje, da je potanji izvještaj o radu upravnoga odbora u prošloj poslovnoj godini štampan u 10. svesci »Nastavnoga«, stoga moli slavnu skupštinu, neka ga odriješi od čitanja cijeloga izvještaja i dopusti mu, da ovdje iznese samo najglavnije točke i da ih upotpuni s podacima za ova tri mjeseca.

1. Plaće i staleški interesi. I ove je godine upravni odbor činio, koliko je mogao oko unapređenja staleških interesa društvenih članova.

U veljači o. g. predao je društveni potpredsjednik i tajnik osobno Njegovoj Preuzvišenosti g. banu u dvije predstavke zaključke skupštine od 1. veljače o. g.: jednu o namjesnim učiteljima i jednu o cijelom staležu (u svem 7 točaka).

Na predstavku, da se namjesnim učiteljima podijeli skuparinski doplatak, stigao je ovih dana otpis kr. zem. vlade od 28. IX. 1912. br. 5.006. (Vidi kod podnesaka).

Posljednjoj točki predstavke udovoljeno je time, da su ispitane naše kolegice imenovane glavnim učiteljicama učiteljskih škola.

O ostalim točkama resolucije ne možemo zasada ništa izvijestiti, jer na njih nije društvo dobilo još nikakova odgovora od kr. zem. vlade.

Društvo je ove godine izdalo o Novoj Godini kao prilog k 5. broju »Nast. vjesnika« kratak popis srednjoškolskoga osoblja sastavljen po podacima kr. zem. vlade.

Početkom je godine poslalo društvo kr. zem. vladi u osam podnesaka zaključke prošlogodišnje glavne skupštine. Od ovih je dosada na podnesak o podjeljivanju stipendija za polazak stranih sveučilišta u svrhu naobrazbe srednjoškolskoga podmlatka stiglo 29. VIII. o. g. rješenje kr. zem. vlade od 23. kolovoza 1912. br. 21.140 (Vidi kod podnesaka).

2. N a s t a v n i v j e s n i k i k n j i ž e v n a i z d a n j a. Društvo je izdalo ove godine XX. knjigu Nastavnoga vjesnika u 53 arka. Uredništvo se je lista popunilo izabravši za suurednika za predmete matematičko-prirodopisne skupine prof. kr. realne gimnazije zagrebačke dr. Marija K i s e l j a k a. — Ekspediciju je lista društvo oduzelo knjižari Đ. Trpinca, te su taj posao preuzeli blagajnik i tajnik.

Nastavni se je vjesnik štampao ove godine u 1000 eksemplara a raspačavao se u 977 primjeraka, i to 633 primjerka među naše članove, vanjske pretplatnike i u zamjenu, 223 eksemplara za članove društva slovenskih profesorjev u Ljubljani i 121 eksemplar za članove društva srednjoškolskih profesora u Dalmaciji.

Kr. je zem. vlada izdavanje Nastavnoga vjesnika i ove godine potpomagala s potporom od 8.000 K., na čem joj naša najljepša hvala.

Radi nepredvidivih zapreka nije odbor ove godine mogao da izda nijedne knjige Književnih izdanja; rukopis je Lirskih narodnih pjesama, što ih je priredio prof. dr. Nikola A n d r i ć, odbor još ljetos prihvatio, a ovih je dana odobren i od kr. zem. vlade, te će već ovaj mjesec stupiti u štampu. Ove je godine društvo izdalo zemljovid Crne Gore, što ga je za čitanje Mažuranićeva Čengić-age izradio prof. dr. Josip M o d e s t i n, a cijena mu je knjižarska 30 fil., za dake 20 fil.

Književnih je izdanja do konca lipnja o. g. raspačano:

Hrvatskih pripovjedača II. izd. 388 komada (lani 239), svega raspačano 1289 komada, na zalihi ima još 1711 komada;

Narodnih pjesama 398 komada (lani 366), svega raspačano 3.729 komada, na zalihi ima još 271 komada;

Reljkovićeva Satira 164 komada (lani 158), svega raspačano 1.569 komada, na zalihi ima još 2.431 komad.

B. O t p i s i k r. z e m. v l a d e. Ove je poslovne godine stiglo 8 otpisa kr. zem. vlade, od kojih tri za posljednja tri mjeseca, i to: od 23. VIII. 1912. br. 21.140 o podjeljivanju stipendija za polazak stranih sveučilišta; od 16. IX. 1912. br. 22.936., kojim se doznačuje subvencija od 8.000 K za izdavanje Nastavnoga vjesnika u god. 1912./13.; od 28. IX. 1912. br. 5.006. o podjeljivanju izvanrednih godišnjih potpora od 400 K ispitanim namjesnim učiteljima.

4. D r u g i d o g a đ a j i i d r u š t v e n e p r i l i k e. Društvo je tijekom ove godine bilo zastupano po svojim izaslanicima ili zastupnicima u svima važnijim prigodama profesorskih društava ostale braće Srba, Slovenaca i Hrvata kao i na drugima kulturnim zgodama naše domovine, a gdje mu to nije bilo moguće, izrazilo je brzojavno svoje pristajanje.

Nadopunjujući ljetošnji izvještaj pripominjem, da su dne 17. i 18. kolovoza o. g. društvo zastupali na glavnom zboru Profesorskoga društva u Beogradu prof. dr. Nikola Andrić i Julijo Benešić.

D r u š t v e n i č l a n o v i. Društvo je ove godine brojilo u svem 514 članova. Prema lanjskoj se je godini broj povisio za 25 članova, no uza sve to imademo još i danas jednu četvrtinu srednjoškolskih nastavnika, koji nijesu članovi našega društva. Uočimo li svrhu društva i njegovo djelovanje, svakako je ovo žalosna i značajna pojava, da se u učiteljskom staležu, koji ima da širi i ucjepljuje u srca mladeži ideale plemenite požrtvovnosti i bratskoga altruizma ne samo među profesorima nego i među samima ravnateljima nalazi ljudi, koji ne ćute u sebi ni potrebe staleškoga udruženja ni osjećaja pomoći bližnjemu.

U spomen boravka »Profesorskoga društva« iz Beograda u travnju 1911. u Zagrebu pristupilo je isto društvo kao član utemeljitelj našemu društvu, a naše se je društvo zapisalo za člana zakladnika njihovu društvu.

Blagonaklonim nastojanjem presv. gosp. nadbiskupa koadjutora dr. A. B a u e r a poklonio je preuzv. gosp. dr. Juraj P o s i l o v i ć, nadbiskup zagrebački i član utemeljitelj našega društva, prigodom svojega narodnoga dara društvu 2000 K, a član utemeljitelj Jos. P r o s e n 20 K. — Najljepša im hvala!

Saopćujemo, da je upravni odbor izgubio koncem ove godine svoja dva marna člana: Đuru Grubora, koji je premješten u Varaždin, i dr. Artura Schneidera, koji je nastupio svoj jednogodišnji dopust.

Neumitna je smrt ugrabila tijekom ove godine našemu društvu pet redovnih članova: prof. Edmunda Ullricha, Roberta Pintera, Matiju Stojanovića, Bogdana Lastavicu i ovih dana dr. Ferdu Martinovića. Svima našim pokojnicima bila laka zemlja i trajan spomen među nama!

Na poziv predsjednikov ustadoše prisutni članovi u počast pokojnika kliknuvši im Slava!

Skupština prima izvještaj tajnikov na znanje.

III. Izvještaj blagajnika.

Od 6. srpnja 1911. do 1. srpnja 1912.

1. I m o v i n a d r u š t v a.

1. Založnice I. hrv. štedionice	K	7.500·—
2. 50 dionica hrv. polj. banke II. em. po 50	„	2.500·—
3. 20 „ „ „ „ III. „ „ „	„	1.000·—
4. 4% ug. kr. renta	„	200·—
5. Uloženo u I. hrv. štedioni na tek. račun	„	12.508·—
6. Uložnica hrv. polj. banke br. 7049	„	2.029·60
7. Dug na predujmima	„	2.380·—
8. Dug na članarini	„	2.616·82
9. Prinos društva »sloven. profesorjev« za god. 1911./12.	„	892·—
10. Prinos društva srednjošk. profesora u Dalmaciji za godinu 1911./12.	„	309·40
11. Dug na pretplati za »Nastavni vjesnik«	„	605·—
12. Zaliha književnih izdanja	„	4.500·—
13. Dug na pretplati za »knjiž. izdanja«	„	1.554·60
14. Jedan ormar (odbiv 10%)	„	36·—
Ukupno	K	38.631·42

Imovina na koncu god. 1910./11.	K	33.959·56
Priraslo u god. 1911./12.	K	4.671·86

2. I m o v i n a s e d r u š t v a s a s t o j i p r e m a § 33. »P r a v i l a« i z

1. Glavnice, koju čini:

a) Glavnica koncem poslovne godine 1910./11	K	12.381·10
b) ¼ kamata ove glavnice (4%)	„	123·81
c) prinos utemeljitelja	„	200·—
d) darovi	„	2.140·—
Ukupno	K	14.844·91

2. Trošivo:

a) ostalo koncem poslovne god. 1910./11.	K	21.578·46
b) ¾ kamata gornje glavnice	„	371·43
c) dobitak	„	1.836·62
Ukupno	K	23.786·51
	K	38.631·42

3. Poslovanje blagajne.

A. Primitak.

1. Članarina:		
a) utemeljitelji	K 200·—	
b) redoviti	„ 2.573·36	
c) izvanredni	„ 191·—	2.964·36
2. Nastavni vjesnik		„ 9.610.22
3. Književna izdanja		„ 1.354·33
4. Otplata zajmova		„ 1.344·—
5. Kamati od zajmova i papira		„ 998.28
6. Darovi		„ 2.140·78
7. Izvađeno iz štedionice		„ 7.524·78
Ukupno		K 25.935·97

B. Izdatak.

1. Upravni troškovi	K 315·93
2. Nagrade tajniku i blagajniku	„ 616·67
3. Reprezentacije	„ 358·—
4. Utemeljiteljni prinos društvu profesora u Beogradu (200 dinara)	„ 192·60
5. Nastavni vjesnik	„ 7.670·33
6. Književna izdanja	„ 200·—
7. Zajmovi	„ 1.196·—
8. Potpore	„ 1.337·47
9. Uloženo u I. hrv. štedionicu	„ 14.048·97
Ukupno	K 25.935·97

4. Nastavni vjesnik.

A. Primitak.

1. Subevencija kr. zem. vlade	K 7.200·—
2. Pretplate	„ 928·22
3. Društvo srednjošk. prof. u Dalmaciji za god. 1910./11.	„ 240·—
4. Društvo »Slovenskih profesorjev« za god. 1910./11.	„ 972·—
5. Društvo srednjošk. prof. u Dalmaciji za god. 1911./12	„ 200·—
Ukupno	K 9.610·22

B. Izdatak.

1. Nagrade piscima i urednicima	K 4.432·91
2. Tisak	„ 3.094·92
3. Knjigoveža	„ 136·50
4. Otprema	„ 6·—
Ukupno	K 7.670·33

Do 1. srpnja nijesu prispjeli prinosi:

a) od društva »Slovenskih profesorjev« za god. 1911./12.	K 892·—
b) od društva srednjošk. prof. u Dalmaciji za g. 1911./12.	„ 309·40
c) subvencija zem. vlade 10. obrok	„ 800·—
a nije još isplaćeno	„ 3.246·06

5. Književna izdanja.

A. Primitak.

Pretplate	K 1.354·33

B. Izdatak.

1. Nagrada piscu za nar. pjesme II. dio	K 200·—
C. Zaliha knjiga	K 4.500·—
D. Dug na pretplati	K 1.554·60

Izvještaj blagajnikov prima skupština na znajne.

IV. Izvještaj revizora računa.

Prof dr. Stjepan Škreb čita ovaj izvještaj: Čast nam je izvijestiti, da smo blagajničke knjige pregledali, s računima ih sravnili i u redu pronašli, te predlažemo, da se blagajniku i odboru podijeli apsolutorij.

U Zagrebu, dne 3. listopada 1912.

Slavo Dragić v. r. Dr. Stjepan Škreb v. r.

Izvještaj revizora prima skupština na znanje.

V. Prijedlozi upravnoga odbora.

A. Članarina za buduću godinu.

Upravni odbor predlaže i za buduću godinu članarinu od K 10 na godinu. — Prima se bez prigovora.

B. Proračun za godinu 1912./13.

A. Uprava.

1. Izdatak.

1. Upravni troškovi	K 600·—
2. Nagrade tajniku i blagajniku	„ 900·—
3. Reprezentacija društva	„ 200·—
4. Potpore	„ 1.200·—
Ukupno	K 2.900·—

2. Pokriće.

1. Članarina	K 4.500·—
2. ¾ kamata glavnice 1911./12.	„ 445·35
Ukupno	K 4.945·35

B. Nastavni vjesnik.

1. Izdatak.

1. Nagrade piscima i urednicima	K 4.900·—
2. Tisak	„ 4.800·—
3. Knjigoveža	„ 250·—
4. Otprema	„ 350·—
Ukupno	K 10.300·—

2. Pokriće.

1. Subevencija kr. zem. vlade	K 8.000·—
2. Pretplate	„ 1.000·—
3. Prinos društva »slov. prof.«	K 950·—
4. „ „ srednjošk. prof. u Dalmaciji	„ 450·—
Ukupno	K 10.400·—

C. Književna izdanja.

1. Do sada je izdano . . . . K 13.655·07
2. „ „ „ primljeno . . . . K 11.244·79

Skupština prihvaća predloženi proračun.

VI. Prijedlozi društvenih članova prijavljeni 14 dana prije glavne skupštine.

Prijedlog prof. kr. real. gimnazije u Zagrebu dr. Rudolfa Horvata: O učenju hrvatske povijesti na našim srednjim školama.

Podpredsjednik dr. Stjepan Srkulj izvješćuje o ovom prijedlogu, koji je u prošlogodišnjoj glavnoj skupštini bio upućen na proučavanje stručnomu odboru za povijest, i iznosi ove zaključke istoga odbora:

Umoljava se kr. zem. vlada, da odredi:

1. U III. razredu neka se uz povijest srednjega vijeka uzme i povijest novoga vijeka do vestfalskoga mira god. 1648;
2. U IV. razredu neka se prva dva mjeseca ponavlja samo hrvatska povijest, u koliko se uzela u III. razredu;
3. U školskoj knjizi za povijest neka se prema potrebi povećaju štiva iz hrvatske povijesti.

Obrazloženje. Po sadašnjoj se osnovi uči u našim srednjim školama hrvatska povijest u nižim razredima premalo i nesistematski, te oni učenici, koji ne dođu do VIII. razreda — a tih je golem broj — nemaju prilike, da je uče sistematski i da je upoznaju.

Skupština prihvaća prijedlog stručnoga odbora jednoglasno.

B. Prijedlog učiteljskoga zbora kr. nautičke škole u Bakru:

Neka glavna skupština zaključi, da sva gg. kolege, kojih međutim nije sama vis. kr. zem. vlada ex offo umirovila, zatraže svoje umirovljenje onim časom, čim navrše 30 godina službovanja.

Obrazloženje istoga zbora:

1. Zakon je sam predvidio, da je za profesora 30 godina službe dovoljno.
2. Gospoda, koja hoće da služe dalje, pobijaju time zakon, hoće da dokažu njegovu neosnovanost i izazivlju zakonodavca, da povisi broj službovnih godina za profesore.
3. Nijedna eventualna isprika (na pr. neopskrbljenost djece, navika na rad i t. d.) ne zadovoljava ni ne ispričava, jer se u svakom slučaju time smeta karijeri mlađih drugova i otimlje im se hljeb.

O tom prijedlogu saopćuje predsjednik skupštini zaključak upravnoga odbora, koji prema §-u 5. društv. poslovnika svjetuje skupštini, da o njem ne bi raspravljala, budući da je tako delikatne naravi, da bi se njim pokazala bijedna slika staleške nekolegijalnosti i nesnosljivosti, od koje bi stradao ugled i rad cijeloga staleža, a i uspjeh mu ne bi bio nikakav.

Skupština prihvaća zaključak odborov.

C. Prijedlozi pravoga učitelja kr. nautičke škole u Bakru Benjamina Grohovca:

1. Umoljava se kr. zem. vlada, da i neispitanim namjesnim učiteljima povisi beriva, jer oni vrše istu službu kao i drugi profesori, pak ne mogu da od 100 K živu, troše za knjige i pripravljaju se za ispite.

2. Umoljava se kr. zem. vlada, da odredi, da naslov »profesor« postane stepenom akademijske časti — ili da se barem naredbenim putem nitko ne poziva, da taj naslov mora sam moliti.

Obrazloženje predlagačevo. Nije zgodan način, kojim se je dosada dolazilo do toga naslova. U Njemačkoj ga srednjoškol. učitelj ni nema, a i u Austriji se drukčije postupa. Čudan je dakle zahtjev, da srednjoškol. učitelj nakon s marom i trudom položenih ispita mora moliti ono, na što eo ipso ima pravo, i što u kulturnom i društvenom životu predstavlja Zato neka kandidat steče to pravo, čim položi ispit. — Ovaj se prijedlog ne tiče one gospode, koju je vlada radi potrebe uzela u službu u koji srednjoškolski zavod i koji nijesu apsolvirali sveučilišta, kojima prema tome vlada podjeljuje taj naslov.

Na ovaj prijedlog izjavljuje predsjednik, da je kod kr. zem. vlade dosta resolucija i skupštinskih i odborovih, koji rade oko promicanja interesa društvenih članova, i drži, da si s neprestanim moljakanjem ne ćemo steći simpatija mjerodavnih faktora. Stoga prema zaključku upravnoga odbora savjetuje skupštini, da ne bi o ova dva prijedloga raspravljala.

Iza govora kolege g. Magaraševića, koji zagovara prvi prijedlog Grohovčev i predlaže, da se upravni odbor obrati kr. zem. vladi poradi poboljšanja materijalnoga stanja neispit. namjesnih učitelja, jer da će inače oni sami poduzeti akciju, prihvaća skupština prijedlog upravnoga odbora.

Budući da nema nikakovih eventualnih prijedloga, koji bi se ticali staleških interesa, prelazi se na

VII. Izbor 2 odbornika.

Namjesto odbornika Đure Grubora, koji je premješten u Varaždin, i dr. Artura Schneidera, koji se je radi jednogodišnjega dopusta zahvalio na časti, predlaže predsjednik skupštini na izbor za odbornike dr. Ivana Kasumovića i Ljubomira Mrđenovića, profesore kr. realne gimnazije u Zagrebu. Skupština ih bira jednoglasno.

VIII. Izbor 2 revizora računa.

Na prijedlog predsjednikov izbira skupština jednoglasno i za god. 1912./13. za revizore profesore Slavu Dragića i dr. Stjepana Škreba.

Pošto je time poslovni red skupštine bio iscrpen, zaključio je predsjednik skupštinu u 5 sati zahvalivši se svoj gospodi na njihovu posjetu.

Otpisi vis. kr. zem. vlade.

1. Od 23. kolovoza 1912. br. 21.140., kojim se rješava društveni podnesak od 2. rujna 1911. br. 257.

Br. 21.140 — 1912.

Društvu hrvatskih srednjoškolskih profesora u Zagrebu.

U rješenju tamošnjega podneska od 2. rujna 1911. br. 257. dostavlja se tomu društvu znanja radi u privitku prijepis ovdješnjega

otpisa od 18. kolovoza 1912. br. 19.753. upravljenoga na rektorat kr. sveučilišta Franje Josipa I. Zagrebu glede deset naučnih stipendija po 2000 K iz zemaljskih sredstava za slušače pravo- i državoslovnoga fakulteta i mudroslovnoga fakulteta kr. sveučilišta u Zagrebu u svrhu nastavka, dotično upotpunjenja nauka i izobrazbe u izvanjim sveučilištima.

U Zagrebu dne 23. kolovoza 1912.

Za kraljevskog povjerenika:

Jellačić.

2. Od 28. rujna 1912. br. 5.006., kojim se odrješava predstavka skupštine »Društva hrvatskih srednjoškol. profesora od 1. veljače 1912. o podjelbi skuparinskoga doplatka namj. učiteljima.

Broj 5.006. — 1912.

Slavnomu upravnomu odboru Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora u Zagrebu.

Kr. zem. vlada, odio za bogoštovlje i nastavu, odlučila je uvaživši razloge navedene u predstavci »Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora« od 1. veljače 1912. onim ispitanim namjesnim učiteljima, koji godinu dana iza svršenoga učiteljskoga ispita iz budgetarnih razloga ne mogu biti imenovani pravim učiteljima, podjeljivati izvanredne novčane potpore u iznosu od 400 K (četiri stotine kruna) na godinu, ako u svojoj službi a i ponašanjem izvan službe u svem potpuno zadovoljavaju.

Te će se potpore davati svake četvrt godine unaprijed i to ureda radi bez posebne molbenice dotičnih učitelja.

U Zagrebu dne 28. rujna 1912.

Kraljevski povjerenik
u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji:

Cuvaj.

Publikacije.

Uredništvu su prispjele ove nove publikacije.

(Nastavak)

21. Katolička moralka za više razrede srednjih učilišta. Napisao Dr. Feliks Suk. Odobrila nadbiskupska duhovna oblast u Zagrebu. Drugo izdanje. Ukoričena stoji 3 krune. Zagreb. Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. 1912.

22. Katolička apologetika za više razrede srednjih učilišta. Napisao Dr. Feliks Suk. Odobrila nadbiskupska duhovna oblast u Zagrebu. Treće izdanje. Ukoričena stoji 2 krune. Zagreb. Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 1912.

23. Kemija i Mineralogija za niže razrede srednjih učilišta. Napisao Nikola Hofmann, ravnatelj c. kr. velike realke u Pragu. Preveo prof. Franjo Šandor. Drugo popravljeno hrvatsko izdanje. Sa 192 slike u tekstu. Ukoričena stoji 1 K 80 fil. Zagreb. Trošak i naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade 1912.

(Nastavit će se.)

Sadržaj.

Dojakošnje edicije „Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora“.

A. Nastavni Vjesnik.

1. „Nastavni vjesnik“, list za srednje škole. Izdaje „Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora“ s potporom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. Glavni urednik: Krsto Pavletić, profesor kr. gornjogradske gimnazije zagrebačke; suurednici: dr. Marije Kiseljak, profesor kr. real. gimnazije i dr. Stjepan Srkulj, profesor kr. donjogradske gimnazije zagrebačke. Knjiga XVI., XVII., XVIII., XIX. i XX. Ovaj list dobivaju članovi badava, a knjižarska je cijena godišnjaku 12 K; pojedini svezak 1—10. stoji 1·20.

B. Književna izdanja.

Knjiga I. „Hrvatski pripovjedači“, II. popravljeno izdanje. Str. 271. Priredio Milan Ogrizović. U Zagrebu 1908. Učenici dobivaju preko povjerenika za K 1·20 a knjižarska je cijena K 2.—

Knjiga II. „Izabrane narodne pjesme“. 1. Junačke. Str. 254. Priredio dr. Branko Drechsler. U Zagrebu 1908. Učenici dobivaju preko povjerenika za K 1·20 a knjižarska je cijena K 1·80.

Knjiga III. Matije Antuna Reljkovića „Satir iliti divlji čovik“. Str. 176. Priredio ga prema Reljkovićevu II. izdanju, uvod i bilješke napisao dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909. Učenici dobivaju preko povjerenika za K 1.— a knjižarska je cijena 1·50.

Sve tri knjige vezane su u korice.

Karta Crne Gore za porabu pri čitanju Mažuranićeva epa „Smrt Smail-age Cengića“. Obradio dr. J. Modestin. Cinkografički zavod Dioničke tiskare u Zagrebu. 1912. Učenici dobivaju preko povjerenika za 20 fil., a knjižarska je cijena 30 fil.

Narudžbe i novac šalju se društvenome blagajniku dr. **Stjepanu Gjurašinu,** profesoru u kr. donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu.

Obavijest.

Ako tko od cijenjenih pretplatnika nije dobio koji broj „NAST. VJESNIKA“ iz godišta: XVI., XVII., XVIII., XIX. i XX. može ga reklamirati kod **upravnoga odbora prof. društva,** koji je uzeo ekspediciju „Nastavnoga Vjesnika“ u svoje ruke.

☞ Rukopisi se šalju u Zagreb ili glavnome uredniku **Krsti Pavletiću** (Trg Ivana Mažuranića br. 15), ili suurednicima dru. **Stjepanu Srkulju** (Gundulićeva ulica br. 59.) ili dru. **Mariju Kiseljaku** (Gajeva ulica br. 53.)